

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КРУТЯКОВА ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА

УДК 330.837:330.524:338.24 (043.3/.5)

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК СЕГМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Харічков Сергій Костянтинович
доктор економічних наук, професор

Одеса – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК СЕГМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	15
1.1 Сталий розвиток як парадигма трансформаційних зрушень в системі «суспільство-природне середовище» у ХХІ столітті.....	15
1.2 Концептуальні ознаки феномену відносин економіки та природного середовища в системі природогосподарювання.....	33
1.3 Ідентифікація природогосподарювання як сегмента національної економіки.....	44
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ (ЗА КОМПОНЕНТНИМИ СКЛАДОВИМИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ).....	62
2.1 Економічна характеристика потенціалу природо-ресурсних активів сфери природогосподарювання в Україні.....	62
2.2 SWOT – аналіз стану потенціалу природно-ресурсних активів та проблем розвитку сталого природогосподарювання.....	74
2.3 Систематика стратегічних інноваційних орієнтирів трансформаційних перетворень та розвитку сфери природогосподарювання.....	86
Висновки до розділу 2.....	95
РОЗДІЛ 3 ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	97

3.1	Принципові ознаки системи забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки...	97
3.2	Структурна модель інституційного забезпечення природогосподарювання як сегмента національної економіки...	104
3.3	Функціонально-компонентна модель інфраструктурного середовища розвитку природогосподарювання.....	131
3.4	Особливості кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарської діяльності.....	148
	Висновки до розділу 3.....	163
	ВИСНОВКИ.....	167
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
	ДОДАТКИ.....	193

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Сучасне економічне буття суспільства трансформується у принципово нову систему взаємовідносин, воно набуває якісно нових рис, що визначаються появою інноваційних факторів виробництва, зміною форм і методів проявів економічних відносин, пріоритетів економічного розвитку, появою та поглибленням нових форм та способів регулювання економічних процесів, організації і координації господарської діяльності у взаємозв'язках її з іншими системами, поглибленням процесів уніфікації, інтеграції тощо.

Вищезначені проблемні питання притаманні національній економіці України як явищу соціально-економічної реальності. Зокрема, в реаліях сьогодення, особливої значущості набувають питання формування та практичного втілення новітньої, інноваційної за ознаками ціннісних орієнтирів, концепції державної політики природогосподарювання як сегмента національної економіки, системної гармонізації господарювання, природокористування та соціального прогресу відповідно до визначених світових домінант сталого розвитку.

Дослідження цього кола проблем в Україні мають ознаки початкового стану, ще не набули масштабних та розгалужених результатів у наявній на сьогодні мережі наукових колективів. Найбільш відомі з них вчені-економісти Львівського національного університету ім. Івана Франка, Сумського державного університету, Одеського національного політехнічного університету, Луцького національного технічного університету, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Інституту агроєкології і природокористування

НААН України, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного університету водного господарства та природогосподарювання.

Проте питання ідентифікації природогосподарювання як системного явища та як сегмента національної економіки, інституційного забезпечення природогосподарювання, запровадження політики кластеризації та розбудови інфраструктури як складових організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання залишаються недостатньо розглянутими, тому потребують доопрацювання в контексті запровадження до вирішення проблем розвитку природогосподарювання загальновизнаної цивілізаційної парадигми сталого розвитку. Актуальність та недостатня вивченість означених питань зумовили вибір теми дисертації, мету, завдання і структуру дослідження, сформували його теоретичну та методичну базу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Одеського національного політехнічного університету у межах тем: «Кластерна форма організації та розвитку територіальних виробничих комплексів» (номер державної реєстрації 0112U000566, 2012-2014 рр.), в якій здобувач як співвиконавець, теоретично обґрунтувала та запропонувала рекомендації щодо запровадження кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарської діяльності в Україні; «Інструменти управління розвитком суб'єктів господарювання реального сектору національної економіки» (номер державної реєстрації 0114U005504, 2015-2017 рр.), в якій здобувач розкрив сутнісне наповнення інституційного забезпечення природогосподарювання та запропонував рішення щодо організаційних умов його впровадження, зокрема у агропромисловій сфері (довідка №1200 від 16.05.2016 р.).

Мета і задачі дослідження.

Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретичних положень та розробка методичних підходів і рекомендацій щодо формування інституційного та організаційного забезпечення природогосподарювання як сегмента національної економіки України.

Досягнення мети роботи зумовило необхідність вирішення *завдань*:

– дослідити теоретико-концептуальне підґрунтя та обґрунтувати змістовні ознаки явища природогосподарювання як феномену сучасних відносин економіки та природного середовища в контексті загальноновизнаної цивілізаційної парадигми сталого соціо-еколого-економічного розвитку;

– вдосконалити підхід й обґрунтувати ідентифікацію, виокремлення та архітектоніку природогосподарювання як сегмента національної економіки України;

– запровадити єдиний підхід та узагальнити результати діагностики стану і реальних ситуацій в секторах сегмента природогосподарської діяльності (виокремлених за компонентними складовими потенціалу природо-ресурсних активів) для підвищення дієвості й об'єктивності аналітичних і діагностичних процедур природогосподарювання щодо перспектив його сталого розвитку;

– сформувані методичні засади та обґрунтувані систематику стратегічних орієнтирів трансформаційних перетворень та розвитку сфери природогосподарювання;

– обґрунтувані теоретико-концептуальні основи та запропоновані системне структурування інституційного забезпечення природогосподарювання в Україні, що визначає необхідний та достатній комплекс формальних норм та правил природогосподарської діяльності на засадах сталого розвитку взаємовідносин економіки та навколишніх соціального і природного середовищ;

– узагальнити принципові засади та розробити функціонально-компонентну модель системного інфраструктурного забезпечення розвитку природогосподарювання як інтеграційного явища, що організаційно поєднує господарську діяльність, раціональне використання природного капіталу та дотримання соціальної відповідальності на принципах природозаощадження та сталого розвитку;

– дослідити особливості та обґрунтувати перспективи запровадження кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки.

Об'єктом дослідження є природогосподарювання як системне явище сукупності відносин економіки та природного середовища, що формують потенційні передумови його виокремлення як сегмента національної економіки України.

Предметом дослідження є концептуальні основи, теоретико-методологічні положення, підходи та конструктивні рішення щодо інституційного та організаційного забезпечення природогосподарювання як сегмента національної економіки України.

Методи дослідження.

Методологічну основу дослідження склали теоретичні положення сучасної економічної науки, наукові напрацювання вітчизняних та іноземних наукових шкіл, присвячені проблемам суспільно-економічного розвитку, структурних трансформацій та функціонування національних господарських комплексів як складних соціо-еколого-економічних систем, державного менеджменту. Для досягнення поставленої мети використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний – при дослідженні теоретичних основ сучасної загальновизнаної парадигми сталого суспільного розвитку; абстрактно-логічного аналізу, методи індукції та дедукції – для виявлення логічних взаємозв'язків між елементами досліджуваної системи

природогосподарювання; деталізації, кількісно-якісного аналізу та SWOT-аналізу – для економічної характеристики та оцінювання стану потенціалу природо-ресурсних активів природогосподарювання; системний підхід та синтез – для обґрунтування методологічного підґрунтя та пропозицій щодо структурування інституційного середовища природогосподарювання; аналітичного моделювання – для розробки конструктивних рішень щодо організаційного забезпечення природогосподарювання шляхом запровадження кластеризації та його інфраструктурного середовища.

Інформаційну базу дослідження склали: чинне законодавство і нормативні акти України; офіційні матеріали Державної служби статистики України; Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; матеріали наукових монографій та періодичних видань праць вітчизняних та іноземних учених і фахівців-практиків, результати власних спостережень та узагальнень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо поглиблення теоретичних положень та організаційно-методичного підґрунтя інституційного та організаційного забезпечення політики сталого розвитку природогосподарювання в Україні.

Ступінь новизни наукових результатів виконаного дослідження, що виносяться на захист, полягає у наступному:

удосконалено:

– *теоретико-концептуальне бачення та системні ознаки феномену природогосподарювання* шляхом запровадження методології загальної теорії систем, а саме інвентаризації типів відносин в соціо-еколого-економічних системах, та деталізації суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин в системі "економіка – природне середовище" з відповідним відображенням цих відносин у версії поєднання природокористування та господарської діяльності в систему "природогосподарювання" та виокремленням в цій

системі полюсів (точок) екологізації і ресурсозбереження як регламентуючих домінант розвитку природогосподарювання;

– комплексну характеристику стану потенціалу природо-ресурсних активів сфери природогосподарювання, ознаками якої є врахування її взаємодоповнюючих ресурсно-екологічних та економічних складових, а також запровадження полікомпонентного SWOT-аналізу з метою поєднання та взаємоузгодження оцінок сильних та слабких сторін, можливостей та загроз у сфері природогосподарювання;

– методичний підхід та на його основі обґрунтування, ідентифікація, виокремлення й архітектоніка природогосподарювання як сегмента національної економіки України, де обрано класифікаційним критерієм системне виділення із усієї множини офіційно визнаних видів економічної діяльності тієї їх сукупності, що засновані на використанні потенціалу природо-ресурсних активів суспільства в якості предметів (або засобів) праці в господарській діяльності, що розглядається як сукупність процесів їх виявлення, вивчення, оцінки, вилучення із природного середовища, та подальшої їх переробки у кінцеву продукцію з високим ступенем доданої вартості, здатну конкурувати на внутрішньому та зовнішніх ринках;

набули подальшого розвитку:

– методичний підхід до систематики стратегічних трансформаційних перетворень сфери природогосподарювання, відмінною ознакою якого є запровадження концепції системної синергетики інституційних, структурних, функціональних, організаційних та управлінських змін у поведінці економічних систем; обґрунтовано типологію та системні взаємозв'язки трансформаційних процесів у сфері природогосподарювання; запропонований підхід покладений в основу визначення детермінант розвитку природогосподарювання як індустріально-орієнтованого сегмента, обґрунтування комбінаторики стратегічних інноваційних напрямів його

сталого розвитку за стратегічною спрямованістю, масштабами, терміном реалізації та сферою застосування відповідних стратегій;

– *методичне підґрунтя системного структурування напрямів забезпечення розвитку сфери природогосподарювання в Україні, яке, на відміну від традиційного монофункціонального підходу розвитку природогосподарювання як первинного сировинно-продукуючого сектора національної економіки, відображає ознаки його розвитку (можливості та переваги) як індустріально-орієнтованого, з високим ступенем доданої вартості кінцевого продукту, сегмента національного господарського комплексу України;*

– *обґрунтування структурно-функціональної класифікації інституційного забезпечення сталого природогосподарювання в Україні, інноваційною ознакою якої є виокремлення в цієї моделі блоку базових (первинних) інститутів та блоку похідних (вторинних) інститутів, що в поєднанні визначають комплекс формальних норм та правил поведінки суб'єктів природогосподарської діяльності на засадах сталого розвитку взаємовідносин економіки та навколишніх соціального і природного середовищ;*

– *теоретичний базис системного інфраструктурного забезпечення розвитку природо господарювання, якій доповнений функціонально-компонентною моделлю системи інфраструктурного забезпечення сталого розвитку природогосподарювання, що на відміну від аналогічних, відзначається системною основою організації інфраструктурного забезпечення природогосподарювання як інтеграційного явища суто господарської діяльності, раціонального використання природного капіталу та дотримання соціальної відповідальності на принципах природозбереження та сталого розвитку;*

– *принципи формування, функціонали та системна конструкція інституційних складових (елементів) кластерних утворень господарської діяльності, адаптованих до особливостей кластеризації у сегменті природогосподарської діяльності, ознаками якої є її побудова на принципах соціо-еколого-економічної системи: на основі запропонованої у роботі уніфікованої версії базової структури та змісту характеристик кластерів природогосподарювання обґрунтовано їх «еталону» модель з відповідною типологізацією його суб'єктної структури: ядро кластера та базові, розвиваючі, доповнюючі, обслуговуючі та додаткові суб'єкти кластерного утворення, що мають свої цільові завдання, функції та компетенції в наданні відповідних послуг в системі кластерного утворення.*

Практичне значення одержаних результатів.

Практична цінність результатів дисертації полягає в розробці наукових методично завершених рекомендацій, які ґрунтуються на теоретико-методичних результатах досліджень та можуть використовуватися при реформуванні системи природогосподарювання як сегмента національної економіки України, переходу від сировинноорієнтованих до товароорієнтованих виробництв індустріального типу.

Основні висновки і рекомендації, які отримані в результаті виконання дисертаційного дослідження, використано в науково-організаційній роботі Президії Національної Академії Аграрних Наук України (довідка № 2-9/22 від 22.07.2015 р.). Результати практично апробовано у консультативному процесі щодо підготовки Проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., адаптації та локалізації в Україні Порядку денного з питань розвитку до 2030 року та Цілей сталого розвитку в Україні (довідка Всеукраїнської екологічної ліги № 45/05-1 від 18.05.2016 р.). Практичне запровадження рекомендацій, що відображають результати дослідження, знайшли у прикладних розробках Інституту проблем ринку та економіко-екологічних

досліджень НАН України (акт впровадження від 16.03.2016 р.) та Одеського національного політехнічного університету (довідка № 1200/71-06 від 16.05.2016 р.). Практичні розробки та рекомендації здобувача використано у роботі Управління екологічної безпеки Одеської міської ради (довідки № 791 від 21.09.2009 р. та № 987 від 14.10.2010 р.).

Одержані теоретико-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальних процесах: Одеського державного екологічного університету (довідка № 05-06/233 від 23.03.2015 р.) та Одеського національного політехнічного університету у навчальних дисциплінах «Управління проектами», «Конфліктологія», «Управління ризиками» та «Управління природогосподарською діяльністю» (довідка № 1199/71-06 від 16.05.2016 р.).

Особистий внесок здобувача.

Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до формування інституційного та організаційного забезпечення політики розвитку природогосподарювання в Україні. Всі наукові результати, що викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових публікацій, що виконані у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, що складають індивідуальний внесок автора. Конкретний внесок здобувача в цих роботах зазначений у авторефераті у переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження.

Основні результати досліджень, що включені до дисертації, оприлюднено на Всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах: IV науково-практичній міжнародній конференції «Українське Причорномор'я в конкурентному економічному просторі» (м. Феодосія, 2005 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Економічний, соціальний та екологічний простір Українського

Причорномор'я в умовах глобалізації» (м. Феодосія, 2007 р.); III міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і механізми відтворення ресурсного потенціалу України в контексті євроінтеграції» (м. Рівне, 2008 р.); VI міжнародній науково-практичній конференції «Українське Причорномор'я в контексті економічних альтернатив: сучасні виклики та антикризові стратегії» (м. Феодосія, 2009 р.); I науково-практичній конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Бахчисарай, 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України» (м. Одеса, 2010 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Бахчисарай, 2011 р.); Міжнародному екологічному форумі «Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції» (м. Одеса, 2011 р.); Підсумковій науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу Одеського державного екологічного університету, академічних установ та вищих навчальних закладів України (м. Одеса, 2011 р.); VII міжнародній науково-практичній конференції «Українське Причорномор'я в національних та міжнародних координатах розвитку» (м. Одеса, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми управління національним господарством» (м. Ялта, 2013 р.); Міжнародної конференції «Цілі збалансованого розвитку для України» (м. Київ, 2013 р.); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Гармонізація суспільства – новітній напрямок розвитку держави» (м. Одеса, 2014 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі» (наукові читання імені І. Недіна)» (м. Київ, 2014 р.); Всеукраїнських наукових економічних читаннях із міжнародною участю «Технології та методи піднесення економіки» (м. Миколаїв, 2014 р.); IV Міжнародній науково-практичній

інтернет-конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (м. Одеса: ОНПУ, 22-23 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2016 р.).

Публікації.

За результатами дослідження опубліковано 19 наукових праць, з них: 2 монографії (в співавторстві); 6 статей у наукових фахових виданнях України (1 з яких включена до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття – у наукових періодичних виданнях інших держав; 10 – доповідей і тез доповідей на наукових конференціях. Загальний обсяг публікацій – 65,72 д.а., з яких 5,43 д.а. належать особисто автору.

Структура і обсяг роботи.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків, списку використаних джерел з 164 найменувань на 20 сторінках, 3 додатки на 29 сторінках. Повний обсяг дисертації 222 сторінок, з них 170 сторінок основного тексту. Дисертація містить 34 рисунків, 9 таблиць, з яких 3 займають повні сторінки.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК СЕГМЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Сталий розвиток як парадигма трансформаційних зрушень в системі «суспільство-природне середовище» у XXI столітті

Історично підтверджено, що на рубежі XX та XXI століть актуалізується увага суспільства щодо підведення підсумків пройденого шляху та розроблення перспектив і стратегій подальшого суспільного розвитку, зокрема розвитку економіки нового тисячоліття. Досить часто наслідками таких оцінок стає зміна парадигм, підходів, пріоритетів та мобілізація громадської підтримки для трансформаційних процесів. Одним із найбільш значних таких трансформаційних зрушень є визнання світовою спільнотою сталого розвитку як імперативу на XXI ст. Узагальнення і схвалення Концепції сталого розвитку відбулося спочатку на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро [1,2], далі – на Світовому саміті зі сталого розвитку 2002 р. в м. Йоганнесбург [3,4], і нарешті – на Світовому саміті ООН зі сталого розвитку Ріо+20 в м. Ріо-де-Жанейро у 2012 році [5,6].

Для характеристики сталого розвитку (sustainable development) найчастіше використовується сформульоване ООН визначення: це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, але не загрожує здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Загальновизнано, що сталий розвиток – це позитивне зростання економічних, соціальних і екологічних параметрів, забезпечуючи загальний прогрес суспільства в усіх його сферах. Досить глибоко відображають сутність такого розвитку терміни

«збалансований розвиток», «самопідтримуючий розвиток», «життєздатний розвиток», "довготривалий розвиток". Умовно сталий розвиток можна схематично представити як зону перетину трьох його складових – економічної, соціальної, екологічної, які утворюють ядро сталості, а також зони компромісів щодо сталого розвитку – як попарний перетин лише двох складових (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Графічна ілюстрація сталого розвитку як системного соціо-еколого-економічного явища [7]

Термін «сталий розвиток» є офіційним перекладом англійського терміна «sustainable development»: дослівно – «життєздатний, раціональний розвиток», а за змістом – «самопідтримуваний, відтворюваний розвиток». Також є його тлумачення як «усебічно збалансований розвиток». Окрім суто економічних аспектів парадигма сталого розвитку містить також вимоги щодо захисту довкілля, соціальної справедливості, боротьби з расовою і національною дискримінацією. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігнорують, у поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так, в Україні цей термін часто

вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, регіонів, міст, сіл, а також окремих галузей економіки. Інколи до цього додають безсистемний набір заходів щодо збереження довкілля й поліпшення умов проживання і праці людей [8]. Таке тлумачення терміна «сталий розвиток» є не лише помилкою, а і його викривленням. Найбільш влучною є дефініція сталого розвитку фахівцями Світового банку як забезпечення для наступних поколінь такої самої кількості можливостей чи навіть більше, ніж маємо ми; причому такі можливості вимірюються фондами капіталу, що формує основу благополуччя [9,10]. Аналогічним є і визначення профільної Комісії ООН, що вперше репрезентувала концепцію сталого розвитку (1987), згідно з якою мета такого розвитку – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [11]. Фахівцями теорія сталого розвитку розглядається як альтернатива парадигмі економічного зростання, тому що остання ігнорує екологічну небезпеку розвитку за екстенсивною моделлю.

Деталізований аналіз етапів виникнення та становлення Концепції збалансованого розвитку ілюструє наведений Додаток А.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах [8]:

– людство справді може надати розвитку сталого й довготривалого характеру, щоб він відповідав потребам людей, які живуть нині, не позбавляючи при цьому можливості майбутні покоління задовольняти свої потреби;

– обмеження, що існують у галузі експлуатації природних ресурсів, є відносними; вони пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення;

– необхідність задоволення елементарних потреб усіх людей і надання можливості всім реалізувати свої надії на більш благополучне життя; без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий; одна з головних

причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем;

- узгодження способу життя тих, хто користується надмірними коштами і майном, з екологічними можливостями планети, зокрема щодо використання енергії;

- досягнення відповідності розмірів і темпів збільшення населення з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Загалом, сталий розвиток передбачає такі зміни, які відповідають інтересам більшості громадян, сприяють підвищенню якості їхнього життя і дозволяють з упевненістю дивитись у майбутнє протягом тривалого часу. Деяке зміщення акцентів на початку формування відповідної концепції призвело до сприйняття сталого розвитку лише як підтримуючого, з фіксацією досягнутого рівня, стабілізацією ситуації. Згідно "Плану виконання рішень Світового саміту на найвищому рівні щодо сталого розвитку" в Йоганнесбурзі 2002 р. визнано необхідність інтеграції трьох компонентів сталого розвитку – економічного зростання, соціального прогресу і охорони навколишнього середовища як взаємодоповнюючих і взаємопідкріплюючих елементів.

Передумовою сталого розвитку має бути адекватна якість економічного зростання. У контексті сталого розвитку необхідні стратегічні зрушення від традиційно зміцнілої реакції на благополучні соціально-екологічні явища до сприйняття превентивних заходів, переходу на інноваційний шлях, який має основою якісно інші чинники зростання (людський капітал, якість, технології, систему управління), а відтак здатен забезпечити нову якість економічного зростання.

Морально-етичним компасом на XXI ст. може стати забезпечення розвитку саме на засадах сталості, оптимально структурованого за усіма його складовими з тим, щоб якнайкращим чином поєднати економічну раціональність, соціальну турботу і екологічну безпеку суспільного розвитку. Завдяки такому підходу вдасться забезпечити довготривалий соціально-

економічний і екологічний прогрес, що найбільшою мірою відповідатиме триєдиній системній цілісності людини: біо-соціо-економічній. Розвиток для людини (людства) означає у найширшому розумінні цього слова покращення якості життя, яке вбирає в себе як самостійні цільові складові більшу рівність можливостей, свободу, багатше культурне життя, а також усебічну безпеку. У такому контексті економічне зростання є, з одного боку, найважливішим засобом розширення доступної людям свободи вибору, тобто передумовою, з іншого – економічне зростання виявляється наслідком соціального розвитку (зміцнення здоров'я, підвищення освітнього рівня громадян, навичок і здібностей, що зумовлюють зростання продуктивності праці).

Ураховуючи самодостатність підсистем (економічної, соціальної і екологічної) сталого розвитку, їхню нестабільність, певну конкурентність (вони функціонують і розвиваються за рахунок загальних ресурсів), потрібно вишукувати між ними об'єктивно зумовлені функціональні взаємозв'язки, забезпечуючи коеволюцію і на цій основі – синергетичний ефект розвитку як нову якість їхнього спільного прояву. До переліку напрямів розвитку, які відносяться до ядра сталості, належать ресурсоекономія, енергоефективність, виробництво енергії з відновлюваних джерел, замкнутий екологічний цикл виробництва, повніше задоволення потреб людей у якісному харчуванні, освіті, зміцненні здоров'я тощо.

Безперечно, перехід на засади сталого розвитку вимагатиме адекватної трансформації економіки: йдеться насамперед про подолання домінуючої логіки економічного детермінізму, а також зміни інституціональної структури економічної системи. Зрушення на користь такого розвитку може стати перетворенням, зрівняним з промисловою революцією. У відповідності до базового принципу сталого розвитку йдеться про перехід до соціо-еколого-економічної моделі, реалізацію різноманіття функцій (багатофункціональність) і форм економічної діяльності та забезпечення економічного зростання, враховуючи життєпідтримувальну здатність

екосистем, досягнення визначених соціальних цілей, підвищення соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Сталий розвиток як структурований методологічний підхід та специфічна філософія суспільства повинен реалізуватися на всіх рівнях – сталий розвиток глобального суспільства (планетарний рівень), сталий розвиток локальних суспільств (національний рівень), сталий розвиток економічної діяльності (рівень видів економічної діяльності), стале життєзабезпечення (рівень людських спільнот, сімей), стале споживання (рівень споживачів).

Сталий розвиток суспільств (глобального і локальних) потребує виваженого наукового супроводу, який може бути забезпечений на основі міждисциплінарного підходу і розробок. Це спільна зона природничих і суспільствознавчих наук, які тривалий час були роз'єднані внаслідок їхнього прагнення до спеціалізації та ізоляції, що й посприяло розвитку і загостренню серйозних проблем сучасного суспільства. За таких умов представники природничих наук можуть визнавати, що деякі проблеми, зокрема пов'язані зі зростанням населення, загрозою атомної війни, забрудненням навколишнього середовища, не розв'язуються з допомогою технічних засобів, і делегувати їх у сферу політики, а суспільствознавці можуть заявляти, що ці проблеми сьогодні не мають політичного вирішення, і тому їх можна відкласти до появи відповідних технологій [12]

В умовах глобальних викликів забезпечення напрямків сталого розвитку відноситься до новітніх завдань, що розглядаються як регулятивна ідея сучасного етапу світового розвитку та розвитку кожної держави.

Особливе місце в державній політиці України щодо запровадження принципів Сталого розвитку займає формування сучасного наукового погляду на проблему переходу України до сталого розвитку та прийняття відповідної Національної стратегії.

У вітчизняній науці існує вагомий доробок щодо теоретико-методологічного та прикладного аспектів сталого розвитку та його

складових. Проблема переходу України до сталого розвитку досліджувалася фахівцями Міністерства екології та природних ресурсів України, Всеукраїнської екологічної ліги, Київського національного політехнічного університету; депутатського корпусу минулих скликань Верховної Ради України.

Вагомий внесок в означену наукову проблематику зробила Національна академія наук України [13-21]. Врахувавши досвід минулих років щодо формування іншими науковими колективами Національної стратегії переходу України до сталого розвитку, досвід інших країн, системно поєднуючи три головних компоненти сталого розвитку суспільства, було отримано наукове узагальнення моделі майбутнього існування людства, в якій має місце пом'якшення, запобігання і усунення негативних наслідків конфлікту між економічними, соціальними та екологічними інтересами. Зроблено вагомий крок в напрямку системного розуміння розвитку економіки країни та її сучасного стану, визначення факторів впливу, активізація яких зрушить з місця механізм саморозвитку в «біосферній системі координат».

В той же час Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015, затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [22]. Вона визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Стратегія передбачає в рамках векторів розвитку, безпеки, відповідальності та гордості реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, з числа яких визначено пріоритети. Саме їх вибір відображає нагальні потреби країни в умовах сучасних соціально-економічних та політичних трансформацій у суспільстві. Реалізація Стратегії потребує суттєвих правових, нормативних та організаційних змін, які мають бути враховані в щорічних планах дій, що забезпечать реформування в секторах національної економіки. Але реалізація загальноприйнятих світовою спільнотою векторів сталого розвитку,

забезпечення досягнення ефекту синергії взаємодії економіки, екології та соціуму повинна бути головною умовою реформування.

Реалізація цього підходу передбачає перехід від політики виживання в повному обсязі розуміння цієї тези до політики системного соціо-еколого-економічного розвитку. Підґрунтям таких перетворень є активізація політичних процесів в країні, пріоритет економіки, перебудова суспільної свідомості, ринковий шлях розвитку країни. Тобто сталому розвитку повинен передувати певний стабілізаційний період, який стане базою економічного зростання на новій ідеологічній основі. До нього країна повинна підійти маючи відповідний потенціал, а саме: мир та політичну стабільність, сучасну модель ринкової економіки, сильну державу та інтегрований економічний простір, наявність внутрішньо- і зовнішньоекономічної лібералізації, суспільну стабільність та злагоду, сформований міжнародний авторитет.

Політика стабілізаційного етапу – це система державних заходів, що здійснюється з метою забезпечення сталого економічного розвитку країни. Зазвичай вона має різний ступінь активності та проявляється, як в коригуванні, так і в стимулюванні економіки на тому чи іншому етапах розвитку із застосуванням відповідних важелів. Доцільність означених впливів потрібно визначати, віддаючи пріоритет відповідним впливам. Але найбільш прийнятний вектор, який пов'язаний з моделлю випереджаючого економічного розвитку пов'язаний саме із стимулюванням економіки.

Визначення системи цілей та заходів щодо реалізації послідовних дій до переходу України до сталого розвитку, зокрема на першому – стабілізаційному етапі має враховувати глобальні виклики сучасності та ґрунтуватися на певних методологічних та методичних засадах.

Слід враховувати, що за існуючими розрахунками фахівців, Україна, як держава з посттрансформаційною економікою, досягне нижньої межі рівня розвинених країн лише через 25 років за умови подвоєння доходу на душу населення кожні 10 років та досягненні щорічних темпів зростання ВВП не менше ніж 7% [23].

Наведені оцінки досить умовні, адже реально не є безперечною означена точка зору, але навіть не зупиняючись на визначенні термінів цілком зрозуміло, що Україна потребує нової моделі розвитку країни. В українському варіанті такі розрахунки свідчать про необхідність формування моделі випереджаючого економічного розвитку. Випереджаючий розвиток дозволяє перетворити економічне зростання в самовідтворювальний, стабільний розвиток на основі моделей, притаманних країнам з посттрансформаційною економікою, які відрізняються від моделей розвинутих країн [24].

Між іншим людство стикається з новими глобальними викликами, які не можна не враховувати, якщо країна намагається інтегруватись в сучасний модернізаційний процес, який має тенденцію до прискорення. У множині таких викликів; дефіцит трудових ресурсів при зростанні чисельності населення, продовольча проблема, ресурсна та екологічна безпека, обмеженість та вичерпаність природних ресурсів, зміна структури і потреб світових ринків, наростаюча соціальна нестабільність, гостра світоглядна та ціннісна криза, зміна сценаріїв розвитку міжнародної економічної ситуації тощо.

Розмаїття викликів обумовлює системність цілей та завдань, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного і утворюють певну цілісність або певну єдність. В межах розробки функціонального забезпечення по кожному завданню визначаються його організаційно-економічна суть, вхідна і вихідна інформація, алгоритми рішення. Тим самим забезпечується системно-функціональний підхід до забезпечення реалізації стратегії сталого розвитку України.

Конкретизація та обґрунтування цілей та завдань поетапного переходу України до сталого розвитку (стабілізаційний етап) має стати підґрунтям Національного плану дій щодо переходу України до сталого розвитку.

Об'єктом державної стратегії розвитку є соціо-еколого-економічна система в цілому, яка є категорією значно більш широкого порядку, ніж

держава. Стратегічною метою державної політики розвитку є забезпечення стійкого відтворення та всебічного розвитку цієї системи [25]. Будь-яку систему можна розглядати як єдність двох підсистем: керуючої та керованої підсистем, тобто суб'єкта та об'єкта управління, між якими існує певний зв'язок. Кожна з означених складових має своє багатогранне визначення. Саме на рівні суб'єктно-об'єктних відносин забезпечується досягнення стратегічних цілей, вирішення стратегічних завдань та визначення стратегічних пріоритетів, окреслених суб'єктом управління в контексті сталого розвитку держави. Головне завдання суб'єкта стратегії розвитку полягає у створенні умов розвитку не тільки об'єкта, а системи, як цілого шляхом запровадження різноманітних форм впливу як прямої (безпосередньої) дії, так і опосередкованої. Стосовно стратегії переходу України до сталого розвитку зміст суб'єктно-об'єктних відносин на різних ієрархічних рівнях, як явища, що виникає в процесі управління, потрібно дослідити та чітко визначити. Адже обґрунтуванню цілей та завдань стратегії сталого розвитку передують не тільки створення необхідних базових умов, врахування глобальних викликів але й визначення потенціалу суб'єктно-об'єктних відносин. В межах даної роботи автор зосереджує увагу не на формальних відносинах суб'єкта і об'єкта, формах їх взаємозв'язків, а на формуванні цілеспрямованого управлінського впливу через систему стратегічних цілей та завдань переходу до сталого розвитку, обумовлених особливостями соціально-економічної системи.

Стратегічними цілями державної політики розвитку є забезпечення стійкого відтворення та всебічного розвитку соціо-еколого-економічної системи. Стратегічні цілі сталого розвитку будь-якої країни є похідними глобальних викликів та базових національних інтересів. З огляду на те, що сталий розвиток характеризується незалежними складовими – економічною ефективністю, екологічною безпекою та соціальною справедливістю, цілі повинні відповідати певним фундаментальним принципам, які слід розуміти

як загальні вимоги до цілеполягання, тобто процесу визначення цілей, які формують уявлення про необхідний результат (табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Принципи визначення цілей сталого розвитку України [26]

Принципи цілеполягання	Суттєва характеристика в контексті цілеполягання
1. Системна відповідність складовим сталого розвитку (комплексність)	Визначення кожної складової в процесі обґрунтування цілей.
2. Обґрунтованість та незалежність	Неможливість усунення або модифікація цілей.
3. Цілісність	Неможливість підсумувати цілі, залежність визначених цілей від національних орієнтирів розвитку соціально-економічної системи.
4. Ієрархічність (ранжування, декомпозиція)	Конкретизація цілей більш високого рівня в цілі нижчого рівня та доведення їх до кожного виконавця.
5. Конкретність	Чітке визначення термінів і виконавців. Чим конкретніша ціль, тим легше вибрати відповідну стратегію її реалізації.
6. Вимірність цілей	Цілі повинні бути виражені в конкретних показниках, які можна виміряти.
7. Досяжність (можливість)	Можливість стимулювати використання наявного потенціалу та реалізації.
8. Гнучкість	Забезпечення коригування відповідно до тих змін, які відбуватимуться.
9. Комплементарність	Досягнення однієї цілі полегшує досягнення інших.
10. Інтеграція (поєднання, взаємозв'язок, взаємопроникнення)	Об'єднання складових сталого розвитку в одне ціле, що активізує процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків.

З врахуванням означених принципів визначається декомпозиція цілей сталого розвитку України за такими етапами:

- аналіз глобальних соціо-економіко-екологічних тенденцій та завдань, які потрібно вирішити в межах країни;
- обґрунтування переліку цілей та визначення пріоритетів;
- формування забезпечуючих цілей;
- побудова дерева цілей;
- розроблення заходів, що сприяють реалізації цілей;
- систематичний контроль та оцінка результатів;
- визначення корегуючих заходів з метою реалізації означених цілей.

Глобальні тенденції світового розвитку слід розглядати як орієнтири, які формують спрямованість зовнішнього середовища та визначають майбутню стратегію. Ці тенденції мають певні відмінності від цілей стратегії, оскільки не передбачають встановлення будь-яких термінів реалізації, орієнтовані на суспільство в цілому, визначаються у якісному вимірюванні.

У відповідності до сформованих викликів обґрунтовується система стратегічних цілей, яка визначається в кінцевому вигляді після відбору пріоритетів. Реалізація стратегічних цілей переходу України до сталого розвитку потребує сформувані «дерево цілей», визначення підцілей декількох рівнів що продовжують до отримання першочергових завдань, які можна розв'язати відомими методами. Тобто в основу побудови дерева цілей покладено загальновідомий принцип – деталізація (структурування) складного явища, процесу або системи до більш простих складових. Процес розробки цілей йде зверху вниз, від загального до конкретного.

Умовою реалізації цього правила має бути підхід, при якому:

- ціль вищого рівня є орієнтиром, основою для декомпозиції цілей нижчого рівня, вони більш глобальні та потребують більшого часу для вирішення;

– цілі нижчого рівня визначають досягнення мети вищого рівня і мають бути представлені так, щоб їхня сукупність зумовлювала досягнення початкової цілі.

Разом з тим слід усувати конфліктність цілей, тобто протиріч, що порушують побудовану композицію «дерева цілей». Підцілі формуються за певними класифікаційними ознаками.

Формулюючи цілі різних рівнів потрібно виходити із одного і того ж методологічного принципу: визначення очікуваних результатів, а не способів їх отримання, а також забезпечення незалежності підцілей кожного рівня. Кількість рівнів декомпозиції визначає складність «дерева цілей». Склавши картину існуючих проблем, що вимагають розв'язання, потрібно викласти їх у вигляді сформульованих варіантів вирішення цих проблем, тобто у вигляді завдань. Відповідні заходи визначають, яким чином можна досягти кінцевої мети. Таким чином, причинно-наслідкові відношення, як того потребує методологія, трансформуються у систему підпорядкування між метою і засобами її досягнення.

Потрібно щоб завдання були конкретними, досяжними, реалістичними та мали чіткий термін виконання, але мабуть тут є певний елемент суб'єктивізму. Разом з визначеними стратегічними цілями формуються функціональні цілі та оперативні рішення.

Узагальнюючи оцінку ситуації щодо перспектив переходу України до сталого розвитку слід акцентувати наступне:

– Україна приєдналася до головного документу ООН «Порядок денний на XXI століття», підписала та ратифікувала три глобальні Конвенції, а також підписала ряд міжнародних угод та договорів, які зобов'язують управлінські структури держави здійснювати розвиток на принципах збалансованості;

– в Україні розроблені та затверджені нормативно-правові документи, в яких знайшли відображення певні напрями і завдання сталого (збалансованого) розвитку;

– в Україні науковцями і громадськими організаціями підготовлено ряд наукових фундаментальних розробок, в яких є визначення існуючих загроз і викликів для розвитку України;

– підписаний 12.01.2015 р. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку України на період до 2020 року» потребує ряду уточнень і деталізації заходів з його реалізації;

– у вересні 2015 р. на Саміті ООН зі сталого (збалансованого) розвитку у Нью-Йорку в рамках 70-ї ювілейної сесії Генеральної Асамблеї ООН глави держав і урядів розглянули та затвердили 17 глобальних Цілей сталого (збалансованого) розвитку до 2030 р., які містять 169 завдань (див. табл. 1.2 та Додаток Б).

Таблиця 1.2 – Глобальні Цілі сталого розвитку до 2030 року (версія Саміту Генеральної асамблеї ООН від 25.09.2015 р.) [6]

№ цілі	Глобальні цілі 2030 (версія Генасамблеї ООН, 25.09. 15 р.)	Вектор розвитку*
1	2	3
1	Подолання бідності у всіх її проявах у всьому світі.	Соціальний вектор розвитку
2	Зупинення голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування, а також сприяння сталому розвитку сільського господарства.	
3	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю населення усіх вікових категорій.	
4	Забезпечення всеохоплюючої та якісної загальної освіти та заохочення до навчання упродовж життя.	
5	Досягнення гендерної рівності та надання рівних із чоловіками можливостей розвитку для жінок та дівчат	
6	Забезпечення загального доступу кожного до систем водопостачання та засобів санітарії.	Екологічний вектор розвитку
7	Забезпечення доступу кожного до прийняттого за ціною, безперебійного, сталого та сучасного енергопостачання.	
13	Вжиття термінових заходів з метою подолання наслідків зміни клімату.	
14	Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів.	
15	Впровадження заходів сталого управління лісовим фондом, подолання опустелювання, зупинення процесу деградації земель та втрати біологічної різноманітності.	

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
8	Сприяти всезагальному та сталому економічному розвитку, зайнятості населення та запровадженні гідних умов праці для усіх верств населення.	Економічний вектор розвитку
9	Побудова стійкої інфраструктури та сприяння сталому розвитку індустріалізації та впровадженню інновацій.	
12	Впровадження принципів сталого споживання та виробництва продукції.	
10	Зменшення нерівності всередині країн та між країнами.	Інституційний вектор розвитку
11	Сприяння інтегрованості, безпеці, пристосовуваності до змінюваних умов та сталості міст.	
16	Сприяння розбудові справедливих, мирних та відкритих спільнот.	
17	Активізація та посилення глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.	

* за векторами розвитку систематизовано автором

Приєднання України до Цілей сталого (збалансованого) розвитку обумовлює необхідність розроблення нової стратегії розвитку, яка має бути документом довгостроковим (найбільш вірогідно до 2030 р.), конструктивним і підкріпленим певною ідеологією. Стратегія має бути спрямована на досягнення визначеної мети розвитку та супроводжуватися Національним планом дій, який дасть можливість перейти від стратегічних та операційних цілей до конкретних дій на рівні управлінських, бізнесових, громадських і наукових структур та здійснювати моніторинг виконання Стратегії.

Стратегія визначає цілісну систему поглядів через визначення національних цілей сталого розвитку України до 2030 р. та подальші шляхи інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни. Вона визначає також етапи реалізації Стратегії, інституційні засади, напрями між-секторальної взаємодії, основні рушійні сили, засоби та інструменти реалізації.

По-друге, стратегічне бачення розвитку України ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях України щодо сталого (збалансованого) розвитку, необхідності подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній, екологічній та інституційній сферах, і бажанні побудувати мирне

та безпечне суспільство з належним управлінням, інклюзивними інституціями, повною зайнятістю, високим рівнем освіти та охорони здоров'я, соціальною згуртованістю й таким довкіллям, яке забезпечуватиме якісне життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь.

Найбільш загрозливою проблемою розвитку України є невідповідність економічного розвитку, добробуту населення та ролі держави на міжнародній арені її природному, науково-технічному, аграрно-промислового потенціалу та кваліфікаційно-освітньому рівню трудових ресурсів. Досягнення такої відповідності, а також подолання бідності, відмова від незбалансованих моделей споживання та виробництва, збереження та ощадливе використання природно-ресурсного потенціалу є головними завданнями та найважливішими передумовами сталого (збалансованого) розвитку України.

Внаслідок нагромадження за багато років структурних деформацій економіки, домінування ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах, в Україні сформувалася розбалансована структура природокористування та управління розвитком, яка загалом є неефективною та екологічно небезпечною. До цього слід додати надмірно високу енергомісткість виробництва та відтік трудових ресурсів в інші країни переважно для некваліфікованих видів праці. Проте зважаючи на наявність в Україні високоосвіченого людського потенціалу, а також враховуючи природні умови для потенціалу самоочищення ландшафтів, географічне положення території, можна вважати, що Україна має достатньо сприятливі умови для втілення засад сталого (збалансованого) розвитку.

Тому визначальним фактором розвитку України є перехід до інноваційної моделі розвитку, яка ґрунтується на активному використанні знань, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих фондів, створенні високотехнологічних робочих місць, підвищенні енергоефективності виробництва, відновленні сільськогосподарського потенціалу на основі

застосування екологічно чистих технологій, стимулюванні «зеленого» зростання, заснованому на притоці інвестицій у відновлювані джерела енергії, в екологічно безпечне виробництво та «зелені» технології. Стрімкий перехід до інноваційної моделі «зеленого» розвитку є найперспективнішим шляхом виходу України із соціально-економічної та екологічної кризи.

Збалансований розвиток орієнтований перш за все на людину та зростання якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі. Високий людський потенціал має забезпечити конкурентоздатність країни у майбутньому. Неприйнятною є ситуація, коли неприпустимо високі обсяги національного багатства знаходяться у власності невеликого кола олігархів, коли має місце надмірно високий рівень економічної нерівності на тлі непомірної розкоші фінансово-політичної верхівки та бідності широких верств населення. Важливим завданням є формування етичних цінностей у суспільстві за допомогою усіх засобів інформації з метою зміни парадигми від «життя заради високого комфорту» до «достатнього комфорту заради повноцінного життя».

Необхідно забезпечити подолання бідності шляхом ефективної зайнятості, високої вартості робочої сили, накопичення людського капіталу та підвищення конкурентоспроможності працівників, розвитку підприємницької активності населення, формування масштабного середнього класу, підвищення соціальних стандартів і гарантій, а також надання достатньої соціальної підтримки вразливим групам населення. Найбільш неприпустимим явищем є бідність тих, хто працює. Тому сенсом політики сталого (збалансованого) розвитку є забезпечення гідних умов праці та життя у власній країні. Першочерговим завданням є створення цілісної правової бази формування заробітної плати на європейському рівні. Розвиток має бути орієнтованим на побудову справедливого та демократичного суспільства, де буде забезпечено підтримку прав людини, зокрема екологічних прав і права на розвиток, розвиток національної культури, гендерну рівність і зростання

соціального капіталу (здатності суспільства до роботи в групах та організаціях, що заснована на спільних цінностях).

Важливе значення для сталого (збалансованого) розвитку має дотримання принципів верховенства права, демократії та належного управління. Для цього має бути створена демократична політична система, коли влада буде відстоювати національні, а не приватні, корпоративні та кланові інтереси, буде забезпечено невідворотність покарання правопорушників, незалежно від їхнього суспільного чи політичного статусу, а громадськість матиме можливість впливати на прийняття рішень, які мають доленосне значення для країни. Цілі сталого (збалансованого) розвитку спрямовані на створення інклюзивних інституцій, які стимулюють участь великих груп населення в економічній активності на відміну від екстрактивних інституцій, які утвердилися в Україні і які спрямовані на те, щоб отримати максимальний дохід від експлуатації однієї частини суспільства і направити його на збагачення іншої частини. Для досягнення цілей сталого (збалансованого) розвитку на всіх рівнях мають бути створені ефективні та результативні, прозорі, підзвітні та демократичні інституції.

Перехід до сталого (збалансованого) розвитку має відбуватися за умов належного виконання Україною міжнародних зобов'язань та активізації міжнародного співробітництва, особливо з прикордонними країнами для уникнення транскордонних конфліктів, пов'язаних з екологічними загрозами.

Мають бути створені реальні передумови для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, зокрема необхідно виконати в повному обсязі і на належному рівні «Угоду про асоціацію між Україною та ЄС».

Слід зазначити, що сталий (збалансований) розвиток є фундаментальною та всеосяжною метою ЄС, закріпленою в установчих договорах ЄС (зокрема Амстердамський договір 1997 р.).

Як було зазначено вище, найновітніші тенденції стратегічного бачення шляхів поступового переходу до сталого розвитку в загальноцивілізаційному

вимірі зафіксовано у Глобальному порядку денному в галузі розвитку на період до 2030 [6], розкриття змістовного наповнення яких ілюструє Додаток Б.

Приєднання України до Цілей сталого збалансованого розвитку обумовлює необхідність оновлення концептуального бачення ідеології та формування новітніх підходів щодо конструктивної взаємодії складових векторів сталого розвитку, зокрема у зонах перетину їх інтересів. Саме це визначатиме дієвість підходів загальної ідеології сталого розвитку для подальшого їх запровадження у якості механізмів та інтегральної бази формування нової моделі національної економіки України на засадах раціоналізації відносин природогосподарювання за принципами природозбереження та соціальної відповідальності.

1.2 Концептуальні ознаки феномену відносин економіки та природного середовища в системі природогосподарювання

Опрацьовуючи принципи свого існування і вдосконалюючи підходи до освоєння, використання і розподілу природних ресурсів та врахування довготривалих наслідків втручання в хід природних процесів, узгоджених і скоординованих дій щодо регулювання масштабів антропогенного впливу на планетарному рівні, світова спільнота прийняла на себе відповідальність за те, що має перейти до побудови взаємовідносин з природою, організації своєї життєдіяльності в природі на основі врахування всіх взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними, що поєднують їх як частину і ціле.

Саме парадигма суспільного розвитку на засадах гармонійного взаємозв'язку усіх структурних складових ноосфери людства, суспільних систем, наукових знань, техніки й технологій в єдності з біосферою поступово сформувалася як концепт сталого розвитку, який на теперішній

час визнано світовою спільнотою як стратегічна домінанта майбутнього цивілізаційного шляху людства.

У контексті таких глобальних завдань у низці першочергових завдань, на вирішенні яких необхідно зосередити увагу науки, виокремлюється проблема визначення новітньої, інноваційної за ознаками ціннісних орієнтирів, політики (сучасних доміант, стратегічних засад, перспективних напрямів тощо) гармонізації господарювання, природокористування та соціального прогресу відповідно до визначених світових доміант сталого розвитку.

Методичним підґрунтям для досягнення такої генералізованої цілі має стати підхід, заснований на інвентаризації основних типів відносин в межах соціо-еколого-економічних системах який, на жаль, ще практично не має достатнього визнання в соціо-еколого-економічних дослідженнях [27]. На основі загальноновизнаної трьохкомпонентної моделі соціо-еколого-економічних систем є можливість кваліфікації, аналітики змісту та обґрунтування принципів регулювання таких відносин з позиції парадигми сталого розвитку.

Базуючись на фундаментальних засадах загальної теорії систем та системного аналізу усі теоретично можливі відносини між генералізованими компонентами соціо-еколого-економічних систем: екологічною підсистемою (природне середовище) – П., соціальною підсистемою (соціум) – С та економічною підсистемою (економіка) – Е, можна поділити на дві групи. Першу утворюють парні (бінарні) відносини, у тому числі:

- соціум-природа (С→П);
- природа-соціум (П→С);
- соціум-економіка (С→Е);
- економіка-соціум (Е→С);
- природа-економіка (П→Е);
- економіка-природа (Е→П).

Другу групу утворюють більш складні множинні (тернарні) відносини, які включають:

- відносини соціуму до природи та економіки – $C \rightarrow (P+E)$;
- відповідне зворотне відношення – $(P+E) \rightarrow C$;
- відносини економіки до природного середовища та соціуму – $E \rightarrow (P+C)$;
- відповідне зворотне відношення виду – $(P+C) \rightarrow E$;
- відношення природи до соціуму та економіки – $P \rightarrow (C+E)$;
- відповідне зворотне відношення $(C+E) \rightarrow P$.

Розглянемо більш детально зміст усіх означених видів відносин. При цьому візьмемо до уваги тезу, що населення (соціум) у цій тріаді виступає провідним та основним компонентом як «замовник» соціо-еколого-економічної системи природокористування, воно має спрямованість для людини, в першу чергу, по соціальним критеріям і як «блок управління» – людина встановлює нормативи, методи та механізми регулювання будь-яких відносин в цій системі, виходячи з досягнутого рівня розуміння, проблеми та техніко-економічних можливостей її рішення. Соціум по відношенню до усіх інших компонентів системи виступає як її активна та «керуюча» (по меншій мірі, «вміючи керувати» або «покликана керувати») частина.

Розглянемо тернарні відносини виду $C \rightarrow (P+E)$ та $(P+E) \rightarrow C$.

Природа разом з економікою по відношенню до соціуму відіграє роль його навколишнього середовища, а соціум по відношенню до навколишнього середовища виступає «споживачем» даних умов життєдіяльності та їх «регулювальником». Таким чином, перша з цієї пари відносин $C \rightarrow (P+E)$ по своєму змісту може бути виділено так: цілі та пріоритети соціально-екологічного та соціально-економічного розвитку. Соціум як найбільш активний та керуючий компонент у відносинах сталого розвитку покликаний визначити та сформулювати цілі та задачі соціального, економічного і

екологічного розвитку системи будь-якого рівня локального, регіонального, національного.

Зворотне тернарне відношення виду $(П+Е) \rightarrow С$ достатньо добре розроблено в контексті міждисциплінарних досліджень. Воно відображає явище, де природа разом з елементами економіки (техносферою) по відношенню до соціуму виступає єдиним середовищем його життєдіяльності, яке включає і природні, і штучні (антропогенні, техногенні) умови. По своєму змісту така сукупність відносин утворює особливий сегмент соціо-еколого-економічної системи, який характеризує навколишнє середовище її соціальної компоненти.

Природа по відношенню до соціуму та економіки у самому загальному вигляді виконує функції природного середовища («природне вмістилище» соціуму і економіки), а також їх ресурсної бази. Тому відношення виду $П \rightarrow (С+Е)$ фіксують ресурсо-середовище утворюючі функції природи у процесі її взаємодії з соціумом та економікою. Відповідні дослідження мають бути зосереджені на вивченні саме цих функцій – середовищеутворюючих та природоресурсних.

Зворотне тернарне відношення виду $(С+Е) \rightarrow П$ має чіткий зміст: воно визначає загальне соціально-демографічне та економічне (техногенне) навантаження на природне середовище. У дослідженнях такі відносини можуть утворювати окремий розділ (блок) по оцінці інтегральних (сумарних) соціально-техногенних навантажень. При усій уявній простоті та однозначності у підрозділах її змісту цей розділ потребує глибоких теоретичних та методичних розробок.

Економіка по відношенню до природи та соціуму, тобто відношення виду $Е \rightarrow (П+С)$, виступає як техносфера, тобто як сукупність створених людиною знарядь праці, а також природних та штучних (техногенних) предметів праці. Техносфера охоплює весь штучний (створений людиною) матеріальний світ (будівлі, споруди, комунікації, дороги, інженерно-технологічні системи тощо), а також ту частину природного середовища, яка

у результаті інтенсивної господарської діяльності зазнала істотних змін та з саме «природної» стала штучною «природно-техногенною» (оброблені поля, селітебні землі, штучні насадження та водойми та ін.). Техносфера включає також усі види господарської діяльності людей та у наш час виступає головним та найбільш потужним фактором негативних ресурсних і екологічних навантажень як на природу, так саме і на суспільство.

По своєму змісту такі відносини відповідають особливому напрямку досліджень – вивчення техносфери.

Зворотні тернарні відношення виду $(П+С) \rightarrow E$ у сучасній науці залишаються мало дослідженими. Відоме поняття «ойкумена» означає (освоєну людиною) частину природного середовища Землі, тобто представляє собою своєрідний «перетин» (накладання) біосфери та соціосфери. Можна вважати, що вказані відносини характеризують «природно-соціальне середовище» техносфери, тобто природні та соціальні умови для господарської діяльності людини. Відповідний зміст досліджень може бути визначено так: вивчення ресурсного потенціалу для потреб її господарського освоєння. Іншими словами тернарні відносини природи та соціуму до економіки відображають природні та соціальні ресурси як умови та фактори економічного розвитку.

Відносно більш проста трактовка бінарних відносин природокористування. Відносини виду $П \rightarrow С$ фіксують соціальні потреби та запити людей до природного середовища життєпроживання (з точки зору розселення, праці, відпочинку та т.д.) та до основних показників її якості. Зворотне відношення – $С \rightarrow П$, характеризує соціально-демографічне навантаження населення на природне середовище.

Відносини виду $E \rightarrow С$ характеризують техногенну взаємодію економіки (по окремим видам господарської діяльності і в цілому по інтегральній взаємодії) на стан та здоров'я людини. Зворотні відносини виду – $С \rightarrow E$ фіксують взаємодію соціуму та економіки, яке залежить від кількості та

якості трудових ресурсів, соціо-культурних традицій, особливостей історико-економічного освоєння території, геополітичних факторів і т.д. [27].

Авторське узагальнення цієї палітри (множини) відносин у соціо-еколого-економічних системах наведено на рисунку 1.2.

№ п/п	Зони конфлікту інтересів	Типологія відносин		Характеристика відносин		Варіанти сталості
		прямі	зворотні	прямі	зворотні	
1	Економіка-природа (Е-П)	Економіка→ екологічні	Еколого→ економічні	суб'єкт-об'єктні	об'єкт-суб'єктні	Бінарні відносини
2	Економіка – соціум (Е-С)	економіка→ соціальні	соціо→ економічні	суб'єкт-суб'єктні	суб'єкт-суб'єктні	Бінарні відносини
3	Соціум – природа (С-П)	соціо→ екологічні	еколого→ соціальні	суб'єкт-об'єктні	об'єкт-суб'єктні	Бінарні відносини
4	Економіка – соціум – природа (Е-С-П)	економіка→(природа+соціум) соціум→(економіка+природа) природа→(економіка+соціум) (природа+соціум)→економіка (економіка+природа)→соціум (економіка+соціум)→природа		суб'єкт-суб'єктні суб'єкт-об'єктні об'єкт-суб'єктні	суб'єкт-суб'єктні об'єкт-суб'єктні суб'єкт-об'єктні	Тернарні відносини

Рисунок 1.2 – Інвентаризація типів відносин в соціо-еколого-економічній системі (джерело: розроблено автором на підставі [27])

Саме ознака інвентаризації типів таких відносин дає підставити зону конфліктів інтересів між економікою та природним середовищем визначити як виокремлений сектор загального простору відносин сталого розвитку, що відображають змістовне явище «природогосподарювання». Відповідно в загальній абстрактній моделі сталого розвитку, які виокремлюються

бінарними відносинами у відповідних зонах конфлікту, можуть розглядатися як сектори «природокористування» та «життєзабезпечення».

Таким чином, природогосподарювання слід розглядати як феномен економіко-екологічних (зворотних еколого-економічних відносин) в соціо-еколого-економічних системах.

Системна мета розвитку еколого-економічних відносин полягає у забезпеченні максимально ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, збереження і підтримки його на необхідному для задоволення економічних потреб рівні, підвищення якості життя населення та економічного зростання.

У сучасних умовах з урахуванням впливу всіх чинників суспільного розвитку еволюція еколого-економічних відносин проявляється найчастіше у формі нестабільності, відсутності рівноваги і незбалансованості, що пов'язано насамперед із постійною зміною системи еколого-економічних потреб і неузгодженістю економічних та екологічних інтересів і пріоритетів на макроекономічному рівні. Таким чином, актуальним питанням економічної наукової думки на сучасному етапі є розвиток досліджень структури економіко-екологічних / еколого-економічних відносин, їхньої суті, внутрішніх суперечностей та форм прояву [28].

Природогосподарювання – це вид господарювання, який безпосередньо пов'язаний з використанням природних продуктивних сил, а тому насамперед чутливий до жорсткого впливу природоресурсного та екологічного балансу. Сфера природокористування перша зазнає вплив навколишнього середовища внаслідок втручання в систему його зв'язків. Це відбувається через зниження ефективності цієї сфери матеріального виробництва, через певний час – позначається на ефективності суспільного виробництва в цілому.

Ілюстративно концепт парадигми природогосподарювання можна відобразити абстрактною моделлю суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних відносин в системі «економіка – природне середовище» (рис.1.3).

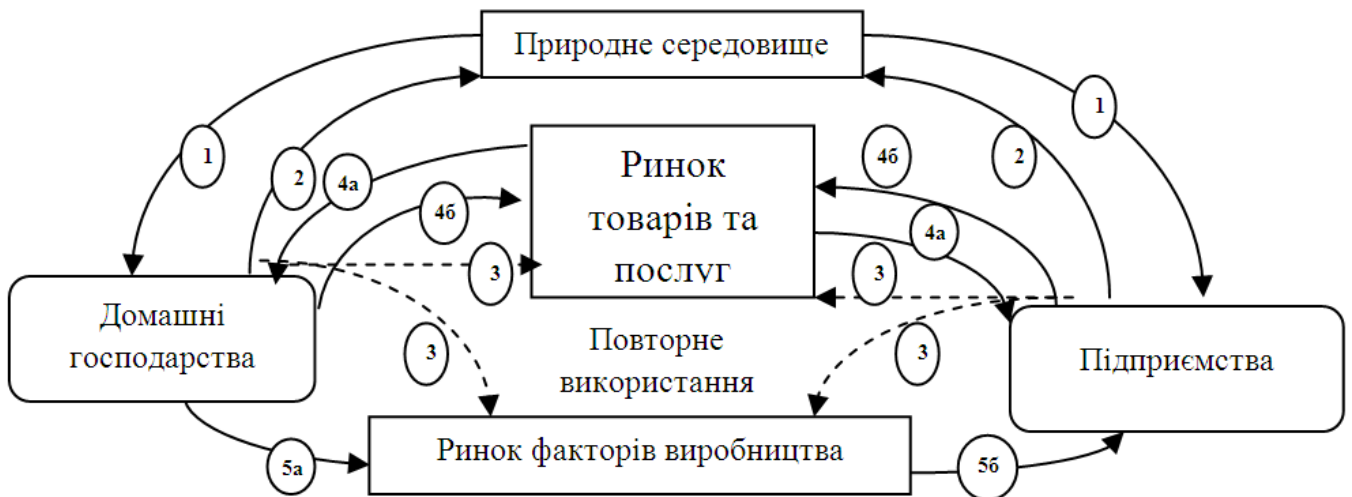

Рисунок 1.3 – Абстрактна модель природогосподарювання (суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних відносин в системі «економіка – природне середовище») (джерело: побудовано автором на підставі моделі матеріального балансу [29-31])

Запропонована ілюстрація базується на відомій моделі матеріального балансу, до якої додатково введені такі елементи як «природне середовище» та пов'язані з ним матеріально-речовинні потоки. Економічна система пов'язана із природою через потік сировини і природних ресурсів (потоки 1 на рис. 1.2), які надходять із довкілля до економіки. Потоки залишків (обидва потоки 2) мають протилежний напрям – від підприємств і домашніх господарств до довкілля. Вони ілюструють той факт, що потік сировини, який надходить у систему, неодмінно повертається (вивільняється) у природу як залишки виробництва і споживання, побічні продукти, відходи, викиди, скиди. Це забруднення, котрі виникають як наслідок природних або технологічних процесів. Ця модель показує, що всі ресурси, взяті з природи, неодмінно повертаються до неї як залишки, що підтверджується фундаментальними законами термодинаміки. Відходів виробництва і залишків споживання і життєдіяльності неможливо уникнути. Але їх можна

зменшити шляхом повторного використання, відновлення, перероблення (потоки 3).

Що більшими будуть потоки 3 за інших рівних умов, то меншими будуть потреби людства в невідновних природних ресурсах, тобто досягатиметься зменшення потоків 1 і 2 водночас. Потоки 4а та 4б, відповідно відображають попит та пропозицію товарів та послуг, а потоки 5а та 5б – відповідно пропозицію та попит на ресурси.

Природогосподарювання як сфера суспільного розвитку багатокomпонентне. Її структурні елементи загальновідомі: природоосвоєння, природокористування, природоспоживання, природо перетворення, природооблаштування, природовідновлення, природоохорона, природотворення, природоінтелектуалізація, природовивчення (чи природопізнання). У реальних умовах природогосподарювання можлива безліч будь-яких комбінацій цих складових, що є відображенням рівня освоєння реальних природних об'єктів та стану економічних систем господарювання, які у синтезі суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин саме і визначають процес природогосподарювання на будь-якому рівні управління: макrorівні, мезорівні, мікрорівні або, навіть, локальному рівні.

До нього слід віднести весь комплекс відносин з господарського освоєння природних ресурсів та перетворення їх у процесі виробничого використання, а також з відтворення ресурсів і запобігання негативним впливам господарської діяльності людини на навколишнє природне середовище. Визначальною ознакою, що пов'язує всі комплекси відносин, є безпосередній виробничий контакт з природними ресурсами, силами та процесами за умови нерозривності їх зв'язку з природним середовищем, у діалектичній єдності з якими вони створюють задіяні людиною природні продуктивні сили.

Відповідно, базуючись на вищевикладених міркуваннях щодо концептуальних засад природогосподарювання як специфічного виду економічної діяльності сформовано авторське бачення організаційно-

технологічної моделі поєднання природокористування та господарської діяльності у систему природогосподарювання (рис.1.4 та 1.5) [32].

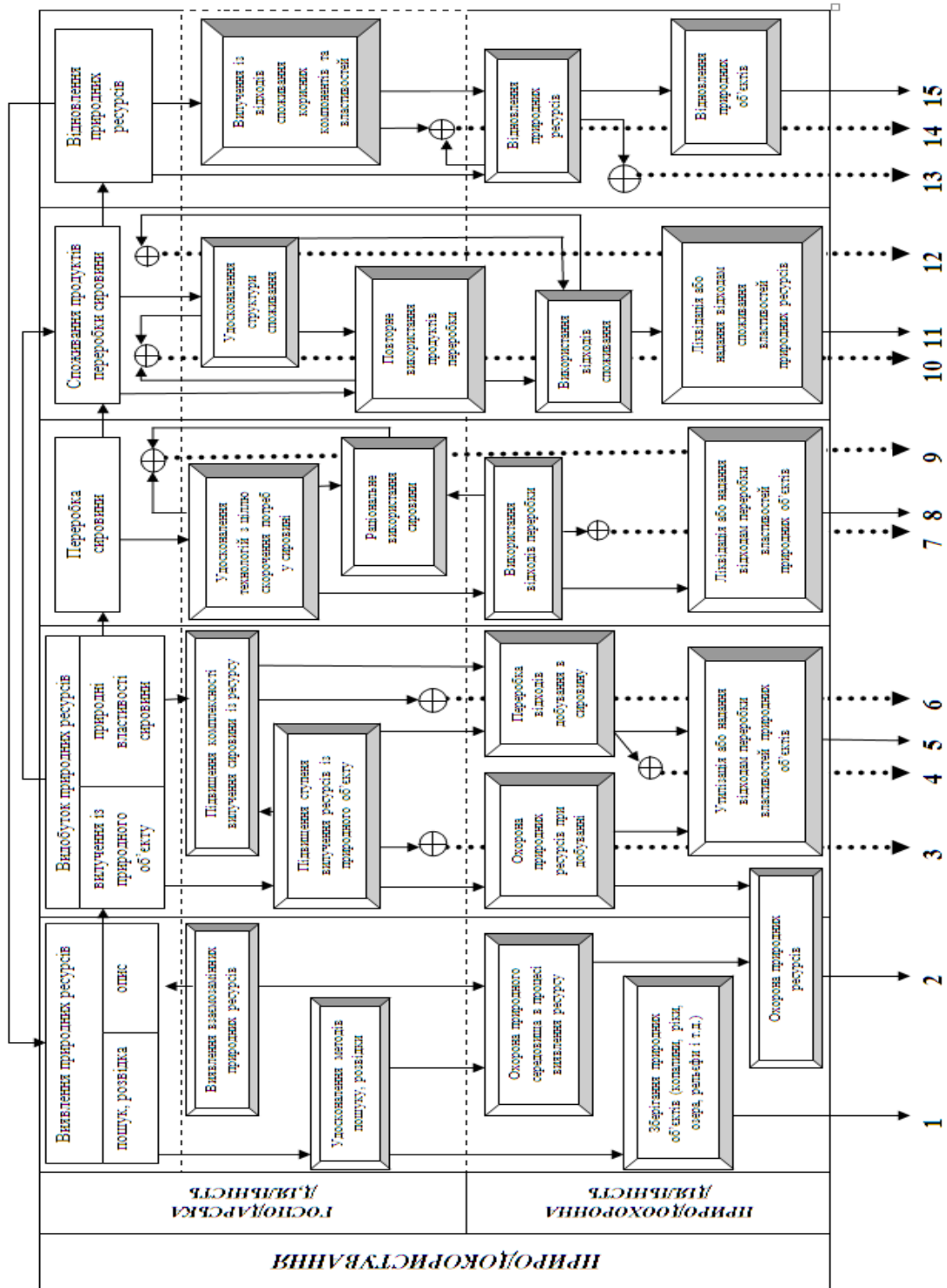

Рисунок 1.4 – Схема поєднання природокористування та господарської діяльності в систему «природогосподарювання» (⊕ – точки екологізації)

(джерело: побудовано автором)

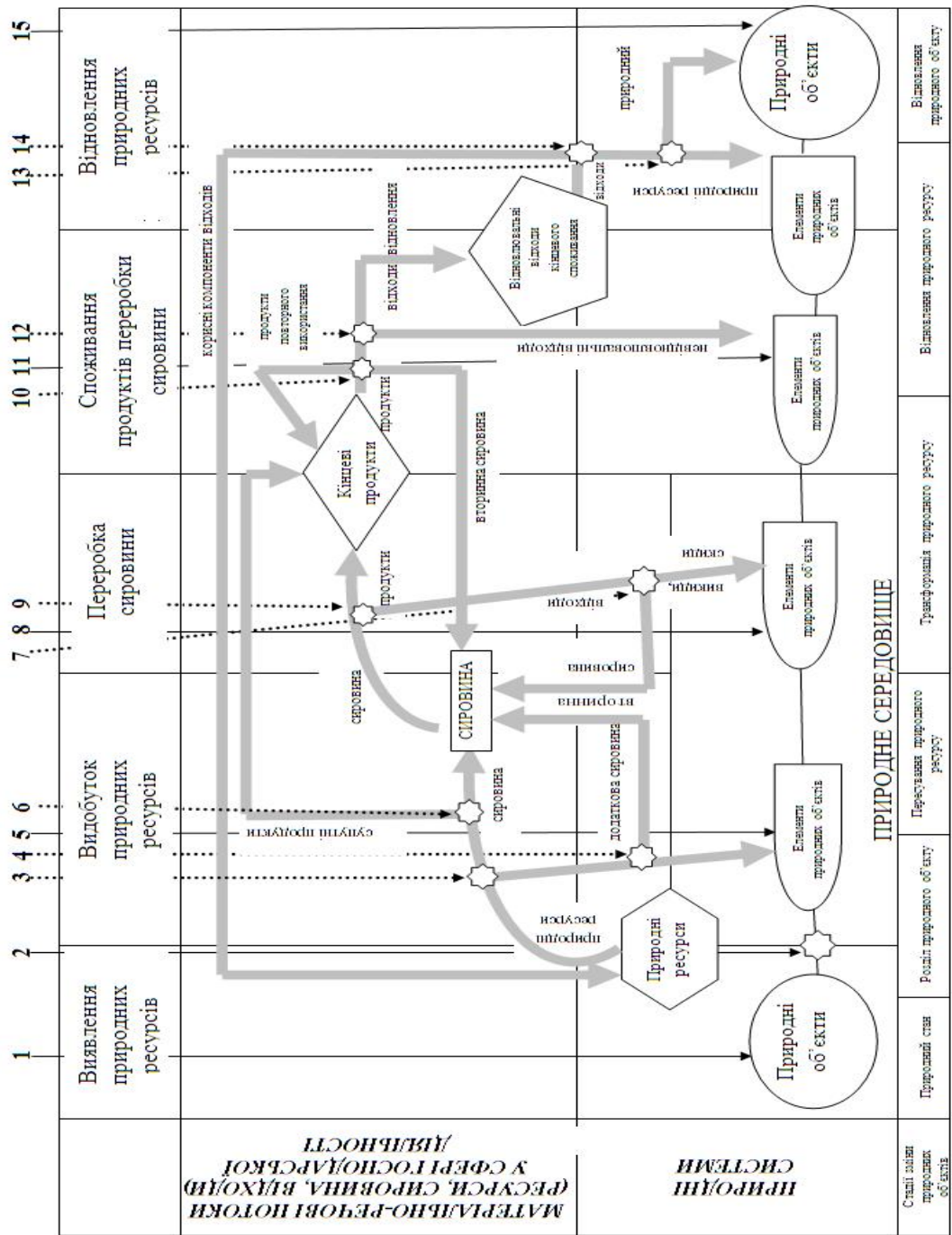

Рисунок 1.5 – Схема матеріально-речових потоків природокористування та господарської діяльності в системі «природогосподарювання» (☼ – точки природозбереження)

(джерело: побудовано автором)

Природогосподарювання в Україні має розглядатися як процес постійного перетворення (трансформації) якісних та кількісних характеристик суспільних відносин в державі як національній соціо-еколого-

економічній системі з дотриманням її рівноважності, збалансованості, гармонійності, стабільності, конкурентоспроможності, інноваційності та безпеки, спрямований на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та навколишнім природним середовищем, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь нації.

Узагальнюючи, можна зробити висновок щодо актуальності подальших наукових досліджень та відповідних розробок організаційно-методичного забезпечення переходу від традиційних орієнтирів природокористування в Україні до новітньої моделі «природогосподарювання» на принципах системного природозбереження.

Принциповими фундаментальними ознаками такого інноваційного підходу у вирішенні проблем раціоналізації використання природно-ресурсного капіталу суспільства має стати визнання парадигми природогосподарювання як сегмента національної господарської системи та парадигми екологізації суспільного розвитку як нової філософії господарювання. Їх поєднання та взаємовплив має стати запорукою поступово стратегічного переходу України у суспільному розвитку на принципі сталості, збалансованості потреб соціуму, можливостей економіки та природного середовища як у реальному вимірі часу та простору, так і у майбутній перспективі [33].

1.3 Ідентифікація природогосподарювання як сегмента національної економіки

Для обґрунтованої відповіді щодо завдання ідентифікації природогосподарювання як сегмента національної економіки, спираючись на концептуально-методологічний фундамент системного підходу до вирішення проблем цивілізаційного переходу до сталого розвитку, перш за все

запропонуємо наступне бачення цілісного комплексу його інноваційних доміант, який за змістом, структурно-функціональними ознаками, можливостями спільного бачення кожної з певних складових, має створити найбільш сприятливі та безпечні умови переходу України до сталого розвитку:

- головною інноваційною доміантою цивілізаційного переходу України до сталого розвитку є формування нової моделі економіки на основі сталого природогосподарювання;

- наступною інноваційною доміантою стійкого розвитку України є сприйняття філософії природогосподарювання, фундаментом якої повинна стати парадигма системної екологізації суспільного розвитку;

- істотною інноваційною доміантою стійкого розвитку України є, безумовно, формування нової моделі економіки стійкого, ресурсозберігаючого природогосподарювання, яка заснована на оптимізації існуючого в країні природно-ресурсного, соціально-економічного, гуманітарного потенціалів;

- інноваційною доміантою стійкого розвитку України, яка повинна створювати необхідні умови підтримки цивілізаційного напрямку суспільного прогресу, є, безумовно, формування розвинутого інституційного середовища для забезпечення гармонізації інтересів держави, бізнесу соціуму при досягненні соціальних, економічних і екологічних орієнтирів сталого розвитку;

- обов'язковою складовою системного бачення безлічі інноваційних доміант переходу України до сталого розвитку є введення нової системно-структурної моделі інфраструктурного середовища природогосподарювання на принципах цільового фінансування, необхідної і достатньої за масштабами, орієнтованої на баланс інтересів економіки, соціуму і природного середовища політики розвитку інфраструктурного сектора сфери природогосподарювання;

– не менш значною компонентою інноваційних домінант переходу України до сталого розвитку має стати запровадження в якості імперативного важеля формування нової моделі економіки на засадах сталого природогосподарювання, системної соціо-еколого-економічної відповідальності суспільства, бізнесу, особистості в досягненні і забезпеченні довгострокової перспективи цільових орієнтирів сталого розвитку;

– цільовою інноваційно-орієнтованою домінантою переходу України до сталого розвитку слід вважати впровадження новітніх моделей системного менеджменту природогосподарювання як сегмента національної економіки, яка забезпечить поєднання підходів, механізмів, інструментів, інноваційних за своїм змістом, до управління природогосподарською діяльністю на всіх ієрархічних рівнях (макро-, мезо-, мікро- і міні) економічної системи держави.

Визначальним моментом у формуванні інноваційного бачення нової моделі економіки має стати визнання об'єктивного факту переходу від парадигми природокористування до парадигми природогосподарювання. Ця теза базується на основних принципах визначення природогосподарювання як соціо-еколого-економічної системи, що має ознаки і здатність до саморозвитку, сформованої соціумом і функціонує шляхом залучення речовини, енергії, інформації природного середовища, а також інтелекту і духовності соціуму, з метою створення життєзабезпечуючих умов для існування і розвитку, а також для задоволення інтересів і потреб, що зіставляються з законами природних екосистем [34, 35].

В цьому контексті однією з методологічних проблем ідентифікації природогосподарювання, з однієї сторони – як соціо-еколого-економічного явища, з іншої – як певного сегмента національної економіки, постає проблема структурування національної економіки, як системи, зокрема її сегментації в нових умовах ендогенних та екзогенних викликів щодо реалій структурних змін та зрушень в загальній множині інших економічних явищ, процесів та складових компонент системи.

Зокрема, мова йде про вдосконалення підходів до сегментації національної економіки як системи за певними класифікаційними ознаками. В даний час одним з перспективних підходів до сегментації національної економіки, можна визнати такий класифікаційний критерій як системне виділення видів економічної діяльності, заснованих на використанні природних ресурсів (природних об'єктів) в якості предметів (або засобів) праці в господарській діяльності, де остання, відповідно, є сукупністю процесів їх виявлення, вивчення, оцінки, вилучення, первинної обробки, переробки та виробництва продукції кінцевого споживання з високою доданою вартістю.

Саме це завдання передусім вимагає розгляду такого висхідного й водночас ключового поняття як «економічна структура», де ми скористаємося відповідним методологічним підґрунтям, аргументованим фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України [36].

Структура (лат. *structura* – побудова) є внутрішньою формою організації елементів системи, сукупністю сталих взаємозв'язків між її частинами, що забезпечують цілісність, функціонування і розвиток будь-якої системи.

Структура як загальнонаукове поняття відображає певну форму розташування елементів та характер взаємодії їхніх сторін і властивостей. Як вдало висловився природознавець А.М. Молчанов [37]: «структура є наслідком учорашньої кінетики», тобто структура є підсумком руху елементів цілого, результатом їхньої організації. І в цьому розумінні структура виступає законом зв'язку елементів. Саме завдяки структурі система відтворює себе як таку й існує певний термін у відносно незмінному вигляді.

Елементи і структура системи взаємно обумовлюють один одного. Зміна елементів цілого, їхньої кількості та якості тягне за собою зміну структури, а поява нової структури зумовлює відповідні зміни її елементів, їхніх властивостей, якісних і кількісних характеристик.

Структура аж ніяк не є інваріантним аспектом системи. Елементи, що її утворюють, мають тенденцію до постійної зміни. І коли кількісні зміни системи виходять за межі міри, вони викликають зміни якісні, що повсякчасно виступають як зміни структури будь-якої системи.

Отже, структурні характеристики економічної системи так чи інакше змінюються через певний проміжок часу, але переважною мірою вони виражають сталість і спадковість, а відтак, – цілісність і системність відтворювальних процесів.

На певному рівні розвитку збільшення невідповідності структури тим елементам, що вже змінилися, робить її несумісною із зазначеними елементами, через що відбувається злам старої структури і утворення нової побудови, з новими функціями [38,39]. Формування нової структури свідчить про перехід того чи іншого утворення у новий якісний стан, на новий рівень розвитку.

Кожна існуюча система є поліструктурною, тобто має структурні рівні. Так, економічна система національного господарства характеризується галузевою (за видами економічної та промислової діяльності), секторальною, регіональною, інституціональною тощо структурою. У свою чергу, кожному структурному рівню економічної системи відповідає певна структура об'єктів. Залежно від цілей дослідження може розкриватися чи один, чи інший компонент структури. При цьому структура будь-якої системи є більш сталою, ніж її окремі складові, властивості та рівні.

Разом із тим, структурні зміни у системі тягнуть за собою зміни властивостей її елементів, які підлягають загальним законам розвитку системи як цілого. При цьому ціле, маючи властивість інтегративності, не зводиться до частин (елементів), а характеризується новими якостями і властивостями, не притаманними окремим частинам (елементам). Ця особливість взаємодії частин і цілого приводить до виникнення нового у процесі розвитку: появи нових типів цілісності, виникнення нових структурних рівнів та їхньої ієрархічної співвідпорядкованості, коли у

суспільно-економічних системах властивості їхніх частин повністю визначаються властивостями цілого.

Викладені вище загальні закономірності взаємодії у тріаді «система-структура-елемент» спрацьовують і у такій специфічній тріаді, як «економічна система-економічна структура-елемент економіки».

У сфері економіки поняття «структура» застосовується до різноманітних економічних підрозділів: домашніх господарств, підприємств, секторів, видів економічної і промислової діяльності (галузей), регіонів, народногосподарських комплексів, національних економік, наднаціональних та міжнародних економічних утворень.

Найбільш чітко й предметно стан економічної структури як певного взаємозв'язку, взаємного розміщення частин цілого виражають пропорції, завдяки котрим визначається значення тієї чи іншої складової національної економіки або якого-небудь економічного агрегату. Отже, якщо коротко, економічна структура – це система пропорцій і зв'язків, притаманних економіці.

Економічна структура як сукупність сталих зв'язків між елементами економічної системи, які забезпечують збереження та утримання її основних властивостей за різних зовнішніх і внутрішніх змін, визначає довгострокові характеристики тієї чи іншої економічної одиниці, що розглядається. У зв'язку з цим вона є поняттям, проміжним між «економічною системою» та «економічним режимом» (устроєм, методом правління; встановленим порядком економічного життя, у тому числі через структурну (промислову) політику). Втілюючи економічні й технічні умови організації господарської діяльності, економічна структура встановлює загальні рамки економічної активності, а економічний режим виступає однією із характерних компонентів структури даної економіки [40].

Структура економіки тієї чи іншої країни є комплексом виробництв, що виник на основі поєднання суспільного поділу праці, природних ресурсів, історичних традицій та територіальної специфіки. Складність структури

національної економіки визначається не лише через такі поняття, як вид економічної діяльності (галузь), сектор економіки тощо. Залежно від відносин власності, що склалися у національній економіці, виділяються такі сектори, як приватний, державний, кооперативний. Останнім часом поняття «сектор економіки» використовується й у зв'язку з особливостями сучасного суспільного поділу праці. Так, у науковій літературі виділяється «реальний сектор економіки» як сукупність видів економічної діяльності, де виробляються товари і матеріальні послуги, «сектор послуг» та «фінансовий сектор».

Не відкидаючи методологію секторального підходу, в контексті нашої роботи найбільш доцільно скористатись методологічним підґрунтям сегментації будь-яких цілісностей, де із застосування цього інструменту відбувається поділ цілого на окремі частини, що мають певні спільні ознаки.

Якісний аналіз змісту та атрибутів господарської діяльності у різних її видах (диференційованих нині діючим Класифікатором видів економічної діяльності в Україні) дає підстави віднести до сегмента «природогосподарювання» такі види економічної діяльності:

A01 – сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг;

A02 – лісове господарство та лісозаготівлі;

A03 – рибне господарство;

B05 – добування кам'яного та бурого вугілля;

B06 – добування сирої нафти та природного газу;

B07 – добування металевих руд;

B08 – добування інших корисних копалин і розроблення кар'єрів;

B09 – надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів;

D35 – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря

E36 – збір, очищення та постачання води;

E37 – каналізація, відведення й очищення стічних вод;

E38 – збирання, оброблення й видалення відходів: відновлення матеріалів;

E39 – інша діяльність щодо поводження з відходами;

H50 – водний транспорт;

H51 – авіаційний транспорт;

T98 – діяльність домашніх господарств як виробників товарів та послуг для власного споживання.

Наведена структурна модель ідентифікації природогосподарювання як сегмента національної економіки базується на наступних принципових тезах.

Теза перша: у загальному розумінні структура являє собою сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей за різних зовнішніх та внутрішніх змін; традиційно структурування економіки здійснюється за секторальною ознакою, а саме – первинний сектор пов'язаний з видобутком сировини та її переробленням на напівфабрикати; вторинний сектор пов'язаний з переробленням одержаних у первинному секторі продуктів (зокрема енергетика); третій сектор пов'язаний зі сферою послуг, нематеріальним виробництвом; еволюція секторів економіки протягом тривалого проміжку часу характеризується такими тенденціями: на початку індустріалізації 80% населення було зайнято у сільському господарстві, 10% – в обробних виробничих галузях (промисловості та будівництві) і 10% – у секторі послуг; у ході індустріалізації зростає частка зайнятих у вторинному секторі за зменшення частки первинного, зростання відбувається доти, доки не сягне приблизно 50% загальної чисельності зайнятого населення, у цей період також збільшується частка третинного сектору; на наступному етапі розвитку зменшується частка вторинного сектору і прогресує третинний сектор, частка якого збільшується; у секторі послуг, на думку експертів, може бути зайнято 80% усього економічно активного населення, тоді як частку первинного та вторинного секторів припадає по 10% зайнятих.

Теза друга: з урахуванням сучасних тенденцій оновлення концептуальних уявлень та методичних підходів до структурування національної економіки (зокрема з урахуванням прийнятого та адаптованого більшістю країн варіанту системи класифікації видів економічної діяльності International Standard Industrial Classification (ISIC), а також реалій неприпустимості деструктивних тенденцій деіндустріалізації національної економіки України, пропонується інноваційна гіпотеза виокремлення, форматування та сталого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки.

Базовий концепт такої гіпотези, полягає у наступному: фундаментом будь якого розвитку є необхідна та достатня сукупність ресурсів і особливих взаємозв'язків між ними в загальній множині суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-суб'єктних відносин системи, яка розглядається як цілісний інтегрований об'єкт розвитку; при цьому ресурсами мають бути визнані всі складові інтегрального капіталу (економічного, соціального, екологічного) системи, за умови використання якого саме і відбувається її розвиток, саморегулювання, підтримання збалансованості та сталості цих трансформацій.

Оскільки одним з найбільш значущих, точніше лімітуючим, капіталом сталого розвитку соціо-еколого-економічної системи будь-якого масштабу (глобального, макро-, мезо- чи мікро-масштабу), є природний капітал, що залучається для економічного розвитку системи, як беззаперечний принцип сталого розвитку необхідно констатувати дотримання умов сталого природогосподарювання: воно не може перевищувати межі самовідтворення природо-ресурсних та екологічних систем, які є компонентами біосфери та «постачальниками» природного капіталу розвитку.

Природний капітал, в такому контексті розуміється як сукупність природних ресурсів та середовищеутворюючих функцій екосистем, що мають певну споживчу вартість та відповідну грошову вартість і такі, які залучені до господарської діяльності в якості фактору цієї діяльності.

Експертна оцінка внеску «природогосподарювання» як сегмента національної економіки у валовий внутрішній продукт України на теперішній час наближається до позначки 9-11%, що демонструє досить високу значимість природогосподарської діяльності щодо забезпечення умов сталого розвитку держави.

Більш показовою є оцінка економічної значущості природогосподарювання в структурі національної економіки за показником внеску цього сегмента економіки у загальний валовий внутрішній продукт України.

За наявними на теперішній час статистичними оцінками [41,42] відносний показник внеску видів економічної діяльності в Україні, що з нашою гіпотезою мають статус найбільш значущих складових сегмента природогосподарювання (I – сільське, лісове та рибне господарство; II – добувна промисловість та розробка кар'єрів; III – водопостачання, каналізація, поводження з відходами; IV – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – умовно врахуємо на рівні 10% від загального показника по даному виду економічної діяльності; V – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – умовно врахуємо на рівні 10% від загального показника по даному виду економічної діяльності) в середньому становить 16% (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Оцінка частки видів економічної діяльності сегмента «природогосподарювання» у валовому внутрішньому продукті України
(джерело: розраховано автором на підставі [41,42])

Роки	Позначення	Вид економічної діяльності					
		I	II	III	IV	V	Всього
1	2	3	4	5	6	7	8
2009	тис. грн.	65758	40676	6546	3180,4	9705	125865,4
	питома вага, %	52,2	32,3	5,2	2,5	7,7	100

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5	6	7	8
2010	тис. грн.	80385	63436	7736	3029,5	8302,7	162889,2
	питома вага, %	49,3	38,9	4,7	1,9	5,1	100
2011	тис. грн.	106555	84872	7302	3999,4	10317,9	213046,3
	питома вага, %	50,0	39,8	3,4	1,9	4,8	100
2012	тис. грн.	109785	81660	6625	4349,1	9885,9	212305
	питома вага, %	51,7	38,5	3,1	2,0	4,7	100
2013	тис. грн.	128738	81259	6573	4236,6	10448,3	231254,9
	питома вага, %	55,7	35,1	2,8	1,8	4,5	100
2014	тис. грн.	161145	79120	7236	4483,6	10088,9	262073,5
	питома вага, %	61,5	30,2	2,8	1,7	3,8	100
2015	тис. грн.	236003	94824	9523	5415,5	13120,9	358886,4
	питома вага, %	65,8	26,4	2,7	1,5	3,7	100

Додатковим показником, що опосередковано оцінює значущість сегмента природогосподарювання у національній економіці України, може слугувати також оцінка частки природної ренти у товарному експорті України, що ілюструє рис. 1.6.

На жаль, ілюстровані тренди свідчать про загальну тенденцію деіндустріалізації національної економіки України, але також вони наявно підкреслюють актуальність гіпотези щодо актуальності нової індустріалізації

сегмента природогосподарювання як процесу інноваційних структурних зрушень національної економічної системи, пов'язаних насамперед, з подальшим розвитком переробної (точніше обробної) промисловості, запровадження виробництва кінцевої продукції, на основі споживання вітчизняного потенціалу природоресурсних активів, з високою доданою вартістю.

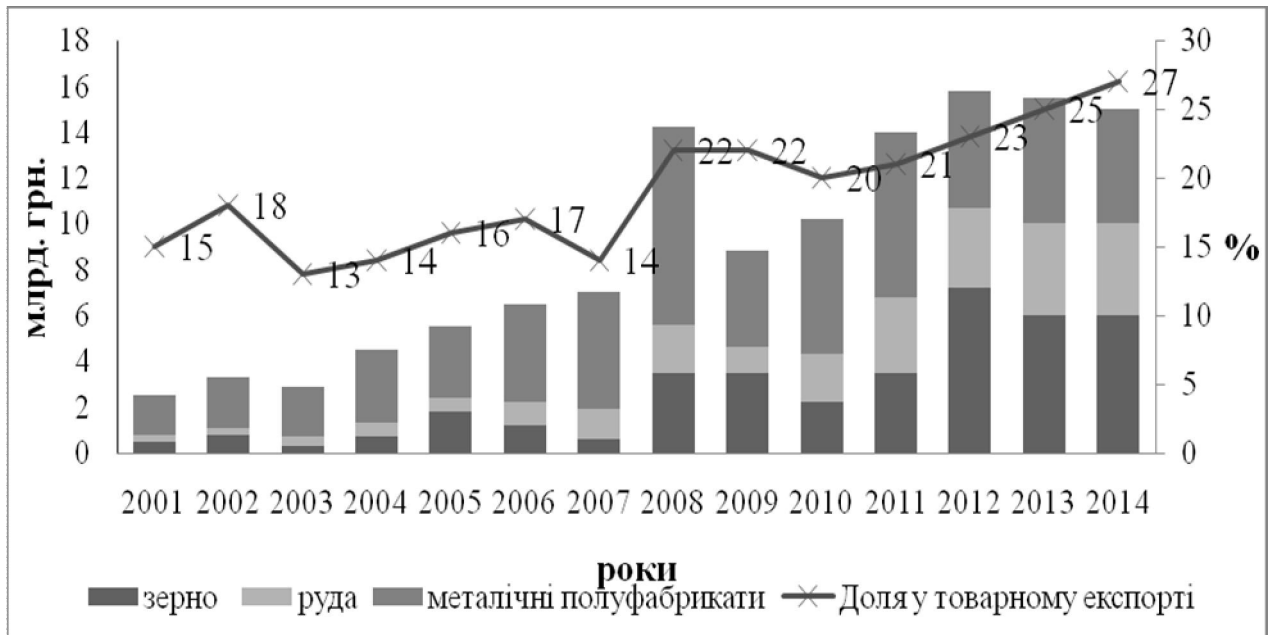

Рисунок 1.6 – Об'єм та доля природної ренти в товарному експорті у 2001-2014 рр. [43]

Як узагальнений висновок з попередніх аргументів – теза третя: сталий розвиток природогосподарювання як сегмента національної економіки має перспективи тільки за умови інноваційного оновлення на засадах індустріалізації, зокрема якісного оновлення технічних, технологічних, організаційних, управлінських та соціо-еколого-економічних передумов і чинників переходу до науково- та технологоемних виробництв, тобто пов'язаного з розвитком видів діяльності з виробництва кінцевих продуктів з суттєвим підвищенням в структурі їх ціни частки доданої вартості; в такому контексті, пріоритетними для держави з соціальної та економічної точки зору повинні бути види діяльності, які виробляють продукцію високого ступеню переробки і створюють високотехнологічні, а отже, високооплачувані робочі

місця; акценти сучасної політики розвитку повинні змінитися на користь динамічного пріоритетного розвитку виробництв кінцевого продукту – таких видів діяльності, для яких характерна зростаюча віддача і які можуть бути драйверами розвитку в довготривалій перспективі; Україна повинна відмовитися від пасивного руху за течією та нарешті перейти до структурно-технологічної модернізації та реіндустріалізації, тобто, до керованого розвитку.

Теза четверта: для системної аргументації авторської версії особливого значення набуває інноваційне визначення природогосподарювання не як сировинного, а як індустріального сегмента економіки; на основі узагальнення наукового підґрунтя та прогресивного досвіду природогосподарювання можна виокремити домінуючі риси парадигми розвитку цієї сфери у стратегічній перспективі як індустріального сегмента економіки України та її регіонів: концентрація виробництва і населення в регіонах природогосподарської спеціалізації, орієнтація на економічне зростання на основі нових технологій використання потенціалу природного капіталу, перехід від сировиннопродукуючої до товаропродукуючої економіки, утворення «полосів росту» природогосподарської спеціалізації, як пріоритетів економічного зростання шляхом широкого використання індустріальних способів масового виробництва кінцевих продуктів та одночасно диверсифікації видів природогосподарської діяльності.

Теза п'ята: слід зазначити, що імперативною умовою сталого, індустріально-орієнтованого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки має стати наявність інноваційної моделі його інституційного забезпечення та формування якісно нового організаційно-інституційного середовища. Саме такий підхід має створити умови формування інтегрованої системи сталого розвитку природогосподарювання, що забезпечуватиме збалансованість та перехід до моделі сталого соціо-еколого-економічного розвитку України.

З точки зору ієрархічної структуризації національної економіки варіант архітекτονіки природогосподарювання як сегмента національної економіки може бути представлений чотирма рівнями (рис. 1.7).

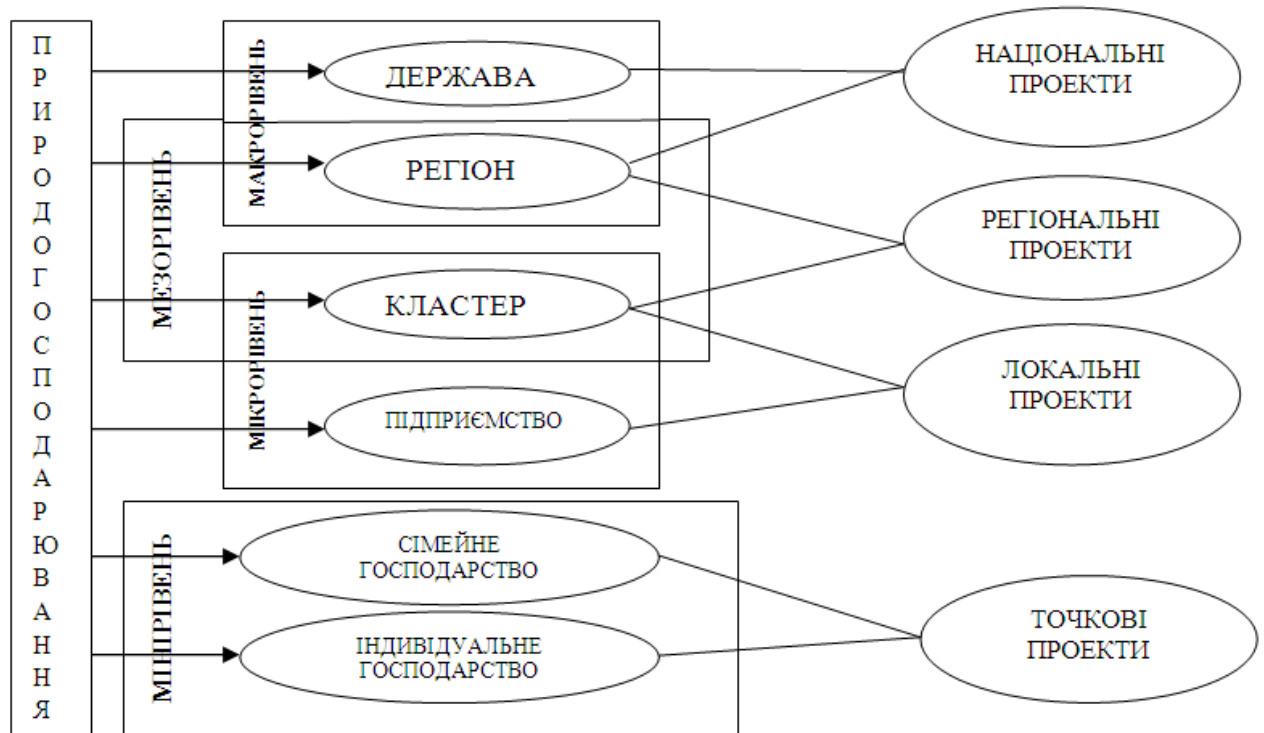

Рисунок 1.7 – Архітектоніка природогосподарювання як сегмента національної економіки України (джерело: побудовано автором)

Теоретичний аналіз поширених точок зору щодо сегментації національної економіки дає підстави стверджувати про тісний взаємозв'язок між елементами структури національної економіки і інституціональним середовищем [44, 45].

Гармонійне поєднання і ефективне співіснування інституційного середовища і елементів структури національної економіки в її межах демонструють високі показники економічного розвитку країни. У разі їх невідповідності можна очікувати зворотні наслідки.

Перспективне оновлення інституційного середовища в сфері природогосподарювання має сприяти створенню умов для формування системи ефективного та сталого його розвитку з урахуванням необхідності вдосконалення системи економічних відносин. Відтак, не можна не

погодитися із прогностичними оцінками фахівців щодо підходу від концептуальних основ природогосподарювання до розробки реального механізму на основі:

- досягнення сталого розвитку природогосподарювання на базі збалансованих і гармонійних відносин між соціальними факторами, економічною діяльністю і навколишнім середовищем;

- задоволення економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності;

- підвищення якості життя громадян за умови дотримання прав і обов'язків суб'єктів господарської діяльності.

В системі інститутів, які формують інституційний механізм природогосподарювання, слід обов'язково виділяти економічні, екологічні та соціальні інститути, а також не відкидати ролі неформальних інститутів: саме це забезпечить комплексний характер інституційного механізму природогосподарювання на принципах сталого (збалансованого) розвитку національної економіки як макромасштабних соціо-еколого-економічної системи.

Узагальнюючи наведені аргументи і експертне бачення проблеми, що інтегрують концептуальні уявлення природогосподарського сегмента інноваційної моделі національної економіки в умовах забезпечення переходу України до сталого розвитку можна акцентувати необхідність наступних ключових орієнтирів стійкого природогосподарювання в Україні:

- структурні зміни споживання товарів і послуг в напрямку оптимізації обсягів їх виробництва на основі сталого природогосподарювання;

- раціоналізація використання наявного природоресурсного потенціалу завдяки оптимізації в організаційному (ефективні управлінські технології) і технологічному (ресурсозберігаючі технології та «чисті» виробництва) вимірах, обмеження монополізму в природоресурсному секторі національної економіки;

– структурна перебудова національної економіки в напрямку зниження частки сировинних секторів промисловості, розвитку високотехнологічних ресурсозберігаючих секторів;

– подолання диспропорцій в структурі експорту, забезпечення зменшення обсягів експорту природних ресурсів і сировинних товарів, диверсифікація українського експорту на нових перспективних ринках;

– активізація національної політики імпортозаміщення споживчого некритичного імпорту шляхом стимулювання технологічного імпорту, попередження імпорту морально-застарілих технологій і підвищення трансферу сучасних наукоємних ресурсозберігаючих та екологічно-ефективних технологій;

– мобілізація потенціалу енергозбереження, підвищення енергоефективності та забезпечення енергетичної безпеки на основі впровадження енергозберігаючих технологій та обладнання, зменшення енергоємності ВВП, пріоритетного розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, розвитку вітчизняної сировинної бази і диверсифікації джерел енергопостачання;

– перехід до екологоорієнтованого інноваційного розвитку, активізація інноваційної політики в провідних секторах національної економіки;

– модернізація і розвиток інноваційної системи інфраструктурного забезпечення реального сектора економіки, впровадження ресурсозберігаючих екологічно ефективних інфраструктурних проєктів;

– розвиток і впровадження складових моделі регуляторної політики (цінової, податкової, інвестиційної, дозвільної та ін.), спрямованих на перехід від антикризової-стабілізаційної ідеології розвитку до стратегічних основ нової моделі економіки з пріоритетами природо-, ресурсо- та енергозбереження, відновлення динаміки екологічно ефективного економічного і соціального зростання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. На основі аналізу наукових літературних джерел та нормативно-методичних розробок, сучасного тлумачення та загально визнаного цивілізаційного осмислення сталого розвитку як парадигми трансформаційних зрушень в системі «суспільство-природне середовище» у XXI столітті наведено концептуально-теоретичну постановку наукового завдання запровадження підходів ідеології сталого розвитку для подальшого їх використання у якості базису формування інституційних та організаційних засад, механізмів і інструментальної бази формування нової моделі національної економіки України на засадах раціоналізації відносин природогосподарювання, збалансованості із критеріями природозбереження та соціальної відповідальності у єдиній соціо-еколого-економічній системі.

2. Автором, на основі наведеної інвентаризації та теоретичного аналізу відносин економіки та природного середовища, визначено сутність явища та процесу «природогосподарювання» як феномену економіко-екологічних (та зворотних еколого-економічних відносин) в соціо-еколого-економічних системах; запропоновано систематику структурних елементів природогосподарювання.

3. Базуючись на результатах теоретичного узагальнення концептуальних засад природогосподарювання як специфічного виду економічної діяльності запропоновано авторське бачення організаційно-технологічної моделі поєднання природокористування та господарської діяльності у систему природогосподарювання.

4. На основі аналізу змісту та атрибутів господарської діяльності у різних її видах обґрунтовано ідентифікацію, виокремлення та архітекtonіку природогосподарювання як сегмента національної економіки України: в якості методологічного підґрунтя для вирішення цього завдання дослідження обрано такий класифікаційний критерій як системне виділення видів

економічної діяльності, заснованих на використанні потенціалу природоресурсних активів суспільства в якості предметів (або засобів) праці в господарській діяльності, де остання відповідно, є сукупністю процесів їх виявлення, вивчення, оцінки, вилучення із природного середовища, первинної обробки і таке інше.

Основні наукові результати першого розділу отримані протягом дослідження і висвітлено у таких працях автора [147, 148, 152, 154, 162, 163].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ (ЗА КОМПОНЕНТНИМИ СКЛАДОВИМИ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ)

2.1 Економічна характеристика потенціалу природо-ресурсних активів сфери природогосподарювання в Україні

Сфера природогосподарювання – це є той сегмент національної економіки, який безпосередньо пов'язаний з використанням природних продуктивних сил, а також такий, що має прямий та зворотній вплив між суто господарською (економічною) та природною (ресурсно-екологічною) складовими системи природогосподарювання як певної частини соціо-еколого-економічної системи.

У попередньому розділі роботи ми підтвердили, що природогосподарювання як явище (а також як процес) в певній мірі – це економічний феномен, що є носієм достатньо широкого комплексу відносин з господарського освоєння потенціалу природо-ресурсних активів, їх перетворення у процесі виробничого використання, а також відтворення ресурсів (складових потенціалу природо-ресурсних активів) та запобігання негативним впливам господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

Беззаперечним фактом було, є та буде у наступному визнання стратегічним підґрунтям сталого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки, безумовно на засадах його індустріально-орієнтованого спрямування, та раціонального використання потенціалу природо-ресурсних активів суспільства, або як визначають його багато

науковців – складової природного капіталу в структурі національного багатства [46-52].

За оцінками найавторитетніших експертів [53] на початок XXI століття у структурі національного багатства країн СНД частка природного капіталу становила 37,5% (людського 50,0%, відтворювального (виробничого та фінансового в сукупності) – 12,5%). З урахуванням динамічних змін у структурі національного багатства, які є сучасними реаліями сьогодення, у його галузевій структурі в першому десятилітті XXI ст. питома вага людського капіталу становила 46,7 %, природного – 34,9 %, основного (виробничого фізичного) – 12,6%, фінансового капіталу – 5,8 % (рис.2.1).

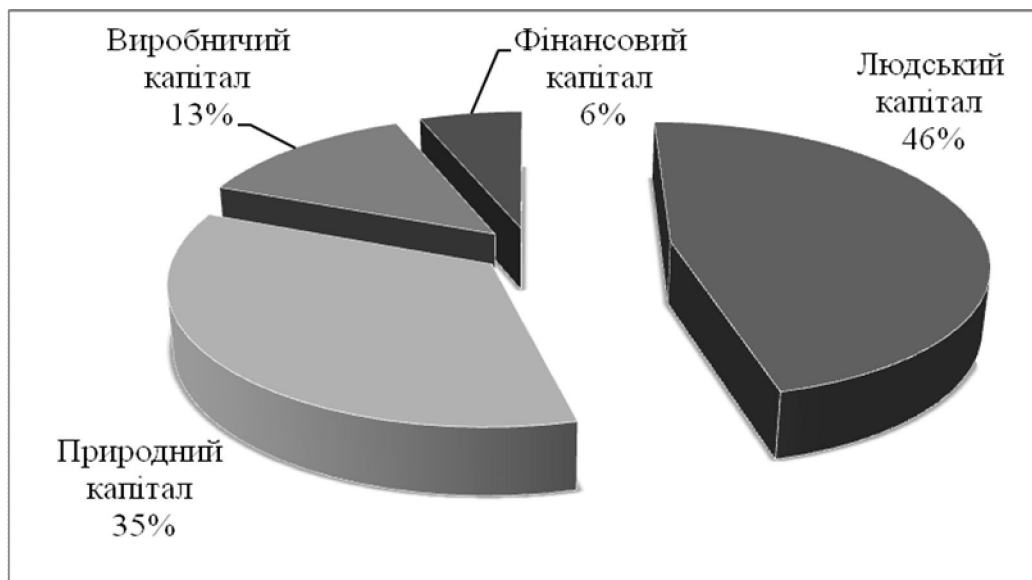

Рисунок 2.1 – Структура капіталізації національного потенціалу сталого розвитку країн СНД [53]

Національний природний капітал, що можна розглядати як природно-ресурсний потенціал сталого розвитку країни, характеризується (див. рис. 2.2) розгалуженою структурою, в якій представлено всі види ресурсів – земельні (включаючи природно-рекреаційні), водні, мінеральні та лісові (у т.ч. фауністичні).

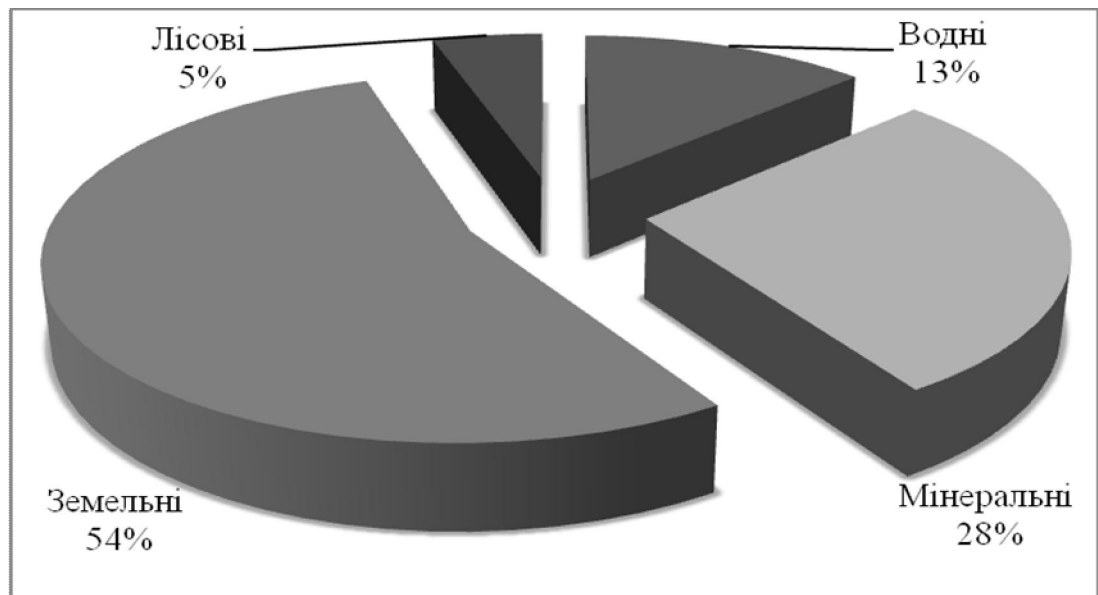

Рисунок 2.2 – Структура природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку України [53]

Структура природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку національного господарства України є унікальною для країн Європи. У ній головним ресурсом є земля, за нею за значенням ідуть основні (з часткою понад 25%) ресурси – мінерально-сировинні. Дуже важливе значення для національної економіки мають також водні ресурси як джерело питної води, складова інфраструктури, промислова сировина, ресурс морегосподарського комплексу та АПК тощо. Велике екологічне і рекреаційне значення мають лісові ресурси України. Цінність унікального поєднання природних ресурсів (корисних копалин, ландшафтів, водних джерел, лісів тощо) як структуроформуючого фактору спеціалізації національного господарства в світовій економіці важко переоцінити. На їх базі створюється потужний промислово-природо-господарський комплекс, який в останні роки все більшу роль починає відігравати як просторово-господарський і унікальний агрокліматичний ресурс сталого розвитку національної економіки [54].

Таким чином, в контексті нашого дослідження, актуалізується питання щодо економічного змісту та відповідних економічних оцінок природно-

ресурсного капіталу України як економічного активу розвитку природогосподарювання.

Достатньо аргументоване аналітичне дослідження використання природно-ресурсного капіталу наводить д.е.н. В.Ф. Горячук [50], до висновків якого приєднується автор.

Концепція природного капіталу була запропонована у 90-х роках ХХ століття Г. Дейлі та Р. Костанза, відповідно до якої природний капітал – це запаси/активи природного середовища, які дають потік цінних природних товарів і послуг у сьогоденні та майбутньому [55,56]. На конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р., Ріо-де-Жанейро) було сформоване розуміння терміну «природний капітал» як дарунки природи людству: фізичні ресурси і те, що прийнято називати «навколишнє середовище». І там же були визначені типи природного капіталу:

- непоновлюваний або що витрачається (Depletable Natural Capital – DNC), тобто непоновлювані енергетичні ресурси;
- відновлюваний або циклічно використовуваний (Recyclable Natural Capital – RecNC), тобто неенергетичні мінеральні ресурси,
- поновлюваний або потенційно поновлюваний (Renewable Natural Capital – RenNC), тобто земля та інше навколишнє середовище, яке часто необоротно деградує [57].

Поняття «природний капітал» тісно пов'язане з поняттям «природно-ресурсний потенціал». Незважаючи на велику кількість досліджень, сьогодні немає загально визнаного розуміння цього поняття та класифікації його складових. Згідно з відомими напрацюваннями фахівців НАН України щодо проблем сталого розвитку нашої держави, природно-ресурсний потенціал – це сукупність природних ресурсів, які можуть бути реально використані у господарській діяльності за наявних технологій та соціально-економічних відносин [58]. Натомість у сучасному тлумачному словнику української мови він трактується як сукупність природних ресурсів та природних умов, які знаходяться у певних географічних межах та забезпечують задоволення

економічних, екологічних, соціальних, культурнооздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [59].

Відома точка зору, за якою категорія «природно-ресурсний потенціал» повинна розумітися ширше, ніж «природний капітал». Останній пропонується визначати як природні ресурси із установленим правом і які залучені у господарський обіг (рис. 2.3) [60].

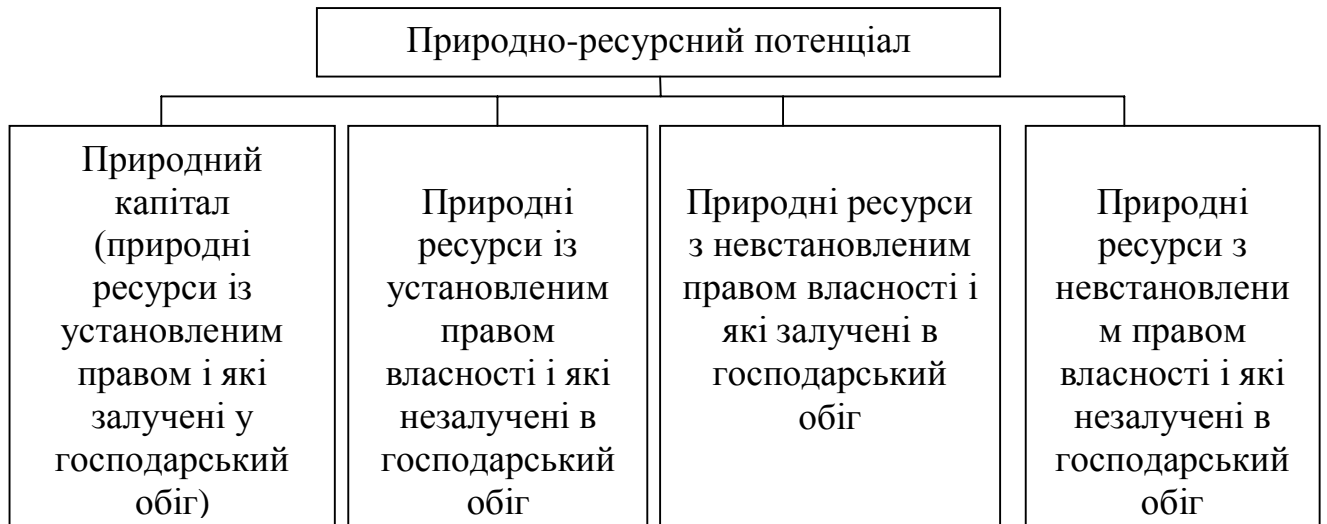

Рисунок 2.3 – Структура природно-ресурсного потенціалу за [60]

Фахівці Світового банку природний капітал визначають як запас природних виробничих ресурсів, якими наділене суспільство: усі запаси в «природних коморах», які можуть використовуватися у виробничих цілях, включаючи ґрунт, воду, повітря, корисні копалини [61]. При цьому вони не розглядають як природний капітал природні ресурси, які не мають форми запасу (наприклад, сонячне світло), та навколишнє природне середовище. Такий обмежений підхід до визначення природного капіталу видається невиправданим, оскільки сьогодні використання сонячної енергії (сонячні батареї, електромобілі) набуває усе більше значення не тільки в екологічному, але й в економічному плані. Що стосується навколишнього природного середовища, то від його стану (ступінь забруднення повітря, якість питної води та ін.) в значній мірі залежить здоров'я людини і відповідно вартість людського капіталу. Викиди вуглекислого газу в

атмосферу є чинником, що веде до негативних змін клімату на планеті, які можуть і стати причиною виникнення стихійних природних нещасть і, як наслідок, економічних втрат. З урахуванням цих зауважень структуру природних ресурсів найбільш доцільно визначати як сукупність трьох складових:

- природні ресурси – запаси в «природних коморах», які можуть використовуватися у виробничих цілях, включаючи ґрунт, воду, повітря, корисні копалини та ін.;

- природні ресурси, які не мають форми запасу (наприклад, сонячне світло, енергія вітру та ін.);

- стан навколишнього природного середовища (ступінь забруднення повітря, якість питної води та ін.).

I. Бобух пропонує класифікувати складові природно-ресурсного потенціалу залежно від характеру їх участі у виробничому процесі (рис. 2.4) [58]:

- які в процесі виробничої діяльності у фізичному розумінні включаються до складу готової продукції, повністю втрачаючи свою споживчу вартість. До них відносяться не відновлювані мінерально-сировинні та паливно-енергетичні ресурси (природний газ, нафта, вугілля, сланці, торф, атомна енергія, металічні руди, неметалічні руди, нерудні копалини) та відновлювані біотичні ресурси (лісові; інші рослинні; фауністичні ресурси);

- які можна ідентифікувати як основні засоби: земельні (сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення), водні (води річкового стоку, підземні води, води морів, замкнуті водойми) та рекреаційні ресурси природно-ресурсного потенціалу (лікувальні мінеральні води, грязі (торфові та мулові), озокерит, природні парки та заповідники, морські узбережжя), які є відновлюваними;

- екологічна місткість довкілля, яка характеризує його здатність сприймати різноманітні антропогенні навантаження в певних масштабах без

зміни якісних параметрів природної системи. Методологічною основою визначення місткості довкілля країни слід вважати положення Кіотського протоколу, згідно з яким державам виділяються екологічні квоти.

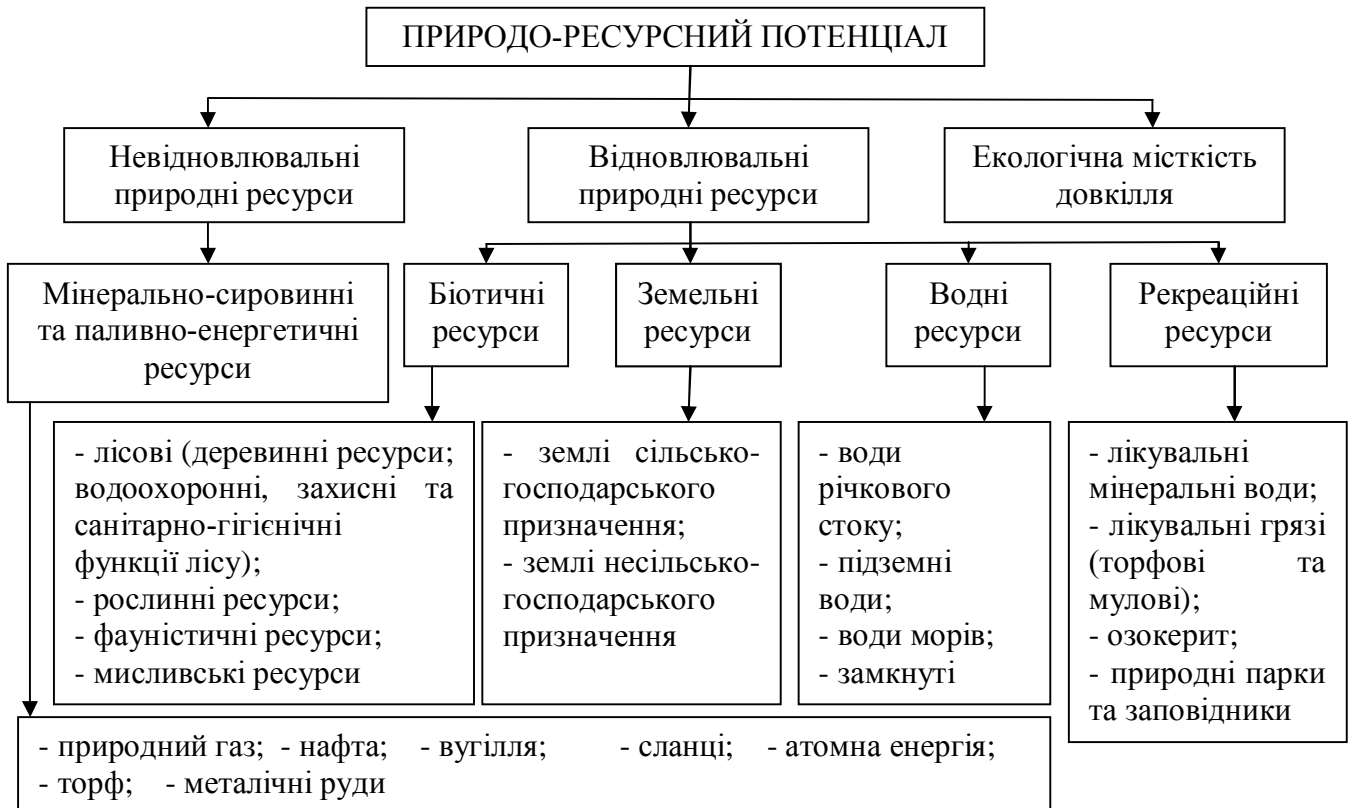

Рисунок 2.4 – Класифікація складових природно-ресурсного капіталу за [58]

Також І. Бобух пропонує у складі природно-ресурсного потенціалу виділяти дві складові: природний капітал та незадіяні природні ресурси. Під природним капіталом пропонується розуміти сукупність природних ресурсів, які перебувають у власності економічних одиниць даної країни і використовуються з метою створення доданої вартості та/або отримання прибутку або інших економічних вигод. До складу незадіяних природних ресурсів – ті, що не охоплені процесом продукування нової вартості та отримання доходу [58]. Близьку точку зору має І. Деревяго, який під природним капіталом розуміє сукупність природних ресурсів, які можуть здійснювати внесок у збільшення національного багатства протягом тривалого періоду часу, і у відтворенні яких існує об'єктивна необхідність [62].

Підсумовуючі аналіз визначень поняття «природний капітал» та його структури д.е.н. В.Ф. Горячук [50] констатує наступне. Однією з головних вимог до визначення цього явища та його структури є операціонабельність, тобто можливість оцінити природний капітал. Виходячи з цього його можна розглядати:

– або як частину природних ресурсів, яка перебуває у власності економічних одиниць країни і використовуються з метою створення доданої вартості. Таке визначення відповідає класичному визначенню капіталу як вартості яка створює додану вартість;

– або як тотожне поняттю «природні ресурси». При цьому природний капітал складається з «активної» частини природних ресурсів, яка використовуються з метою створення доданої вартості, та «пасивної» частини, яка потенційно може бути використана для цих цілей.

В контексті нашої роботи, базуючись на аргументах [50], структуру потенціалу природного капіталу сфери природогосподарювання пропонується визначити як 2-рівневу (рис. 2.5).

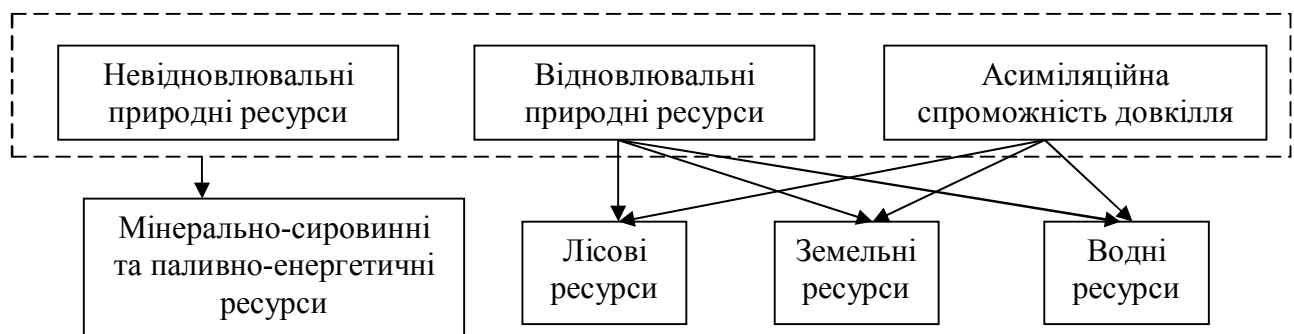

Рисунок 2.5 – Структура потенціалу природного капіталу сфери природогосподарювання

Верхній рівень складають невідновлювані і відновлювані природні ресурси та асиміляційна спроможність довкілля. Невідновлювані природні ресурси розглядаються як мінерально-сировинні та паливно-енергетичні ресурси надр, а в складі відновлюваних природних ресурсів виділені земельні, лісові та водні ресурси.

Таке розуміння структури потенціалу природного капіталу сфери природогосподарювання, в основному, відображає існуючі уявлення про неї та підкріплено наявністю методичних підходів до оцінки його складових.

Особливої уваги, з точки зору нашого дослідження, потребує кількісна та якісна аналітика стану природного капіталу як фактору розвитку природогосподарювання в розрізі його по компонентних складових, а саме, відповідних тим чи іншим напрямам природогосподарюванням: землегосподарювання – земельні ресурси; надрогосподарювання – ресурси надр; водогосподарювання – водні ресурси; лісгосподарювання – лісові ресурси, яку ми ілюструємо за результатами розрахунків фахівців НАН України [50].

Виходячи з наявності статистичних даних, розробленості методичних підходів до оцінки природного капіталу найбільш обґрунтованим є оцінка його складових та загальна оцінка на основі єдиного рентного підходу[63].

Таку оцінку (тільки в ілюстративних цілях) ми наводимо у таблиці 2.1 за даними д.е.н. В.Ф. Горячука (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України), яку він оприлюднив у 2014 році станом на 2011 рік [50].

Таблиця 2.1 – Загальна оцінка природного капіталу регіонів України на основі рентного похода, млрд. грн. (станом на 01.01.2011 р.) (джерело: наведено автором на підставі [50])

Регіон	Сільськогосподарські землі		Землі населених пунктів	Мінерально-сировинні та паливо-енергетичні ресурси	Лісові ресурси	Водні ресурси	Усього
	на основі макроренту	на основі мікроренту					
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	1109,5	769,8	8064,2**	885,2	96,4	29,7	10014,9**
АР Крим	39,8	46,1	633,0	7,9	2,3	2,6	688,7

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Вінницька	64,1	42,1	190,7	2,9	2,6	0,5	250,1
Волинська	30,9	16,9	88,9	3,4	5,2	0,6	122,1
Дніпропетровська	65,5	49,2	785,0	321,2	4,4	1,9	1169,9
Донецька	58,2	42,8	563,2	200,6	4,6	0,5	819,2
Житомирська	38,4	22,0	136,7	12,6	7,7	0,6	188,1
Закарпатська	26,2	5,4	101,3	0,9	5,0	0,2	122,9
Запорізька	45,1	45,3	273,4	14,3	1,9	2,1	336,5
Івано-Франківська	31,5	8,5	119,0	18,8	4,7	0,3	162,8
Київська	73,4	35,1	144,6	1,3	4,7	2,1	507,4
Кіровоградська	39,6	39,6	93,2	9,0	4,1	0,9	146,6
Луганська	26,9	28,4	278,4	111,7	6,4	0,3	424,0
Львівська	49,8	16,4	391,8	14,9	4,2	0,5	444,7
Миколаївська	47,8	32,5	169,1	1,2	2,6	1,6	214,5
Одеська	52,8	44,0	405,0	0,3	4,5	2,6	460,8
Полтавська	66,8	43,2	286,4	92,5	3,0	1,8	438,3
Рівненська	31,4	15,7	104,5	3,3	5,6	0,5	137,0
Сумська	31,0	26,0	134,8	25,5	3,2	0,4	192,9
Тернопільська	31,7	18,9	121,8	1,4	1,7	0,2	150,6
Харківська	52,4	46,0	512,9	25,1	3,3	0,7	591,3
Херсонська	46,9	43,3	86,6	0,4	2,9	5,3	140,7
Хмельницька	41,9	31,4	127,1	1,3	2,5	0,5	168,0
Черкаська	53,7	35,5	213,4	2,1	2,1	1,7	263,5
Чернівецька	24,2	8,9	122,6	0,3	1,8	0,2	141,9
Чернігівська	39,2	26,7	96,7	10,3	5,1	0,8	146,2

** з урахуванням вартості земель міст Київ та Севастополь

Використаний цитованим автором методичний інструментарій відповідних розрахунків та основні висновки, що їх підсумовують, полягають у наступному.

Найбільш репрезентативна оцінка сільськогосподарських земель базується на основі мікро- та макроренти. У першому випадку оцінка виконується згідно «Методики нормативної грошової оцінки земель

сільськогосподарського призначення та населених пунктів» на основі рентного доходу, який створюється у процесі виробництва зерна [64].

На думку науковців оцінку земель сільськогосподарського призначення на рівні країни та регіонів найбільш доцільно визначати на основі макроренти [58].

Порівняння результатів розрахунку вартості сільськогосподарських земель на основі мікро- та макроренти свідчить про їх близькість.

В цілому по Україні вартість 1 га сільськогосподарської землі на основі макроренти перевищує відповідну оцінку на основі мікроренти у 1,4 разу. Це можна пояснити тим, що оцінка на основі мікроренти базується на даних про прибуток в рослинництві. Такі дані на макрорівні відсутні. Для оцінки вартості землі були використанні дані про сумарний валовий прибуток, змішаний дохід у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, який крім прибутку в рослинництві також включає прибуток у тваринництві, мисливстві та лісовому господарстві.

Оцінка земель населених пунктів також ґрунтується на «Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» [64] Згідно цього документу оцінка земель населених пунктів здійснюється на основі мікроренти. Джерелом вихідних даних для розрахунків є «Довідник показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів» [65], який формує та оновлює Держземагентство України. У Довіднику систематизована актуальна інформація про рік останнього проведення нормативної грошової оцінки земель кожного населеного пункту України, його середню (базову) вартість, розрахункову площу населеного пункту, значення регіональних та зональних коефіцієнтів оцінки. На основі цих даних отримана оцінка вартості земель населених пунктів регіонів України.

Середня вартість 1 га земель населених пунктів в Україні на 01.01.2011 р. складає 1,04 млн. грн. З урахування загальної площі земель

населених пунктів 7,79 млн. га їх загальна вартість склала 8064 млрд. грн.

Оцінка мінерально-сировинних та паливо-енергетичних ресурсів. Наявність великих рентних доходів у добувній промисловості підтверджує суттєва різниця між рентабельністю цього виду діяльності та середнім рівнем рентабельності усіх видів діяльності – у 2010 році відповідно 37,0 % та 17,4%.

Розрахунок макроренти в добувній промисловості здійснено аналогічно як і у випадку макроренти в сільському господарстві.

Загальна оцінка мінерально-сировинних та паливо-енергетичних ресурсів в країні на основі макроренти складає 885,2 млрд. грн.

Оцінка лісних та водних ресурсів здійснена відповідно до «Порядку нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель у межах населених пунктів)» [58]. Хоча мова в документі йде про оцінку земель більш виправданим буде розглядати цю оцінку як оцінку лісових та водних ресурсів, бо вона здійснюється на основі мікроренти (рентного доходу від використання лісових та водних ресурсів). З урахуванням періоду капіталізації (50 років), та індексації загальна вартість лісних ресурсів країни складає 96,4 млрд. грн. Загальна вартість водних ресурсів країни складає 29,7 млрд. грн., у більшості областей вона менше 1 млрд. грн.

Розрахунки окремих складових природного капіталу регіонів України на основі єдиного підходу (рентного підходу) дозволили порівняти окремі його складові, визначити структуру природного капіталу та його загальну вартість.

Таким чином, вищевикладені міркування та наведені оцінки дають можливість дійти висновку про наявність в Україні величезного потенціалу природного капіталу, що становить природо-ресурсний «фундамент» природогосподарювання як сегмента національної економіки.

З точки зору економічної теорії, а саме економічної природи цього «фундаменту» сфери природогосподарювання, доцільно визначення його як

потенціалу «природо-ресурсних активів» сфери природогосподарювання, економічна значущість яких полягає у можливості (створенні реальних умов) в разі їх залучення на правах власності або інших умовах згідно з діючим законодавством, до господарської діяльності, створювати певний дохід та отримувати певну вигоду тими чи іншими інституційними одиницями [67-70].

2.2 SWOT – аналіз стану потенціалу природно-ресурсних активів та проблем розвитку сталого природогосподарювання

Одним з найбільш репрезентативних джерел фактологічного підґрунтя для подальших концептуальних міркувань щодо формування нової моделі економіки на засадах невиснажливого природогосподарювання ми вважаємо важливим використати результати SWOT – аналізу сучасного стану елементів природо-ресурсного потенціалу та екологічної ситуації навколишнього природного середовища в Україні в контексті стратегічних орієнтирів сталого розвитку природогосподарювання як сегмента економіки, що репрезентують відомі фахівці-експерти з економіко-екологічних проблем [71,72].

Для вивчення зовнішнього оточення та внутрішнього середовища будь-якого явища (процесу) в системі стратегічного управління використовується такий управлінський інструмент як SWOT-аналіз (перші літери англійських слів: strengths – сильні сторони, weaknesses – слабкі сторони, opportunities – можливості та threats – загрози). SWOT-аналіз передбачає проведення сумісного аналітичного вивчення зовнішнього та внутрішнього середовища будь-якої економічної системи. У результаті SWOT-аналізу формується інформація для генерування альтернативних стратегій розвитку економічних систем.

SWOT-аналіз як управлінський інструмент має такі особливості:

- є початковим етапом стратегічного планування розвитку будь-яких організаційно-економічних систем;
- виступає складовим етапом у процесі розробки стратегії;
- передбачає сумісне вивчення внутрішнього та зовнішнього середовища систем;
- є інформаційною підставою для формулювання стратегічних проблем та альтернативних стратегічних рішень;
- передбачає встановлення парних комбінацій між загрозами та можливостями у зовнішньому оточенні – з одного боку, сильними та слабкими сторонами – з іншого;
- у центрі уваги стратегічного аналізу знаходяться фактори, що найсильніше впливають на розвиток та функціонування об'єкту аналізу, його конкурентні переваги (це споживачі, постачальники, конкуренти);
- передбачає таку послідовність вивчення факторів зовнішнього оточення: відстеження змін фактора – аналіз стану фактора – виявлення характеру впливу на економічну систему – оцінка впливу на систему – прогнозування можливих наслідків впливу фактора в перспективі;
- припускає широке використання методу експертної оцінки;
- передбачає бальну оцінку факторів макросередовища, безпосереднього оточення та внутрішнього середовища підприємства.

Покомпонентний SWOT-аналіз стану та перспектив розвитку потенціалу природо-ресурсних активів за відповідними напрямками природогосподарювання як сегмента національної економіки узагальнено уніфікованому варіанті у наступних ілюстративних моделях, що наведені на рис. 2.6 – 2.10.

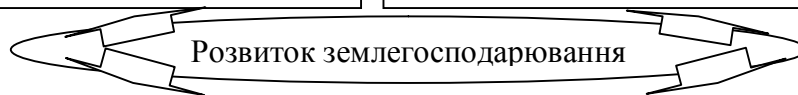
Узагальнені висновки за результатами покомпонентного SWOT-аналізу природогосподарювання можна сформулювати за наступною методичною схемою.

СИЛЬНІ СТОРОНИ (ПЕРЕВАГИ)

- землі сільгоспвикористання переважно рівнинні, сприятливі для ведення крупно-товарного виробництва;
- значна частка орних земель має високородючі ґрунти;
- за останні 10 років площі ріллі та посівних площ суттєво скоротилися;
- площа земель під органічним землеробством сягає 1%;
- виведення з сільгоспвикористання найбільш забруднених радіонуклідами земель (до 40 тис. га);
- наявність системи лісосмуг на сільгоспполях;
- водні об'єкти здебільшого мають водозахисні насадження;
- розгалужена мережа автомобільних, залізничних доріг.

СЛАБКІ СТОРОНИ (НЕДОЛІКИ)

- 40% земель (13,6 млн. га) зазнали ерозії, в т.ч. 5 млн. га належать до середньо і сильно еродованих;
- втрата продуктивності ґрунтів. Вміст гумусу зменшився з 3.2 до 3.1% за останні 10 років;
- розораність земель є однією з найвищих (76%). Значна частка посівних площ зайняті під технічними культурами;
- понад 1 млн. га земель має середній та високий рівень забруднення радіонуклідами від 1 до 5 Ки/км²;
- низький рівень заліснення території в окремих регіонах не більше 4%. Зменшення площ лісосмуг (на 16%);
- у прибережних смугах зростає самовільне будівництво;
- 1/3 сміттєзвалищ не відповідають вимогам екобезпеки;
- землі несанкціонованих сміттєзвалищ займають сотні тис. га.

Розвиток землегосподарювання

МОЖЛИВОСТІ

- подальше зменшення негативного впливу сільгоспвиробництва на навколишнє середовище;
- зростання обсягів ґрунтозахисного обробітку ґрунтів та органічного землеробства на площі до 1 млн. га;
- зменшення земель під осушенням та зрошуванням для відновлення природних екосистем;
- підвищення рівня лісистості території, зростання площ заповідних та природоохоронних земель;
- скорочення площ земель промисловості;
- розширення площ земель під забудовою відповідно до генеральних планів населених пунктів.

ЗАГРОЗИ

- з розвитком ринкових відносин зростатиме інтенсивність використання природних ресурсів в аграрній сфері;
- подальша фрагментація угідь, порушення традиційних сівозмін та систем землекористування;
- зростання впливу природних факторів (посухи, підтоплення) та процесів опустелювання, заболочення ґрунтів тощо;
- суцільні та несанкціоновані рубки лісів;
- зростання самовільного будівництва у прибережних смугах;
- збільшення відведення земель для потреб виробництва, надмірна землеємність в економіці.

Рисунок 2.6 – Розвиток землегосподарювання

Порівнюючи сильні сторони й можливості для розвитку природогосподарювання в Україні, можна виділити його основні напрямки: зменшення частки екологічно небезпечних виробництв і техногенного навантаження на природне середовище, раціональне використання потенціалу природно-ресурсних активів, активне впровадження

прогресивних технологій природогосподарювання, які орієнтовані на екологізацію, природозбереження та невиснажливе природогосподарювання.

Порівнюючи слабкі сторони природогосподарювання й можливості його розвитку за аналогією можна зробити узагальнюючий висновок про необхідність конструктивної модернізації (технологічної, екологічної, організаційної, управлінської тощо) природогосподарської діяльності з імперативом її екологізації природозаощадження, переходу до моделі невиснажливого природогосподарювання.

Рисунок 2.7 – Розвиток лісогосподарювання

Порівнюючи сильні сторони й загрози, можна оцінити потенціал переваг природогосподарювання та здатність протистояти загрозам. Зокрема мова йдеться про активізацію запровадження нових, інноваційних підходів щодо покращення ресурсної та екологічної ситуації (по компонентах природогосподарювання) на основі оновлення законодавства України з питань

використання природо-ресурсних активів та нових організаційно-управлінських схем, економічних механізмів природогосподарської діяльності.

Порівняння слабких сторін і загроз визначають обмеження розвитку природогосподарювання, які полягають суто у природних факторах (наприклад

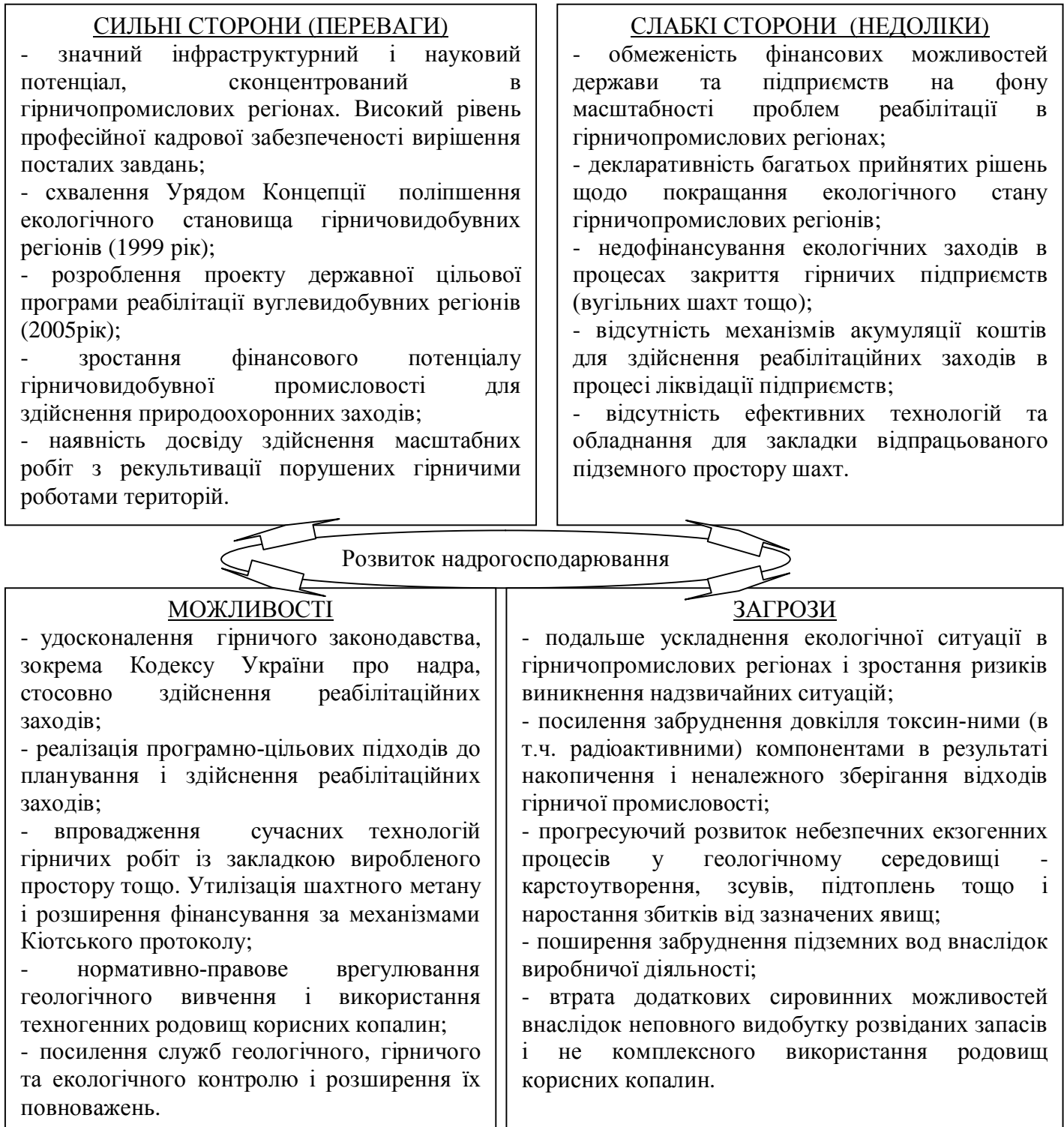

Рисунок 2.8 – Розвиток надрогосподарювання

СИЛЬНІ СТОРОНИ (ПЕРЕВАГИ)

- економія водних ресурсів за рахунок вод, залучених в оборотні і повторно-послідовні системи;
- скорочення забору та питомого водоспоживання у цілому і по секторах економіки Тенденція до зниження водоемкості продукції;
- високий рівень зарегульованості річок сприяє водозабезпеченню маловодних регіонів.
- в Україні законодавчо затверджений басейновий принцип;
- державний облік водокористування здійснюється за басейновим принципом.

СЛАБКІ СТОРОНИ (НЕДОЛІКИ)

- господарський комплекс України потребує значних обсягів води;
- високі втрати води при транспортуванні;
- значна зношеність водогосподарських об'єктів;
- основний вплив водокористування на екологічний стан водних ресурсів зумовлюється безповоротним забором води і скиданням забруднених вод;
- висока водоемність.
- нездатність системи управління водними ресурсами забезпечити екологобезпечне водокористування;
- управління водними ресурсами здійснюється в межах адміністративно-територіальних одиниць Неefективний економічний механізм регулювання водокористування.

 Розвиток водогосподарювання
МОЖЛИВОСТІ

- тенденція до зменшення навантаження на водні екосистеми;
- зменшення обсягів забруднених стічних вод;
- підвищення рівня водоочищення, забезпечення централізованим водопостачанням та водовідведенням;
- підвищення технологічного рівня використання водних ресурсів;
- створення замкнених систем виробничого водопостачання та повторного використання стічних вод;
- модернізація устаткування та його технологічного рівня;
- підвищення рівня водозабезпечення населення та галузей економіки;
- впровадження перспективних технологічних нормативів використання водних ресурсів, запобігання шкідливій дії вод.
- запровадження басейнової структури управління водними ресурсами;
- збалансування економічних на екологічних пріоритетів при басейновому управлінні водними ресурсами;
- удосконалення системи платного водокористування.

ЗАГРОЗИ

- зростання негативного впливу вод (повені, підтоплення, засолення ґрунтів);
- подальша втрата відтворювальних властивостей водних ресурсів;
- накопичення токсичних речовин у стічних водах;
- зростання небезпеки використання гідротехнічних споруд.
- значні економічні збитки від ліквідації наслідків від нераціонального використання водних ресурсів;
- соціальне напруження внаслідок шкідливої дії вод;
- використання водних ресурсів понад екологобезпечного рівня веде до деградації водних джерел;
- зростання виробництва веде до збільшення об'єму використання води.
- нецільове використання фінансових джерел;
- значні фінансові затрати на запровадження басейнової структури управління.

Рисунок 2.9 – Розвиток водогосподарювання

кліматичних або сезонних), зворотної залежності еколого-економічної та ресурсної ситуації внаслідок її розвитку, зокрема екстенсивного, вірогідності

зростання техногенного тиску на природне середовище як джерело природно-ресурсних активів сфери природогосподарювання.

Рисунок 2.10 – Поводження з відходами

Узагальнення аналітики стану потенціалу природо-ресурсних активів розвитку природогосподарювання в Україні є підставою систематизування основних проблем, що ілюструє рис. 2.11.

Рисунок 2.11 – Основні проблеми природогосподарювання в Україні
(джерело: побудовано автором на підставі [73])

Використовуюючи макромасштабне узагальнення (рис. 2.11) вищезазначеної оцінки сильних та слабких сторін сфери природогосподарювання, потенційних можливостей та загроз її розвитку, стратегічне бачення умов забезпечення сталого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки в контексті довгострокових перспектив можна навести у таких агрегованих напрямках:

- зростання економічної ролі комплексу в національному господарстві та створення загальнодержавного мультиплікаційного ефекту (розвиток галузей національного господарського комплексу, пов'язаних з використанням потенціалу природно-ресурсних активів);

- підвищення економічної ефективності первинного видобутку та використання природних ресурсів на основі комплексного використання та запровадження інноваційних технологій на всіх етапах природогосподарювання;

- розроблення та впровадження у практику ефективного економічного механізму управління вітчизняним фондом природно-ресурсних активів на основі принципу рентного доходу;

- здійснення моніторингу за станом розвитку вітчизняного фонду природно-ресурсних активів природогосподарювання на основі застосування геоінформаційних технологій;

- формування у сфері природогосподарювання цілісних господарських комплексів (кластерних структур) та корпоративних інституцій міжгалузевого профілю на основі наявного потенціалу природно-ресурсних активів сфери природогосподарювання;

- оптимізація обсягів та розширення диверсифікації джерел інвестицій при видобуванні, споживанні та охороні потенціалу природно-ресурсних активів;

- розвиток державного регулювання експортно-імпортних операцій стратегічних для економіки України складових природно-ресурсних активів сфери природогосподарювання;

– коригування системи ліцензування та регламентації режимів природогосподарювання.

Узагальнюючи результати SWOT – аналізу стану потенціалу природно-ресурсних активів та проблем розвитку природогосподарювання (за компонентними складовими його природо-ресурсних активів), автором виділено та систематизовано основні напрями подальших дій щодо сталого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки (рис. 2.12):

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – значний потенціал природо-ресурсних активів; – висока насиченість та якість природних, лікувальних, оздоровчих та рекреаційних ресурсів; – наявність трудових ресурсів з досвідом роботи у сфері природогосподарювання 	<ul style="list-style-type: none"> – сезонність діяльності в окремих напрямках природогосподарювання; – залежність економічної ситуації внаслідок розвитку природогосподарювання; – недосконалість існуючої структури управління сферою природогосподарювання на державному та місцевому рівнях; – відсутність законодавчо врегульованого механізму фінансування сфери природогосподарювання; – недосконалість та невідповідність інфраструктури світовим якісним параметрам та потребам; – мінлива конкурентоспроможність національного продукту сфери природогосподарювання на ринках; – низький рівень індустріалізації
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – зменшення частки екологічно небезпечних виробництв і техногенного навантаження на навколишнє середовище ; – вивчення, освоєння, раціональне використання і екологічний моніторинг потенціалу природно-ресурсних активів; – реконструкція та модернізація інфраструктури; – активне використання ринкових механізмів та підприємницьких структур; – активне впровадження прогресивних технологій екологізації, ресурсозбереження та невиснажливого природогосподарювання; – створення умов для активізації просування кінцевого продукту природогосподарювання на зовнішніх ринках. 	<ul style="list-style-type: none"> – погіршення загальної екологічної ситуації через можливість виникнення техногенних аварій або через стихійні лиха; – недосконале, несприятливе та нестабільне законодавство України з питань використання та охорони природо-ресурсних активів; – відсутність економічних механізмів стимулювання природогосподарської діяльності.

Рисунок 2.12 – SWOT – аналіз перспектив розвитку сфери природогосподарювання в Україні (джерело: розроблено автором)

– реалізація політики держави щодо раціональних форм державного управління у природогосподарюванні, нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення його сучасним потребам і запитам тенденціям розвитку;

– удосконалення організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики природогосподарювання, міжвідомчої координації та взаємодії між органами державної влади, бізнесом та громадянським суспільством;

– удосконалення нормативного, методологічного, методичного та інформаційного забезпечення діяльності органів влади, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері природогосподарювання;

– підвищення рівня усвідомлення населенням країни та управлінською ланкою, що здійснюють регулювання у сфері природогосподарювання, його ролі та значення для соціально-економічного розвитку держави;

– створення сприятливих умов для розвитку природогосподарювання як індустрії, в тому числі державної інвестиційної політики, належної підтримки розвитку його пріоритетних видів;

– побудова цілісної та комплексної системи управління і контролю за використанням природно-ресурсних активів сфери природогосподарювання, їх підпорядкування, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань управління природогосподарюванням.

Наведені висновки та аргументи мають стати підґрунтям системного структурування орієнтирів стратегічних цілей та дій щодо формування нової моделі економіки на засадах невиснажливого природогосподарювання (за умови реалізації природозберігаючої політики та екологізації економіки) з такими найбільш вірогідними акцентами:

– структурні зміни споживання товарів та послуг у напрямі оптимізації обсягів їх виробництва на засадах невиснажливого природокористування;

– раціоналізація використання наявного природно-ресурсного потенціалу завдяки оптимізації в організаційному (ефективні управлінські технології) і технологічному (ресурсоощадні технології та більш чисті виробництва) вимірах, обмеження монополізму в природно-ресурсному секторі національної економіки;

– структурна перебудова національної економіки у напрямі зниження частки сировинних секторів промисловості, їх трансформації у високотехнологічні ресурсозберігаючі сектори;

– подолання диспропорцій у структурі експорту, забезпечення зменшення обсягів експорту природних ресурсів та сировинних товарів, диверсифікація українського експорту на нових перспективних ринках;

– активізація національної політики імпортозаміщення споживчого некритичного імпорту шляхом стимулювання технологічного імпорту, попередження імпорту морально застарілих технологій та підвищення трансферу сучасних наукоємних ресурсозберігаючих та екологічно ефективних технологій;

– перехід до екологоорієнтованого інноваційного розвитку, активізація інноваційної політики в провідних секторах національної економіки;

– мобілізація потенціалу енергозбереження, підвищення енергоефективності та забезпечення енергетичної безпеки на засадах впровадження енергозберігаючих технологій та обладнання, зменшення енергоємності ВВП, пріоритетного розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, розбудови вітчизняної сировинної бази та диверсифікації джерел енергопостачання;

– модернізація та розбудова інноваційної системи інфраструктурного забезпечення реального сектору економіки, впровадження ресурсоощадних екологічно ефективних інфраструктурних проектів;

– розбудова та запровадження складових моделі регуляторної політики (цінової, податкової, інвестиційної, дозвільної та ін.), спрямованої на перехід від антикризово-стабілізаційної ідеології розвитку до стратегічних засад

нової моделі економіки з пріоритетами природо-, ресурсо- та енергозбереження, відновлення динаміки екологічно ефективного економічного та соціального зростання.

2.3 Систематика стратегічних інноваційних орієнтирів трансформаційних перетворень та розвитку сфери природогосподарювання

Всі сфери організації життєдіяльності суспільства, в тому числі природогосподарювання як сегмент національної економіки, активно реагують на виклики часу, вплив екзогенних та ендогенних чинників його розвитку. В контексті досліджуваної в роботі проблеми та поставлених для вирішення завдань особливої уваги заслуговують питання щодо визначення стратегічних інноваційних орієнтирів модернізації та трансформаційних перетворень в розвитку сфери природогосподарювання. Зауважимо, що методологічним підґрунтям для наших подальших концептуально-методичних напрацювань в цьому напрямку найбільш придатним може бути аналіз можливостей імплементації та адаптації відомих уявлень наукових засад трансформаційних процесів ринкової та індустріально-орієнтованої спрямованості в економічних системах, що наводить у своїй фундаментальній праці д.е.н., професор В.І. Захарченко [74].

Враховуючи загальносистемні риси трансформацій економічних систем у сфері природогосподарювання найбільшефективним може бути використано підхід, згідно якого з позиції синергетики трансформаційні процеси відбуваються у просторі і часі через поєднання (на перетині) інституційних, структурних, функціональних, організаційних та управлінських змін у поведінці економічних систем.

Також не менш значущою складовою трансформаційних зрушень у природогосподарюванні (як в економічній системі) важливу роль відіграє

інституційна концепція – тобто фактор інституційних змін, які відображають (або точніше – втілюють) вплив зовнішніх факторів, що безпосередньо не змінюють стан або процес природогосподарювання як системи, але ініціюють процеси генерації та відбору сталих структурних, фундаментальних, організаційних та управлінських складових як керованої, так саме і самоорганізованої, поведінки системи.

Вищезазначені висхідні концептуальні положення щодо системного «ефекту» трансформаційних процесів сфери природогосподарювання відображає рис. 2.13, де наочно ілюстровано схему взаємозв'язків змістових складових кожного із виокремлених нами напрямків трансформаційних перетворень у сфері природогосподарювання, чи то у фазі її розбудови (формування) як складної соціо-еколого-економічної системи, чи то – у фазі її росту або розвитку.

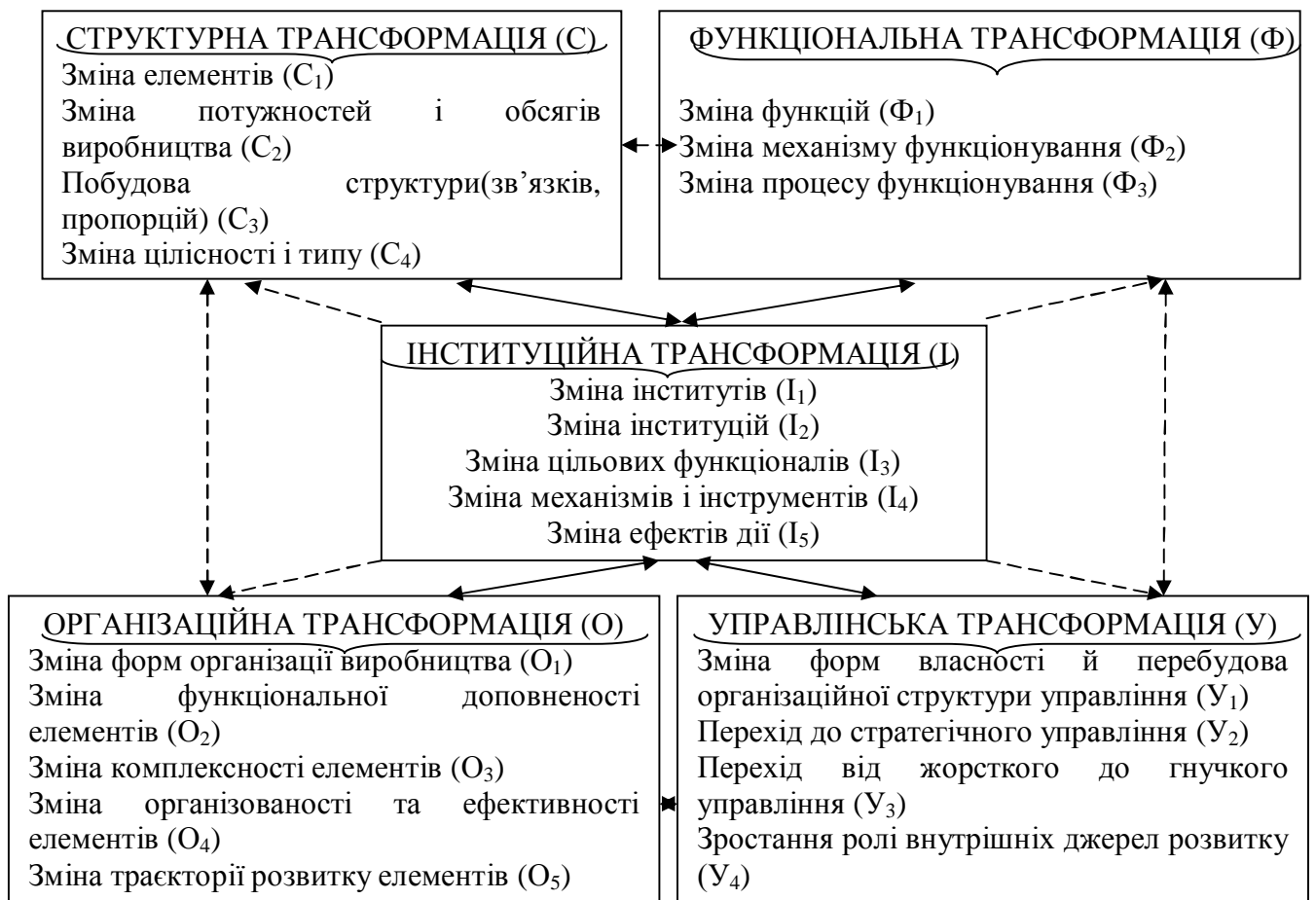

Рисунок 2.13 – Типологія та системні взаємозв'язки трансформаційних процесів у сфері природогосподарювання

(джерело: запропоновано автором на підставі [74])

Розглянемо більш детально змістовну характеристику основних ознак трансформаційних процесів у виділених складових блоках природогосподарювання як системи (ПГС): структурної трансформації ПГС; функціональної трансформації ПГС; організаційної трансформації ПГС; управлінської трансформації ПГС.

Підґрунтям для систематики основних ознак трансформаційних процесів сфери природогосподарювання (див. табл. 2.2) мають бути наступні положення щодо його органічної єдності та цілісності, що обумовлює його розвиток за єдиними правилами як єдиного цілого, незалежно від ієрархії реальних за масштабами природогосподарських систем:

Таблиця 2.2 – Основні ознаки трансформаційних процесів сфери природогосподарювання (джерело: систематизовано автором на підставі [74])

№	Трансформаційний процес	Ознаки трансформаційного процесу
1	2	3
1.	Структурна трансформація	
1.1	Зміна елементів природогосподарської системи	Ліквідація (або заміщення) застарілих (фізичного або морального) елементів та утворення нових
1.2	Зміна потужностей і обсягів виробництва природогосподарської системи	Точкова ліквідація (або консервація) виробничих потужностей під впливом зовнішніх факторів (наприклад ринкового попиту); «Ланцюгова реакція» поширення ефекту точкової ліквідації (або консервації) потужностей, загалом у системі
1.3	Зміна структури (зв'язків, пропозицій) природогосподарської системи	Трансформація зв'язків та пропозицій у системі внаслідок змін елементів та (або) потужностей
1.4	Зміна цілісності та типу природогосподарської системи	Інтеграція та нарощення цілісності зв'язків у системі ; Поглиблення внутрішньосистемних коопераційних зв'язків та із зовнішнім до неї середовищем; Формування нових центрів («полюсів») індустріальної активності системи
2.	Функціональна трансформація	
2.1	Зміна функцій природогосподарської системи	Диверсифікація функціональних завдань системи або її окремих елементів під впливом (якнайчастіше) зовнішніх факторів
2.2	Зміна механізмів функціонування природогосподарської системи	Раціоналізація пропорцій між адміністративними та ринковими механізмами функціонування системи; Можливість послідовного запровадження у необхідних випадках механізмів-активаторів наступального типу, механізмів-стимуляторів підтримуючого типу та

Продовження таблиці 2.2

1	2	3
		механізмів-фіксаторів стабілізуючого типу
2.3.	Зміна процесу функціонування природогосподарської системи	Зміна «потужностей» та інтенсивності ресурсних та товарних потоків на входах та виходах системи; Впровадження інноваційних технологій, залучення робочої сили з високим потенціалом кваліфікації, орієнтованих на впровадження індустріальних підходів до модернізації виробництва; Перехід від екстенсивної до інтенсивної моделі трансформації системи
3.	Організаційна трансформація	
3.1.	Зміна форм організації виробництва природогосподарської системи	Трансформація запровадження новітніх інноваційно-орієнтованих форм організації: кластерних утворень, технопаркових, вертикально-інтегрованих структур, кооперативних, альянсових форм організації і таке інше з метою концентрації їх активності в системі
3.2.	Зміна функціональної доповнюваності природогосподарської системи	Збалансований багатовекторний розвиток та запровадження новітніх форм організації, що спрямовані на унеможливлення асиметрії між складовими системи та підвищення рівня комплексності і синергетичного ефекту функціонування системи
3.3.	Зміна організованості та ефективності природогосподарської системи	Вибіркове цільове запровадження адаптаційних (або біфуркаційних) форм механізмів самоорганізації системи, обумовлених викликами зовнішнього до системи середовища та можливостями реакції на них самої системи
4.	Управлінська трансформація	
4.1.	Зміна ролі стратегічного управління природогосподарською системою	Запровадження стратегування як системного підходу до розвитку природогосподарювання на основі сукупностей рішень щодо концептування, прогнозування, стратегічного сценаріювання, моделювання, планування, проектування, програмування та процесу побудови стратегії
4.2.	Зміна форм власності та перебудова орг. структури управління природогосподарської системи	Перспективність заміщення ієрархічної моделі системи управління системою на більш гнучку – гетерархічну
4.3.	Перехід від жорсткого до гнучкого управління природогосподарською системою	Необхідність збалансування процесів централізації й децентралізації в управлінні природогосподарювання; Народження інноваційних організаційних форм управління системою, адекватних змінам форм власності й утворюваних корпоративних структур організації «виробництва» в системі; Надання ознак індикативності програмному підходу в управлінні; Поширення використання регулювання поведінки (економічної та організаційної) елементів системи природогосподарювання, що сприяє раціоналізації розподілу як результатів природогосподарської діяльності, так саме і супроводжувальних її ризиків
4.4.	Зростання ролі внутрішніх джерел розвитку природогосподарської системи	Запровадження економічних механізмів самофінансування (або самоокупності) природогосподарської діяльності за умови обов'язкового виконання фіскальних обов'язків суб'єктів природогосподарювання перед бюджетами усіх рівнів

по-перше, природогосподарювання як сегмент національної економіки є частиною цілого, тобто загалом національна економічна система виступає по

відношенню до природогосподарства як зовнішнє середовище;

по-друге, природогосподарювання є системне явище, де поєднуються, перетинаються та виступають у певні протиріччя інтереси його економічного блоку (виробництво), економічного блоку (природо-ресурсний потенціал) та соціального блоку (соціум);

по-третє, як відкрита соціо-еколого-економічна система природогосподарювання є цілісним комплексом (за визначенням д.е.н., проф. Л.Г. Мельника – « системою систем»), де дві її доміантних грані, елементи та процеси поєднуються між собою: елементи – шляхом взаємодії між собою за певними процесами, процеси – шляхом перетинання під час «обслуговування» тих чи інших функцій елементів системи.

Наведена типізація та змістовна характеристика сутності трансформаційних перетворень у сфері природогосподарювання дає можливість визначення типових ознак індустриально-орієнтованого розвитку (індустріалізації) сфери природогосподарювання в Україні, що ілюструє рис. 2.14.

Рисунок 2.14 – Ознаки індустриалізації сфери природогосподарювання

(джерело: розроблено автором)

Підсумовуючи вищенаведені результати аналітичного узагальнення концептуально-методологічних засад трансформаційних перетворень у сфері природогосподарювання та базуючись на методологічних підходах щодо формування стратегічних напрямків інноваційного розвитку суб'єктів господарювання [98-100], можна запропонувати відповідну типологію стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарювання як індустріально-орієнтованого сегмента національної економіки (табл. 2.3).

Запропонований підхід до типологізації стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарювання (систем різного ієрархічного рівня) сприятиме вибору напрямків їх інноваційного розвитку за сукупністю таких критеріїв: «цілі розвитку природогосподарської системи → інноваційні орієнтири розвитку → доступність ресурсів для досягнення цілей», що забезпечує множину альтернативних варіантів перспективних напрямків інноваційного розвитку систем природогосподарювання, а саме: за стратегічною спрямованістю – наступального типу, наступального або збалансованого типу, збалансованого або захисного типу; за масштабами – глобального, глобального або локального, локального або глобального типу; за терміном реалізації – довгостроковий, довгостроковий або середньостроковий, середньостроковий або короткостроковий; за сферою застосування – ринковий, технологічний, продуктовий, ресурсний, організаційно-управлінський.

Таблиця 2.3 – Типологія стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарування як індустріально-орієнтованого сегмента національної економіки (джерело: побудовано автором на підставі [98,99])

Інноваційні орієнтири	Доступність ресурсів для досягнення цілей	Рівень впливу щодо досягнення цілей	Перспективні напрямки інноваційного розвитку			
			за стратегічною спрямованістю	за масштабами	за терміном реалізації	за сферою застосування
1	2	3	4	5	6	7
Ціль «Стійке позиціонування природогосподарування на ринку»						
вихід на нові ринки	надлишок	Високий	наступальний наступальний або збалансований збалансований або захисний	глобальний глобальний глобальний або локальний	довгостроковий довгостроковий довгостроковий або середньостроковий	ринковий
вихід на нові регіони	норма	високий або середній	наступальний збалансований захисний	глобальний глобальний або локальний локальний або глобальний	довгостроковий середньостроковий середньостроковий або короткостроковий	
пропозиція нових товарів тощо	нестача	низький	збалансований або захисний збалансований або абсорбуючий абсорбуючий	локальний або глобальний локальний локальний	середньостроковий або короткостроковий короткостроковий короткостроковий	
Ціль «Індустріально-орієнтований розвиток природогосподарування»						
упровадження нової техніки і технологій	надлишок	Високий	наступальний наступальний або збалансований збалансований або захисний	глобальний глобальний	довгостроковий довгостроковий	технологічний

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
виробництво нових товарів	норма	високий або середній	наступальний збалансований захисний	глобальний або локальний	довгостроковий або середньостроковий	продуктовий
виробництво нових моделей продукції, що випускається освоєння нових джерел сировини, матеріалів тощо	нестача	низький	збалансований або захисний збалансований або абсорбуючий абсорбуючий	глобальний глобальний або локальний або глобальний локальний або глобальний локальний локальний	довгостроковий середньостроковий середньостроковий або короткостроковий середньостроковий або короткостроковий короткостроковий короткостроковий	ресурсний
Ціль «Забезпечення розвитку природогосподарювання на засадах сталості» Підціль: економічна складова забезпечення сталості						
упровадження й реалізація нових фінансових інструментів та методів	надлишок норма нестача	Високий високий або середній низький	наступальний наступальний або збалансований або захисний наступальний збалансований захисний збалансований або захисний збалансований або абсорбуючий абсорбуючий	глобальний глобальний глобальний або локальний глобальний глобальний або локальний локальний або глобальний локальний або глобальний локальний локальний	довгостроковий довгостроковий довгостроковий або середньостроковий довгостроковий середньостроковий середньостроковий або короткостроковий середньостроковий або короткостроковий короткостроковий короткостроковий	організаційно- управлінський

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Ціль «Забезпечення розвитку природогосподарювання на засадах сталості» Підціль: екологічна складова забезпечення сталості						
управління й реалізація нових рішень щодо екологізації природогосподарювання нових видів продукції, технологій, природозбереження	надлишок	Високий	наступальний наступальний або збалансований або захисний	глобальний глобальний глобальний або локальний	довгостроковий довгостроковий довгостроковий або середньостроковий	організаційно- управлінський
	норма	високий або середній	наступальний збалансований захисний	глобальний або локальний або глобальний	довгостроковий середньостроковий середньостроковий або короткостроковий	
	нестача	низький	збалансований або захисний збалансований або абсорбуючий абсорбуючий	локальний або глобальний локальний локальний	середньостроковий або короткостроковий короткостроковий короткостроковий	
Ціль «Забезпечення розвитку природогосподарювання на засадах сталості». Підціль: соціальна складова забезпечення сталості						
Упровадження та реалізація нових форм активізації персоналу, кадрових інновацій, упровадження інноваційної моделі мислення, нових технологій та товарів, призначених для поліпшення соціального становища і досягнення соціального ефекту	надлишок	Високий	наступальний наступальний або збалансований збалансований або захисний	глобальний глобальний глобальний або локальний	довгостроковий довгостроковий довгостроковий або середньостроковий	організаційно- управлінський, технологічний, продуктивний
	норма	високий або середній	наступальний збалансований захисний	глобальний або локальний або глобальний	довгостроковий середньостроковий середньостроковий або короткостроковий	
	нестача	низький	збалансований або захисний збалансований або абсорбуючий абсорбуючий	локальний або глобальний локальний локальний	середньостроковий або короткостроковий короткостроковий короткостроковий	

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Визнаючи домінуючу значущість в організації та розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки (на всіх ієрархічних рівнях його систематики), в роботі доведено, що природогосподарювання є економічним феноменом, який є носієм широкого комплексу відносин з господарського освоєння потенціалу природо-ресурсних активів сталого розвитку, їх перетворення в процесі виробництва, а також відтворення ресурсів (складових потенціалу природо-ресурсних активів) та запобігання негативним впливам господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

2. Наведена у роботі економічна характеристика потенціалу природо-ресурсних активів сфери природогосподарювання в Україні, що базується на системі оцінок компонентних складових цього потенціалу на основі єдиного рентного підходу, створює умови для порівняльної аналітики його складових, визначає структуру та загальну вартість природного капіталу сфери природогосподарювання як сегмента національної економіки, забезпечує можливість враховувати ці оцінки у визначенні стратегічних напрямків його сталого розвитку.

3. В роботі запропоновано використання інструментарію діагностики стану, якісних та кількісних характеристик сучасних ситуацій у сфері природогосподарювання в Україні, що на відміну від традиційних підходів сформульовані у розрізі складових системи природогосподарювання, принциповою ознакою якої є полікомпонентна єдність системи природо-ресурсних активів (як підтвердження парадигми полікомпонентної системної єдності навколишнього природного середовища) та шляхом запровадження SWOT – аналізу з метою поєднання та взаємоузгодження оцінок сильних та слабких сторін, можливостей та загроз у сфері природогосподарювання, дієвості та об'єктивності діагностично-аналітичних процедур, що передують

наступним за ними етапам стратегування сталого розвитку природогосподарювання.

4. На основі використання полікомпонентного SWOT – аналізу потенціалу природо-ресурсних активів та стану природогосподарювання в Україні визначено основні проблеми його сталого розвитку як сегмента національної економіки, зокрема, за відповідними напрямками інституційного, правового, соціального, економічного, екологічного та виробничо-технічного характеру.

5. На основі запровадження сучасних методологічних підходів загальної теорії систем, їх організації та самоорганізації в роботі запропоновано організаційно-методичний підхід та обґрунтовано типологію і системні взаємозв'язки трансформаційних процесів у сфері природогосподарювання; наведено якісні ознаки типових складових трансформаційних процесів в системах природогосподарювання різних ієрархічних рівней за такими складовими трансформаційних перетворень як структурна, функціональна, організаційна та управлінська трансформація.

6. Узагальнення аналізу сучасних тенденцій та перспектив сталого розвитку природогосподарювання в Україні обумовило можливість запропонувати систему детермінант індустріалізації сфери природогосподарювання, розробити та обґрунтувати типологію стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарювання як індустріально-орієнтованого сегмента національної економіки за сукупністю системи критеріїв: «цілі розвитку природогосподарської системи → інноваційні орієнтири розвитку → доступність ресурсів для досягнення цілей розвитку»; альтернативна множина стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарювання запропонована як комбінаторика їх варіацій за стратегічною спрямованістю, масштабами, терміном реалізації та сферою застосування відповідних стратегій.

Основні наукові результати розділу 2 протягом дослідження відображено у таких працях автора [154, 156-158, 162].

РОЗДІЛ 3

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДОГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Принципові ознаки системи забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки

Перехід вітчизняної економіки до стратегічних орієнтирів розвитку на засадах сталості передбачає удосконалення системи забезпечення цього процесу, що максимально оперативно сприяє реагуванню на зміни чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, формує умови досягнення стратегічних цілей та необхідного рівня розвитку національної економіки в довгостроковій перспективі. Саме тому вирішення проблем удосконалення системи забезпечення (СЗ) розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки з метою прийняття та реалізації ефективних управлінських рішень, направлених на максимізацію результатів його діяльності в умовах конкурентного ринку, набуває особливого значення [101-105].

Для забезпечення бажаного рівня розвитку будь-якої організаційно-економічної системи в довгостроковій перспективі необхідно розробляти ефективний механізм її забезпечення. Під забезпеченням розвитку системи слід розуміти цілеспрямоване створення необхідних умов та виконання певних функцій, які визначають стратегію та політику розвитку системи, а цілі та відповідальність у цій сфері діяльності реалізуються за допомогою засобів менеджменту та підвищення результативності розвитку з метою досягнення стратегічних цілей розвитку системи в довгостроковій перспективі. Під суб'єктом забезпечення розвитку природогосподарювання

(система) як сегмента національної економіки в загальному розумінні розуміють систему управління нею, а під об'єктом – процес, у ході якого формуються умови досягнення цілей розвитку.

Отже, систему забезпечення розвитку природогосподарювання модельно можна представити у вигляді сукупності різних підсистем впливу в залежності від об'єкту її впливу: інформаційної, наукової, правової, нормативної та ін., які відповідають на зв'язок із зовнішнім середовищем сфери природогосподарювання (як цілого, або її окремих компонентів та сприяють підвищенню ефективності функціонування підсистем, що впливають на її внутрішнє середовище.

Структурно такий підхід до побудови системи забезпечення розвитку природогосподарювання відображають рис.3.1 та 3.2.

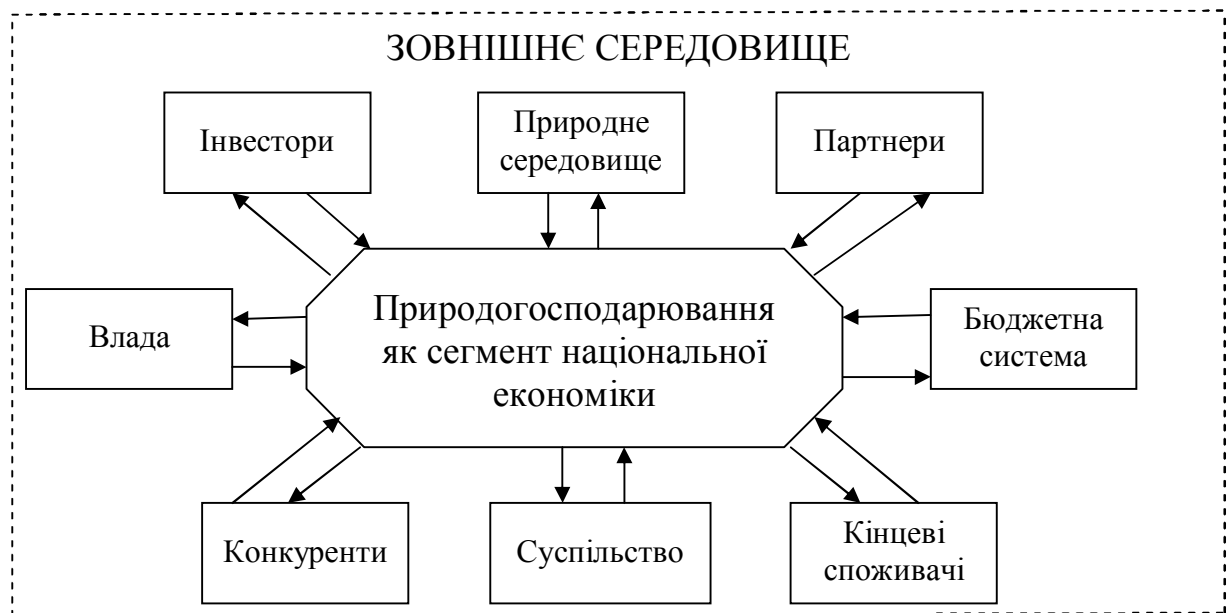

Рисунок 3.1 – Модельна версія структури системи забезпечення розвитку природогосподарювання

(джерело: побудовано автором)

«Входом» із зовнішнього оточення до системи забезпечення є комплекс взаємозв'язків, які наповнюють природогосподарювання як систему всім тим, що потребує для розробки та реалізації стратегії розвитку: методичні

документи, фінансові, трудові, матеріальні, інформаційні та інші види ресурсів і таке інше.

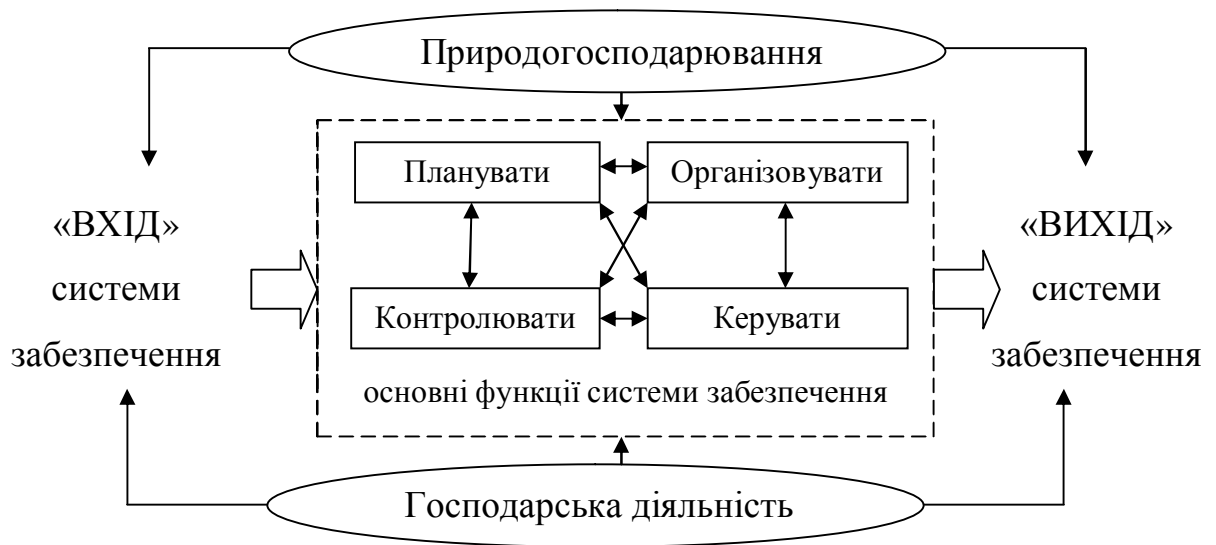

Рисунок 3.2 – Ілюстративна схема функціональних складових систем розвитку природогосподарювання (джерело: побудовано автором)

Відповідно «вихід» системи забезпечення розвитку природогосподарювання має створювати та забезпечувати впровадження у реальні процеси функціонування та розвитку суб'єктів природогосподарської діяльності необхідні стратегічні, тактичні та стратегічні рішення, нормативні вимоги, правила економічної та організаційної поведінки у взаємозв'язках із зовнішнім середовищем тощо. При формуванні системи забезпечення розвитку природогосподарювання необхідно дотримуватися основних принципів, що наведені у таблиці 3.1.

В нашому випадку, стосовно визначення принципів формування й функціонування системи забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки, було доцільним скористатися методичним прийомом інтеграції та взаємоузгодження загальноновизнаних принципів внутрішньої політики України [106], принципів державної регуляторної політики [107], принципів управління економічними об'єктами [108],

принципів побудови ефективної економічної стратегії держави [109], принципів державної екологічної політики України [110] та інших, розповсюджених у науковій практиці сфері господарювання, принципів його забезпечення.

Таблиця 3.1 – Основні принципи побудови системи забезпечення розвитку природогосподарювання (джерело: систематизовано автором на підставі узагальнення [106-110])

№	Назва принципу	Сутність принципу
1	2	3
1	Наукова обґрунтованість	Використання наукових методів і підходів при побудові системи забезпечення
2	Визначеність	Наявність критеріїв ефективності побудови системи забезпечення
3	Гнучкість	Швидка адаптація системи до трансформаційних змін внутрішнього середовища та динамічного зовнішнього середовища
4	Цілеспрямованість	Підпорядкованість процесів у системі забезпечення
5	Одночасність і сумісність	Процеси забезпечення повинні проводитись кожною підсистемою одночасно та взаємодоповнюватися
6	Альтернативність	Пропонування різних варіантів забезпечення залежно від встановлених пріоритеті розвитку
7	Оптимальність та раціональність	Виважене використання ресурсного потенціалу у процесах забезпечення
8	Відповідальність	Мотивацією та використання зворотної відповідальності за відповідні результати забезпечення

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
9	Аналітичність	Врахування результатів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища системи що розвивається
10	Оперативність	Забезпечення необхідного методологічного інструментарію для прийняття оперативних управлінських рішень в системі забезпечення
11	Соціальність	Урахування інтересів трудового персоналу, споживачів та суспільства
12	Безперервність	Постійне та послідовне проведення процесів забезпечення
13	Керованість	Можливість здійснення контролю процесу адаптації на кожному етапі та вчасного корегування їх виконання
14	Рівновага	Збалансованість системи забезпечення із зовнішнім та внутрішнім середовищем

Узагальнення відомих підходів до явища «забезпечення розвитку» дає можливість визначити, що забезпечення – це сукупність планових і систематично реалізованих заходів, щодо ведення природогосподарської діяльності з метою виробництва продукції (а отже і поведінки її виробників) за умови досягнення рівня найвищих вимог споживання до цієї продукції кінцевими споживачами. При цьому система забезпечення як складова частина «управління розвитком» безумовно об'єднує в собі всю сукупність вище означених завдань, адекватних набору класичних функцій управління (а саме: to plan – планувати, to organize – організовувати, to control – контролювати, to lead – керувати), які закладені у сутність цього процесу

західними ідеологами теорії та практики управління, або менеджменту, що в перекладі з англійської (management) і означає управління [111].

Підсумовуючи вищевикладені принципи положення щодо формування системи забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки, можна сформувати загальне концептуальне бачення структурно-компонентної моделі цієї системи, яке ілюструє рисунок 3.3.

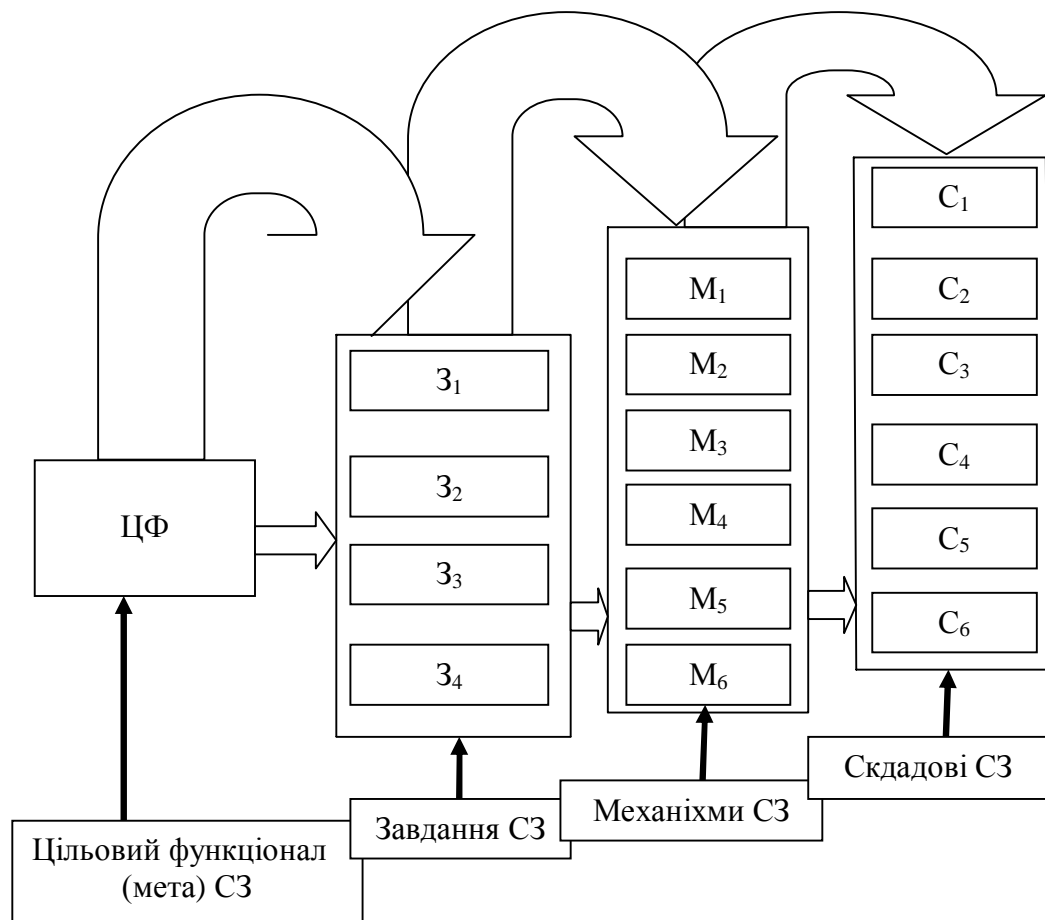

Рисунок 3.3 – Взаємозалежність компонент системи забезпечення розвитку природогосподарювання
(джерело: побудовано автором)

У наведеному рисунку: цільовий функціонал (мета) системи забезпечення: забезпечення політики переходу держави на шлях сталого

розвитку внаслідок послідовного цілеспрямованого соціо-еколого-економічно збалансованого природогосподарювання;

завдання системи забезпечення: Z_1 – визначення природогосподарювання як одного з пріоритетних напрямків економічного розвитку держави; формування цілей та основних напрямків державної політики розвитку природогосподарювання, визначення критеріїв підтримки природогосподарської діяльності; Z_2 – формування системного методологічного підґрунтя розвитку природогосподарювання на засадах сталості на всіх ієрархічних рівнях його організації; Z_3 – визначення пріоритетів, системи інституційного забезпечення, інструментального та інфраструктурного оснащення розвитку природогосподарювання; Z_4 – систематизація та постійне оновлення заходів державної підтримки розвитку природогосподарювання з орієнтацією на досягнення максимальної ефективності використання потенціалу активів сфери природогосподарювання.

механізми системи забезпечення: M_1 – аналіз зовнішніх (екзогенних) та внутрішніх (ендогенних) умов розвитку; M_2 – формування стратегічних цілей; прогнозування розвитку; планування розвитку; M_3 – формування системи контрольно-аналітичних компетентностей; M_4 – поточна реалізація стратегії, моніторинг та контролювання, аналіз та індуктивне оцінювання результативності реалізації стратегії розвитку; M_5 – верифікація результативності розвитку природогосподарювання; M_6 – корегування стратегічних орієнтирів розвитку.

складові (підсистеми) системи забезпечення: C_1 – політико-правове; C_2 – інституційне; C_3 – організаційне; C_4 – техніко-технологічне; C_5 – інформаційно-аналітичне; C_6 – суспільно-громадське.

Політика забезпечення розвитку природогосподарювання на сучасному стані запровадження парадигми переходу до сталого соціо-еколого-економічного розвитку має здійснюватися у двох мегастратегічних напрямках. Перший напрям – це вектор політики держави стосовно

потенціалу природно-ресурсних активів природогосподарювання, яку реалізують центральні органи державної ради з питань природокористування та ресурсно-економічної політики, другий – господарська політика, яку повинні реалізувати центральні органи державної влади у тих чи інших напрямках та видах економічної діяльності, пов'язаних з використанням потенціалу природно-ресурсних активів.

Безумовно, між цими різними сферами державного управління інтересами є розбіжності, тому умовою запровадження якомога ефективного варіанту забезпечення розвитку природогосподарювання буде тільки така політика, яка максимально буде нівелювати можливі суперечності між ними. З огляду на це, перспективним слід вважати запровадження компетентнісного підходу до формування компонентної структури системи забезпечення сталого розвитку природогосподарювання, де кожен елемент системи забезпечення є неподільним, його функціонування в цій структурі має визначатися роллю і місцем в системі, а його регламентація має базуватися на нормативно-правових актах відповідного рівня як обов'язкових елементів інституційного забезпечення розвитку національної економіки.

3.2 Структурна модель інституційного забезпечення природогосподарювання як сегмента національної економіки

На сучасному етапі розвитку національної економіки проблеми раціонального, індустріально-орієнтованого та скерованого у векторах сталості, екологізації та ресурсозбереження, природогосподарювання набувають значної ваги у зв'язку з потужним впливом останнього, як сегмента національної економіки, на економічну ситуацію в країні, стан та рівень її економічної безпеки, прогресуючого розвитку продуктивних сил

тощо [45,101-105]. Усе це вимагає формування дієвої системи інституційного забезпечення природогосподарювання, яка дозволить мобілізувати зусилля щодо інтенсифікації і підвищення економічної результативності природогосподарської діяльності, її соціальної справедливості та ресурсно-екологічної безпеки.

Таким чином може бути створено об'єктивні передумови реального переходу України на нову модель природозберігаючої соціально-орієнтованої економічної поведінки.

Сучасний стан інституційного середовища, використання потенціалу природно-ресурсних активів розвитку, на жаль, не можна оцінити як задовільний. Інституційне середовище керованого упорядкування соціальних, екологічних та економічних інтересів характеризується обмеженістю мотиваційної основи для їх реалізації, яка визначається тимчасовою наявністю інституційного вакууму чи «інституціональних пасток» [112,113].

За об'єктивною оцінкою фахівців Інституту економіки природогосподарювання та сталого розвитку НАН України [112] розвиток інституційного середовища природно-ресурсної сфери України повинен стосуватися інтегрального потенціалу природно-ресурсних активів, зокрема, земельних, водних, лісових ресурсів, надр, який є основою забезпечення сталого розвитку.

Розвиваючи таку гіпотезу, ми вважаємо акцентувати увагу на необхідності дотримання системного підходу та цілісності у формуванні інституційного забезпечення природогосподарювання та орієнтуватися не тільки на складову природогосподарювання, яка обумовлена потенціалом його природно-ресурсних активів, а також врахувати необхідність модернізації інституційного середовища саме господарської діяльності з використанням цих активів.

Проблематика, пов'язана із інституційним перетвореннями у природно-ресурсному секторі, на сьогодні є предметом наукового пошуку, що особливо

проявляється в працях Б. Данилишина, Є. Хлобистова, І. Бистрякова, В. Голяна, М. Хвесика, В. Пилипіва, С. Харічкова, З. Герасимчук, О. Рубеля, В. Потапенка та інших [52,114-121]. Однак, систематизації структурованих та комплексних підходів щодо впорядкування інституційного середовища організації відносин природогосподарювання поки що не спостерігається.

Для вирішення завдання побудови модернізаційної моделі інституційного середовища природогосподарювання як сегмента національної економіки, перш за все, необхідно забезпечити узгодженість окремих пріоритетів економічної та ресурсно-екологічної політики з метою як врахування екологічного фактора при розробці і реалізації перспективних господарських проектів, так і забезпечення економічної ефективності реалізації програм та заходів щодо природозбереження, зокрема, екологізації окремих сфер господарської діяльності.

Перспективна модель інституційного середовища природогосподарювання має ґрунтуватися на симбіозі традиційних інститутів та нових інститутів, що вже вмонтовані або ж вмонтовуються як в інституційне середовище використання природно-ресурсних активів природогосподарювання, та само і безпосередньо в сферу господарської діяльності їх використання.

Саме на поєднанні інструментів державного регулювання та ринкового саморегулювання має базуватись система управління природогосподарюванням.

В межах нашої уваги до проблеми формування інституційного забезпечення природогосподарювання спробуємо на основі аналітичної систематики принципів засад системної будови інституційного середовища природогосподарювання як сегмента національної економіки обґрунтувати його структурно-функціональну конструкцію, інноваційною ознакою якої має стати виокремлення блоку базових (первинних інститутів) та блоку похідних (вторинних) інститутів, що у поєднанні визначають комплекс формальних норм та правил поведінки суб'єктів

природогосподарювання на засадах сталого розвитку взаємовідносин економіки та навколишніх – соціального і природного – середовищ.

Загальновизнане розуміння інституціоналізації – це процес визначення і закріплення, через категорію «інститут» норм, правил, статусів і ролей, як системи, що здатна діяти у напрямі задоволення певної суспільної потреби. Це визначення системи поглядів на суспільство та економіку, в основі якої лежить категорія інституту, що складає основу соціально-економічних побудов. Засновниками класичного інституціоналізму є Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчел свої погляди базують на дослідженні економічних процесів через право і політику, аналіз проблем сучасної економічної теорії вони будують за допомогою інших наук, використовуючи індуктивний метод. На відміну від такого підходу, представники сучасного інституціоналізму (Д.Норт, Р.Коуз та інші) [122] розглядають інститути як правила гри, що представляють собою формальні (конституції, закони, права власності) та неформальні (табу, звички, традиції) обмеження, Інститути – це правила та механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодію між людьми. Метою їх створення є удосконалення організації суспільства через систему стандартних обмежень. Практичне втілення мети забезпечують відповідні інституції – структури (установи, організації, підприємства): в процесі діяльності вони виступають чинниками інституційного розвитку.

Інститути створюються не тільки як обмежувальні рамки поведінки людей, але і як інструменти, що задають структуру мотивації взаємодії людей в політиці, соціальній сфері, економіці, а також як своєрідний продукт, що задовольняє потребу в правилах, іманентних елементах поведінки, нормативах, планах тощо. Вони визначають основи раціональної поведінки економічних суб'єктів та виконують важливу роль в суспільстві, забезпечувати збалансованість розвитку. Загальновизнаною функцією інститутів є така – через норми, правила, організації впливати на індивідуальну поведінку та опосередковано забезпечують отримання

інформації про природу поведінки економічного агента, його життєздатність та послідовність дій [113]. Важливою стороною природи інститутів є їх конфліктні передумови. Інститут народжується не тільки як автоматичний спосіб раціоналізації дій, що повторюються, але ще і як спосіб узгодження інтересів, які не співпадають, та цілей взаємодіючих суб'єктів. Інститути утворюють складну систему відносин, елементи якої досить взаємопов'язані. Випереджаючий розвиток одного або кількох інститутів не призводить до загального посилення та динамічного розвитку всієї системи завдяки відставанню в розвитку інших.

Синергетичний ефект інститутів виникає та проявляє себе позитивно на економіку тільки у випадку, коли інститути узгодженні між собою за напрямом дій економічних агентів. Тому важливим є дослідження не тільки окремих інститутів, але і їх взаємозв'язків, тобто всієї системи загалом.

Домінуючою точкою зору на теперішній час є така: існуюча інституційна структура національної економіки у повній мірі не відповідає новим викликам економічних перетворень через наявність значного потенціалу системних суперечностей, що виникають через низьку адаптованість до сучасних ринкових реалій інститутів, що залишилися від командно-адміністративної системи централізованого управління, та через слабку придатність активно вливатись у відтворювальний процес інститутів, породжених трансформаційними змінами [119].

Від того, наскільки повноцінним буде інституційне середовище окремих ланок господарської діяльності, й залежить реалізація економічних і соціальних пріоритетів, а саме забезпечення наявності таких інститутів, що прискорюватимуть процеси інтернаціоналізації, комерціалізації, а також демократизації окремих сфер життєдіяльності.

Одним із базових, традиційних інститутів, який є предметом детального наукового аналізу як відносно окремих природних об'єктів, так і в комплексі, є інститут власності на природо-ресурсні активи сфери природокористування [73]. Він регулює відносини між суб'єктами

господарювання, що склалися в зв'язку з присвоєнням, використанням природних ресурсів, відтворенням та охороною навколишнього природного середовища. Сьогодні в зв'язку зі змінами в політичній, економічній та правовій системах в його змісті з'явилися нові аспекти. Власність, будучи суспільним інститутом та найбільш активним фактором успішного здійснення ринкових реформ, може створити адекватне своїй економічній природі інституційне середовище і за державної підтримки збалансувати його структуру.

Робоча гіпотеза авторського підходу до проблеми полягає у тому, що інституційне забезпечення сфери залучення потенціалу природно-ресурсних активів у економіку – це створення економіко-правового середовища забезпечення необхідних та достатніх умов для збалансованого функціонування соціо-економіко-екологічних систем, які становлять базис підвищення ефективності використання природного капіталу в господарській діяльності. Практично це має реалізуватися через визначення сукупності понять та організаційних заходів щодо управління елементами і зв'язками між господарськими та ресурсно-екологічними системами, спрямованих на їх збалансоване функціонування.

Метою функціонування інститутів розвитку соціо-еколого-економічної системи є необхідність задоволення зростаючих потреб суспільства шляхом вирішення триєдиного завдання: раціонального природокористування та відтворення потенціалу природно-ресурсних активів при збереженні якості навколишнього середовища. Специфіка функціонування інститутів в межах цієї системи полягає в тому, що вони виконують функцію регулятора природно-ресурсних відносини, в які вступають господарюючі суб'єкти, та узгоджують їх інтереси шляхом трансформації формальних інститутів раціонального природокористування в неформальні та забезпечувати збалансованість розвитку [112].

Інституційний підхід до господарської діяльності дає можливість аналізувати, прогнозувати і рекомендувати її подальші зрушення. Принципи

інституціоналізму є активаторами формування конструкції організації господарської діяльності, вони також регулюють як позитивні, так і негативні зовнішні ефекти щодо системи.

Формування сучасних природно-ресурсних відносин потребує системних трансформацій інституційного середовища в напрямі забезпечення активізації процесів розвитку форм власності на природні ресурси; комплексної фінансово-економічної оцінки природних ресурсів та їх екосистемних властивостей, корпоратизації економічного простору як передумови включення природних й екологічних ресурсів в економічний обіг.

Інституційне середовище раціонального природогосподарювання має стати системою гармонізації інтересів економіки, суспільства та природи на основі партнерства влади, держави, бізнесу, що базуються за принципами солідаризації, корпоратизації, відповідальності. Влада і бізнес мають забезпечувати впровадження нових механізмів й інструментів партнерства, формулювати нові пропозиції їх створення.

Визначення напрямів інституційного забезпечення раціонального використання потенціалу природно-ресурсних активів в сфері природогосподарювання потребує особливої уваги щодо цілеполягання та деталізації завдань такої інституціоналізації на основі аналізу компонентної структури ресурсного базису розвитку із урахуванням національного, регіонального та місцевого рівнів управління природно-ресурсними активами (рис. 3.4).

Тобто, багаторівневість інституційного середовища потребує розмежування рівней інституціоналізації [112]:

– національний рівень – розроблення методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення; проведення системної державної соціо-еколоого-економічної експертизи; формування економічного механізму природокористування; ліцензування певних видів небезпечної діяльності; державна політика щодо надзвичайних ситуацій у природогосподарюванні;

встановлення загальних вимог до якісного стану природного середовища та його ресурсного потенціалу; реалізація відповідних міжнародних угод;

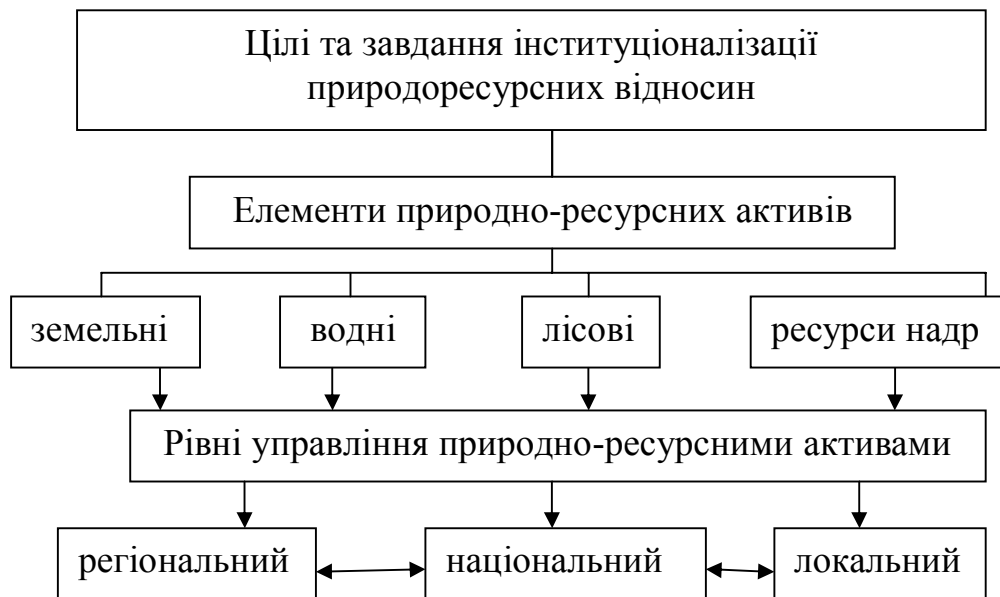

Рисунок 3.4 – Схема забезпечення інституціоналізації природно-ресурсних відносин

(джерело: побудовано автором на підставі [112])

– регіональний рівень – регулювання використання природно-ресурсних активів місцевого значення; визначення регіональних нормативів природного середовища; впровадження економічного механізму природогосподарювання; проведення моніторингу та обліку об'єктів природогосподарювання; розроблення відповідних програм та заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики; інформування регіональної спільноти (населення та заінтересованих підприємств, установ і організацій) з питань природогосподарювання;

– місцевий рівень – проведення локального та об'єктного моніторингу; здійснення державного контролю за дотриманням природо-ресурсного законодавства; організація розробки місцевих програм та проектів природогосподарювання.

До основних шляхи вдосконалення інституційного забезпечення можна віднести забезпечення чіткого розподілу обов'язків, відповідальності та джерел фінансування між інституціями; вдосконалення нормативно-правового забезпечення не тільки у галузях права, що безпосередньо торкаються питань природогосподарювання; запровадження системи інтегрованого управління на вертикальному та горизонтальному рівнях, що, зокрема, передбачає узгодження інтересів та ризиків всіх зацікавлених сторін; стимулювання розвитку інноваційних форм.

Принципове системне бачення вказаних положень як єдиного цілого процесу розбудови механізму розвитку природно-ресурсних відносин, також втілюється в тому, що він охоплює всі етапи економічного циклу господарської діяльності: виробництва, обміну, розподілу, споживання і накопичення.

Такий підхід до використання природно-ресурсних активів створює можливості для цільового управління ними. Системно-якісне природогосподарювання повинно здійснюватися на засадах гармонізації прямих економіко-екологічних та зворотних еколого-економічних відносин в суспільних інтересах.

Інституціоналізація природно-ресурсних відносин здатна активізувати процеси раціонального використання потенціалу природно-ресурсних активів та ефективного застосування екологічних послуг в Україні. За рахунок формування сучасного відповідного інституційного середовища виникає об'єктивна можливість забезпечити виконання природними ресурсами ролі базису реального покращення життя народу України на основі капіталізації природних ресурсів через систему інноваційних методів, механізмів, інструментів та важелів природогосподарювання. При цьому значною мірою досягнення позитивних зрушень пов'язане з проблемою вилучення та адекватного розподілу природно-ресурсної ренти саме еколого-економічного типу. Втім, інституційне реформування сфери природогосподарювання у такому напрямі потребує застосування комплексу

організаційно-правових, економічних, управлінських та інших заходів, що базуються на нетрадиційних для України методологічних підходах, але притаманних розвинутим країнам світу. Серед них одночасне реформування існуючої структури державного управління природогосподарюванням та вдосконалення нормативно-правової бази, яке орієнтує на регулювання природно-ресурсних відносин в напрямі досягнення системної гармонізації інтересів економіки, суспільства та природи.

Підсумовуючи вищенаведені міркування та аргументи щодо побудови інституційного середовища природогосподарювання як сегмента національної економіки (що поєднує природокористування з безпосередньо господарською діяльністю), можна запропонувати інноваційне бачення системної моделі цього інституційного середовища (рис. 3.5).

Рисунок 3.5 – Інституційне середовище природогосподарювання в Україні

(джерело: побудовано автором)

Основними середовищеутворюючими блоками цієї системи виокремлено:

- первинні фундаментальні інститути, що імперативно визначають змістовне наповнення природогосподарювання як економічний та організаційний феномен;

- вторинні надбудовні інститути, що мають своєю метою реалізувати детермінуючі функції фундаментальних інститутів;

- механізми та відповідне інструментальне оснащення, за допомогою яких саме і буде забезпечуватися цільові функціонали природогосподарювання як сегмента національної економіки, що побудоване на засадах самореалізації, державного менеджменту та ринкових регуляторів природогосподарювання як бізнес-процесів;

- цільові функціонали, що мають бути реалізовані усією системою інституційного забезпечення розвитку природогосподарювання;

- система інституцій, які самі і матеріалізують у просторі і часі дію відповідних інститутів природогосподарювання;

- ефекти дії характеризують дієвість синергічної інтеграційної взаємодії первинних та вторинних інститутів природогосподарювання через результативність запровадження відповідних механізмів та інструментів.

Саме інституційне забезпечення природогосподарювання або інакше, інституційне середовище природогосподарювання, має стати інструментом та системоутворюючим фундаментом розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки.

Сучасні реалії природно-ресурсних відносин, каркасом яких виступають різноманітні організаційно-технологічні моделі природогосподарювання, потребують запровадження новітніх, інноваційних, модернізаційних за своєю суттю, змін на основі нетрадиційних методологічних підходів.

Саме, пошук шляхів їх імплементації визначає перспективи подальших досліджень розглянутої проблеми.

Виходячи з інтересів національної безпеки щодо забезпечення збалансованого природогосподарювання на принципах збереження навколишнього природного середовища та раціонального природокористування, докорінної трансформації потребує система управління у сфері природогосподарювання, зокрема з наголосом на повноцінну реалізацію функцій формування та реалізації ресурсної та екологічної політики в сучасних умовах соціально-економічного розвитку.

Стратегія розвитку, що орієнтована на зростання у застарілих, ресурсовитратних та екологічно шкідливих галузях важкої промисловості й експорт первинної продукції, не може забезпечити надійну основу поступу країни та довгострокову перспективу. Такий розвиток є несумісним із сучасними світовими тенденціями та відкидає Україну на узбіччя загальносвітових процесів. Перехід України до принципів сталого розвитку, узгоджених на самітах ООН в 1992, 2002 та 2012 роках, передбачає як вирішення актуальних проблем сучасності, так і розв'язання завдань ХХІ століття щодо досягнення довгострокових цілей сталого розвитку на основі гармонізації відносин людини і природи.

Зазначені питання є також принципово важливим в контексті політики євроінтеграції, проголошеною як пріоритетний напрямок стратегічного геополітичного курсу Української держави.

Перехід на принципи сталого розвитку має переважно регулювати держава, максимально використовуючи при цьому власні можливості економіки країни, особливо природні і сировинні ресурси, виробничий, науково-технічний та інтелектуальний потенціал. Разом з тим, тут повинно бути поєднання державного впливу з ринковими формами управління, стимулювання якісних змін шляхом фінансування, кредитування, матеріально-технічного та валютного забезпечення, надання економічних пільг пріоритетам сталого розвитку. Зокрема, державі належить провідна роль у розробці та впровадження нормативно законодавчих актів щодо переходу на засади сталого розвитку, реалізації пріоритетних

загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку економіки, включаючи структурну перебудову з урахуванням вимог екологічної безпеки, проведенні інвестиційної діяльності, спрямованої на подальшу екологізацію виробництва.

Згідно діючого в Україні законодавства головним агентом системи державного управління в сфері раціонального природокористування, охорони довкілля, забезпечення ресурсної та екологічної безпеки виступає Міністерство екології та природних ресурсів України.

Зважаючи на необхідність надати сучасній економіці в Україні пріоритетності, яка має стати запорукою подолання наявного кризового стану в економічному розвитку природогосподарювання в країні, формування нової структури – Міністерства природогосподарювання та ресурсно-екологічної політики України пропонується в наступному варіанті (рис. 3.6).

За запропонованою схемою Міністерство повинно стати центром формування та реалізації національної політики у сфері збалансованого користування природо-ресурсними активами держави, охорони довкілля, екологізації економіки, забезпечення ресурсної та екологічної безпеки соціально-економічного розвитку.

Невідкладними завданнями удосконалення системи реалізації екологічної політики мають стати:

- розвиток правового поля щодо реалізації механізмів у системі природогосподарювання;
- зміцнення інституційних засад державної системи управління природогосподарюванням;
- розвиток системи контролю та моніторингу, впровадження системи аналізу економічної та екологічної ситуації, прогнозування, планування і здійснення запобіжних заходів щодо ймовірних чинників негативного впливу природогосподарської діяльності на економічну, екологічну безпеку та соціальний розвиток;

Рисунок 3.6 – Проект структури Міністерства природогосподарювання та ресурсно-екологічної політики України (джерело: побудовано автором)

– впровадження регіональних, місцевих та об'єктних планів дій, програм з раціонального природогосподарювання;

– розроблення дієвих механізмів інтеграції економічної, екологічної та соціальної складових у стратегію та плани природогосподарювання.

Саме в такому контексті спрямовані пропозиції щодо реформування діючої організаційної структури Мінекоресурсів України та надання йому дійсно реальних функцій єдиного державного органу формування і реалізації державної політики в сфері природогосподарювання та забезпечення ресурсної та екологічної безпеки соціально-економічного розвитку.

Першочергові завдання в сфері управління природогосподарювання наступні:

I. Глибока адміністративна реформа в системі державного управління в сфері використання природо-ресурсних активів з метою його принципового вдосконалення, а саме:

– впровадження функціонального (негалузевого) підходу в управлінні природними ресурсами й охорону навколишнього середовища;

– організаційно-адміністративний розподіл функцій державного регулювання й контролю, з одного боку, і функцій господарської діяльності – з іншого;

– впровадження принципів сталого розвитку як у державне управління, так і в господарську діяльність суб'єктів природогосподарської сфери;

II. Необхідно створити систему інтегрованого державного управління всім комплексом природного капіталу країни (до яких відносяться надра, водні, земельні, лісові, рибні, рекреаційні ресурси, атмосфера, біорізноманіття й генетичний банк рослин і тварин і т.п.), охорони навколишнього природного середовища, екологізації та ресурсозбереження у сфері природогосподарювання.

Це завдання вирішується шляхом створення єдиного органу державного управління – Міністерства природогосподарювання та ресурсно-екологічної політики України, якому передаються всі функції державного регулювання й контролю, підкоряються всі нинішні державні комітети за видами природних ресурсів;

III. У структурі Міністерства необхідно передбачити створення окремого департаменту сталого розвитку, що включає в себе структурні підрозділи, відповідальні за співробітництво з Національною радою з питань сталого розвитку в розробці й впровадженні національної стратегії, за розробку перспективних еколого-економічних механізмів (торгівля квотами на викиди, екологічні податки й т.п.), за гармонізацію ресурсної та екологічної політик України зі стандартами Європейського Союзу й співробітництво з європейськими й міжнародними організаціями в сфері сталого розвитку.

Конструктивне опрацювання вищезазначених питань та підготовка на їх базі відповідних проектів законодавчих актів України створить належні умови для реалізації та зміцненню інституційного потенціалу системи державного управління в сфері природогосподарювання на шляху переходу України до соціо-еколого-економічного збалансованого, сталого розвитку. Зокрема, передумовою сталості (збалансованості) буде інтеграція ресурсно-екологічної та економічної політики з метою пошуку можливостей взаємного підсилення та визначення пріоритетів там, де це необхідно.

Кризовий стан економічного, соціального та екологічного розвитку в Україні, незбалансоване та неефективне ресурсокористування, відсутність активної політики соціально-економічного розвитку на засадах забезпечення ресурсної та екологічної безпеки і становлять загрозу для національної безпеки України.

Принциповий аналіз причин, що обумовлюють таке становище в сфері природогосподарювання; дає підстави констатувати, що на сучасному етапі реалізація державної ресурсної та екологічної політики потребує нових підходів до створення цілісної системи заходів правового, економічного, соціального, освітнього, інформаційно-пропагандистського та організаційного характеру.

Зокрема, це стосується подальшого запровадження і остаточного завершення адміністративної реформи з метою удосконалення державної

системи управління у сфері природогосподарювання та забезпечення ресурсно-екологічної безпеки.

Поява нових економічних, соціальних і екологічних пріоритетів, що спираються на нові збалансовані структури виробництва й споживання, нові технології та форми інвестицій, спричинює необхідність трансформації національних систем управління на локальному, регіональному, державному і глобальному рівнях, головним завданням яких є гармонізація відносин у системі «природа-суспільство». У зв'язку з цим набуває актуальності розвиток систем управління природогосподарювання і досягнення ними такого рівня досконалості, який забезпечував би гармонійний розвиток виробничого та природоресурсного потенціалу, давав би змогу узгоджувати «цілі» господарювання людини з «цілями» саморегуляції природних екосистем і уникати деградації навколишнього природного середовища.

Поява нових цілей управління майже завжди потребує перебудови структури системи – введення нових елементів, організації нових зв'язків, забезпечення нових функцій. Здатність системи управління швидко перебудовуватись для досягнення нових цілей характеризує її динамічність, маневреність, а отже, й ефективність щодо забезпечення потреб і безпеки держави, реагування на зміну геоекологічної ситуації. Нова парадигма збалансованого розвитку висунула нові цілі як у цілому у сфері державного управління, так і у сфері управління природогосподарюванням. Реалії сьогодення полягають у тому, що комплекс традиційних цілей, притаманних для системи управління природокористуванням, доповнюється новими цілями, що стосуються гармонізації відносин суспільства і природи. Отже, виникає суперечність між новими цільовими завданнями і старою структурою, не призначеною для їх виконання. Тому в результаті системного аналізу мають бути сформульовані нові цілі та завдання системи управління природокористуванням, визначені застарілі структура та функції, запропоновані загальні підходи до їх модернізації.

У системі управління природогосподарюванням застосовується загальне управління, яке здійснюється в особі державних законодавчих, виконавчих, правових органів, і уповноважене, або спеціальне, управління, яке здійснюється суб'єктами, що мають спеціальне повноваження на управління відповідно до чинного законодавства. Цей поділ має своє відображення в структурі функцій системи управління природогосподарюванням – загальні і спеціальні.

В контексті активізації вищезазначеної функції гармонізації особливого значення набуває проблема модернізації та вдосконалення функцій контролю та нагляду у сфері природогосподарювання (охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення його природно-ресурсного потенціалу, забезпечення ресурсно-екологічної безпеки), які визначаються як загальна – забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності та підпорядкування, а також громадянами, а також як спеціалізована – суттєвим змістом якої є державний контроль за додержанням норм і правил у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відновлення природних ресурсів, у тому числі землі, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів, інших об'єктів рослинного й тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони, територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, а також у сфері поводження з відходами, додержання норм екологічної безпеки. До останньої функції управління природогосподарюванням (спеціалізований контроль) тяжіє та приєднується функція вирішення спорів, що забезпечує врегулювання розбіжностей між суб'єктами екологічних правовідносин та захист порушених екологічних і пов'язаних із ними суб'єктних прав, а також функція забезпечення відповідальності за правопорушення у сфері природокористування, змістом

якої є складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; подання позовів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; обмеження чи призупинення (тимчасове) діяльності підприємств та об'єктів, незалежно від форм власності та підпорядкування, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням лімітів і нормативів гранично допустимих викидів і скидів забруднювальних речовин.

Контрольно-інспекційні функції та відповідна їм система контрольних (інспекційних) служб є одним з базових механізмів системи державного управління в сфері природогосподарювання. Саме державний контроль та інспекція створює інформаційні основи державного управління раціональним природокористуванням, охорони довкілля та забезпечення ресурсної і екологічної безпеки соціально-економічного розвитку.

В Україні в межах своїх повноважень контрольно-інспекційні функції здійснюють Міністерство екології та природних ресурсів України, відповідні інспекційні служби, спеціально уповноважений орган виконавчої влади в сфері природогосподарювання у Автономній Республіці Крим з відповідними інспекційними службами, що мають повноваження в межах території АР Крим.

Взаємодія зазначених органів, установ, організацій з метою забезпечення функціонування системи державного контролю в сфері природогосподарювання на всіх рівнях (державний, регіональний, місцевий) здійснюється відповідно Законодавства України, відомчих (та міжнародних) положень, технологічних інструкцій і таке інше.

Слід зазначити, що на протязі останніх двадцяти років (точніше з 1993 року) тими чи іншими реорганізаційними кроками реалізації

адміністративної реформи в Україні було сформовано важливі передумови для переходу до сталого розвитку, які на жаль, не знайшли відповідного використання за нового стану справ саме в сфері реалізації контрольно-інспекційних функцій в системі управління природогосподарюванням. Стан реалізації цих функцій на теперішній час, по-перше, суперечить принципу обов'язкового роз'єднання їх з функціями використання довкілля та його природно-ресурсного потенціалу, та, по-друге, характеризується відсутністю системності, комплексності та однозначної повноцінності для різних сфер природокористування: загального, земельного, водного, надрокористування, поводження з відходами, забезпечення радіоекологічної безпеки і таке інше.

Таким чином, слід констатувати, що через сучасну неефективну систему виконання контрольно-інспекційних функцій в сфері природогосподарювання виникає багато проблем, серед яких ми виділяємо:

- низький рівень вимогливості контрольно-інспекційних органів в сфері природогосподарювання щодо діяльності та функціонування суб'єктів природогосподарювання;

- використання застарілих організаційних схем та технологій контрольно-інспекційної діяльності;

- недосконалість методології та недосконалість методичного, інформаційного, а також технічного забезпечення контрольно-інспекційних органів;

- консервативність самої системи організації цих органів, що уповільнює реформування механізмів їх діяльності в умовах переходу до ринкової економіки і здійснення суттєвих якісних та структурних змін в реалізації відповідних контрольно-інспекційних та пов'язаних з ними функцій;

- розмаїття наявних технологій і відповідних контрольно-інспекційних процесів, суттєва різниця в рівні їх організації та технічної забезпеченості до адекватної сучасним вимогам оцінки виконання суб'єктами природокористування законодавчо встановлених норм та правил

раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення ресурсної і екологічної безпеки.

Все вищезазначене обумовлює актуальність трансформаційних перетворень та модернізації нині діючої контрольно-інспекційної системи в сфері природогосподарювання з додержанням принципів подолання негативних тенденцій і штучно створених суб'єктивних перешкод, які фактично, на теперішній час паралізують реальний поступ в напрямі державного управління в сфері природогосподарювання і вмонтування останнього в загальну стратегію розвитку України на принципах сталості, офіційно визнаних на урядовому рівні та політично підтверджених вищим рівнем представництва нашої країни на Всесвітніх Самітах зі сталого розвитку.

Першочергові заходи щодо трансформації діючої на теперішній час системи реалізації контрольно-інспекційних функцій у сфері природогосподарювання мають ґрунтуватися та становити невід'ємний елемент (складову) докорінної системної адміністративної реформи у системі державного управління в сфері користування та відтворення природно-ресурсного потенціалу, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення ресурсної і екологічної безпеки соціально-економічного розвитку з метою принципового вдосконалення як самої системи природогосподарювання (саме – об'єкт управління), а також системи управління цією системою (системний суб'єкт управління).

Принциповими засадами запропонованих трансформаційних змін мають стати:

- впровадження комплексного функціонального (ні яким способом галузевого) підходу в управлінні природним капіталом, його раціональним використанням та відтворенням, охороною довкілля, забезпеченням ресурсної і екологічної безпеки розвитку;

- організаційно-адміністративне розмежування, з одного боку, функцій стратегічного та тактичного управління природогосподарювання, і

контрольно-інспекційних функцій у сфері природогосподарювання – з іншого;

– запровадження системи інтегрованого державного управління (як у сфері реалізації функцій стратегічного управління та поточного регулювання, так і стосовно контрольно-інспекційних функцій) усім комплексом раціонального використання природних ресурсів та інших видів природного капіталу (надра, водні, земельні, лісові, водні живі, рекреаційні ресурси, атмосфера, біорозмаїття, генетичний банк рослин та тварин, асиміляційний потенціал довкілля і таке інше), охорони навколишнього природного середовища та забезпечення ресурсної і екологічної безпеки розвитку.

Найбільш прийнятною моделлю, що має реалізувати вище визначені принципи та підходи стосовно трансформаційних перетворень нині діючої системи контрольно-інспекційних функцій у сфері природогосподарювання, на наш погляд, може стати створення Національної інспекції природо-ресурсних активів як єдиного державного контрольно-інспекційного органу у сфері природогосподарювання, з відповідною ліквідацією усіх діючих контрольно-інспекційних інституцій, органів та установ ресурсної та екологічної спрямованості та передачею їх обов'язків і повноважень до новостворюваної Національної інспекції.

Структурно Національна інспекція природо-ресурсних активів має включати систему Державних інспекцій за видами природних ресурсів (земельні, лісові, водні, ресурси надр, ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони), Державну екологічну інспекцію України з відповідними інспекційними службами у сфері поводження з відходами, у сфері впливу фізичних чинників – шум, електромагнітні поля, радіація, вібрація, тощо – на довкілля, у військовій сфері, а також комплекс відповідних відділів, що забезпечують діяльність вищезазначених Державних ресурсних та екологічної інспекцій. Орієнтовна функціональна структура (без детального визначення загальних організаційних та управлінських підрозділів) наведена на рисунку 3.7.

Рисунок 3.7 – Орієнтовна функціональна структура Національної інспекції природо-ресурсних активів України (джерело: побудовано автором)

Територіальна структура Національної інспекції природо-ресурсних активів України має складатися з відповідних структурних підрозділів у макрорегіонах України (за прикладом нині діючої структури регіональних підрозділів Рахункової палати України).

Побудована за вищезазначеними принципами Національна контрольно-інспекційна система в сфері раціонального використання потенціалу природо-ресурсних активів, охорони довкілля та забезпечення ресурсної і екологічної безпеки буде відповідати загальноновизнаній логіці суб'єкт-об'єктних відносин, тобто відсутності ситуації підпорядкування контрольних органів тій системі, відносно якої вони здійснюють контроль, та дійсно реалізовувати принципи дотримання національних інтересів України щодо переходу до збалансованого природогосподарювання та сталого розвитку

шляхом впровадження адекватних інституційних перетворень та відповідних заходів адміністративної реформи.

Відповідно до вагомості соціо-еколого-економічної значущості «природогосподарювання» підвищеної уваги потребують реальні сучасні проблеми економічної політики та менеджменту цього сегмента національної економіки.

З усієї множини сучасних проблем економічної політики природогосподарювання найпершої уваги потребують такі: власність на об'єкти природного капіталу та ринок природного капіталу; економічний механізм використання природного капіталу (ресурсні платежі, рента, економічне стимулювання природозберігаючого використання природного капіталу тощо); економічні збитки, оцінка втрат та ризиків порушення вимог раціонального використання природного капіталу; ефективність проектів природогосподарювання на всіх ієрархічних рівнях побудови національної економіки як системи.

Пакет актуальних проблем менеджменту природогосподарювання має об'єднати такі теми: інституційний механізм менеджменту природогосподарювання (зокрема ієрархія систем державного, регіонального, корпоративного та локального, або об'єктного, менеджменту); засади та інструментарій стратегування, прогнозування та планування природогосподарювання; організаційні моделі та їх трансформації в природо господарській діяльності; контрольно-інспекційні функції в системі менеджменту природогосподарювання та інші.

Контурно стратегічні напрями модернізації державного менеджменту сфери природогосподарювання в Україні можна викласти у наступному варіанті:

Мета – раціоналізація природогосподарювання в Україні через створення інтегрованої системи менеджменту відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Пріоритетні завдання:

- посилення здатності сфери природогосподарювання реагувати на кризовий стан довкілля в Україні та глобальні екологічні виклики;
- розв'язання проблем збереження довкілля та соціально-економічного розвитку суспільства на основі їх інтеграції, взаємозв'язку та взаємоузгодженості;
- сприяння сталому виробництву та споживанню на засадах збалансованого природогосподарювання та в межах здатності природних екосистем до відновлення;
- сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо впровадження принципів збалансованого (сталого) розвитку в національну політику.

Головні напрями реформування:

- інституційні реформи;
- перерозподіл повноважень між центральними органами виконавчої влади;
- інтеграція ресурсної та екологічної політик в галузеві політики;
- виконання зобов'язань у рамках багатосторонніх угод з природокористування;
- збалансоване використання природних ресурсів відповідно до цілей збалансованого (сталого) розвитку.
- децентралізація управління природними ресурсами на національному, регіональному, муніципальному та місцевому рівнях;
- партнерська взаємодія з інституціями громадянського суспільства, бізнес-структурами та експертним середовищем.

Напрямок 1: Реформування Міністерства екології та природних ресурсів України.

Мета – забезпечення адміністративного потенціалу для створення системи належного врядування у сфері природогосподарювання, формування ресурсної та екологічної політик, їх нормативно-правового забезпечення та реалізації відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Першочергові завдання:

- створення нового Міністерства природогосподарювання та ресурсно-екологічної політики України;
- визначити пріоритетні напрями діяльності Міністерства та створити відповідні структурні підрозділи ;
- ліквідація умов формування корупційних схем природогосподарювання;
- прийняття та впровадження Стратегії співпраці Міністерства з громадськістю, яка зокрема міститиме процедури участі громадськості у прийнятті рішень, що мають значний вплив на довкілля, та процедури консультацій з громадськістю.

Напрямок 2: Перерозподіл повноважень у системі управління природогосподарюванням.

Мета – створення інституційного середовища, яке буде відповідати вимогам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, формування інтегрованих державних структур в сфері природогосподарювання та екологічної політики.

Першочергові завдання:

- оптимізація мережі інституцій для виконання актуальних функцій державного менеджменту в сфері природогосподарювання;
- створення єдиної Державної ресурсно-екологічної інспекції України для забезпечення загального державного контролю за використанням усіх природних ресурсів (надра, водних, земельних, лісових, біоресурсів) та екологічного інспектування господарської діяльності;
- розділення функцій ресурсної та екологічної політик, господарської діяльності та охорони довкілля;
- визначення уповноважених органів, відповідальних за впровадження кожної з Директив (регламентів) з додатку до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Напрямок 3: Наближення (апроксимація) природо-ресурсного та екологічного законодавства України до правових засад Європейського Союзу.

Мета: наближення національного рівня природогосподарювання до acquis ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС створення системи управління природними ресурсами відповідно до вимог законодавства Європейського союзу.

Першочергові завдання:

– Інтеграція положень директив Європейського союзу про якість атмосферного повітря у законодавчі акти України, які стосуються охорони атмосферного повітря (Директива № 2008/50/ЄС, Директива № 2004/107/ЄС);

– Інтеграція положень директив Європейського союзу про відходи у законодавчі акти України, які регламентують поводження з відходами (Директива № 2008/98/ЄС, Директива № 1999/31/ЄС, Директива № 2006/21/ЄС);

– Інтеграція положень директив Європейського союзу стосовно охорони та управління водними ресурсами у законодавчі акти України, які регламентують поводження з водними ресурсами (Директива № 2000/60/ЄС, Директива № 2007/60/ЄС, Директива № 2008/56/ЄС);

– Інтеграція положень директив Європейського союзу про охорону біологічного різноманіття у законодавчі акти України, які регламентують охорону природного середовища (Директива № 2009/147/ЄС, Директива № 92/43/ЄС).

Напрямок 4: Сприяння переходу України до збалансованого (сталого) розвитку.

Мета – сприяння виконанню міжнародних зобов'язань України щодо збалансованого (сталого) розвитку, зокрема імплементація положень Оновленої стратегії збалансованого розвитку Європейського Союзу в державній політиці України.

Першочергові завдання:

- прийняття «Доктрини переходу України до сталого розвитку»;
- розроблення, ухвалення та впровадження Національного плану дій зі сталого розвитку;
  - здійснення інституційної модернізації системи державного менеджменту у сфері сталого розвитку на національному рівні, зокрема через надання повноважень щодо координації економічної, соціальної та екологічної складових збалансованого розвитку державній установі, відповідальній за його реалізацію;
  - забезпечення участі громадськості в процесах прийняття рішень щодо збалансованого розвитку;
  - організація системи моніторингу за ключовими показниками стану довкілля, населення і господарства.

3.3 Функціонально-компонентна модель інфраструктурного середовища розвитку природогосподарювання

Важливим фактором, що впливає на розвиток і ефективність природогосподарювання як сегмента національної економіки є інфраструктурне середовище в системній конструкції його організаційного забезпечення. Проблема формування та розбудови інфраструктурного середовища природогосподарювання значною мірою полягає у відсутності системного погляду на інфраструктуру як важливу складову цього сегмента національної економіки, а також недооцінки її в заходах щодо модернізації окремих секторів (напрямів) природогосподарювання, виокремлених за компонентними складовими потенціалу природно-ресурсних активів України. Необхідні нові рішення щодо сутності та конструктивної будови даної комплексної інституції в системі природогосподарювання та відповідні рішення щодо формування і прискорення її розвитку.

Реалізація будь-якого процесу господарської діяльності (зокрема як і функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, або їх системної множини) в сучасних умовах вимагає налагодження розгалуженої мережі зв'язків із забезпечення його відповідними ресурсами та реалізації отриманого результату у формі товару. Саме необхідність забезпечення зазначених зв'язків обумовила виокремлення інфраструктури як підсистеми суспільного господарства.

Сама по собі інфраструктура – це відкрита підсистема ширшої, організаційно-економічної системи, з якою вона знаходиться у постійній взаємодії.

Інфраструктурний комплекс відіграє ключову роль у ринковій економіці, про що свідчить той факт, що частка капіталовкладень у розвиток інфраструктури в розвинених країнах сягає 65-70 відсотків від загального обсягу інвестицій.

Інфраструктура, як системне організаційне та економічне явище, відноситься до таких, значення яких поступово стає усе більш широким і об'ємним. У загальному вигляді під інфраструктурою розуміють сукупність тих або інших допоміжних складових у суспільному відтворенні. Саме посилення значення цих допоміжних і обслуговуючих підрозділів в умовах різкого збільшення масштабів виробництва, його ускладнення й усупільнення стали об'єктивною передумовою розгляду інфраструктури як окремої категорії економічної науки.

Поняття «інфраструктура» бере свій початок від лінгвістичного змісту латинських слів *infra* – нижче і *structure* – розбудова, конструкція. Тому її феномен можна інтерпретувати як «фундамент». Вважається, що вперше в економічний обіг цей термін був запроваджений наприкінці 40-х років минулого століття американським вченим П.Н. Розенштейн – Роданом [123]. Його підходи дали можливість західним економістам-теоретикам під інфраструктурою розуміти загальні умови розвитку суспільного

виробництва, необхідні для обслуговування основної (функціональної) діяльності в основних галузях економіки і задоволення потреб населення.

Спочатку під інфраструктурою розуміли комплекс галузей господарства та видів економічної діяльності, обслуговуючих промислове і сільськогосподарське виробництво. Надалі це поняття розширилося і охопило обслуговуючі системи не тільки виробництва, але і соціальної сфери: будівництво доріг, каналів, портів, мостів, літовищ, складів; енергетичне господарство; транспорт; зв'язок; водопостачання; каналізацію; охорону здоров'я тощо.

Слід нагадати, що сутнісна економічна характеристика інфраструктури, яка, щоправда, не була виражена цим терміном, в основному вперше була розкрита К. Марксом задовго до згаданих досліджень.

Вивчення питань організації економічних систем сприяло появі безлічі напрямків, в основі розмаїття яких лежать різні визначення поняття інфраструктури [124]:

– один з розповсюджених підходів полягає в розумінні інфраструктури як «накладних витрат суспільства», що не дають безпосереднього результату у формі товарів, готових до реалізації, і не приносять безпосередньо прибутку виробнику;

– інша точка зору полягає в розумінні даної категорії як комплексу умов (дорожня мережа, транспортні засоби, землеустрій тощо), що скорочують накладні витрати капіталістичних підприємств, полегшуючи процес обігу капіталу, і допомагаючи досягненню не тільки первинної мети – «збільшенню глобального попиту і зайнятості», але і підвищуючи норму прибутку у капіталістичному секторі. В західній навчальній літературі визначають інфраструктуру для всієї економіки як «капітальні спорудження, використання яких громадянами і фірмами звичайно забезпечується державою (автомагістралі, мости, міські транспортні системи, водоочисні спорудження, муніципальні системи водопостачання, аеропорти), для фірми це служби і спорудження, необхідні для виробництва продукції, створення

яких власними силами обійшлося б їй занадто дорого, і тому забезпечується державою або іншими фірмами» [125].

Цікавим з системної точки зору здається досить поширене визначення інфраструктури, як певної сукупності взаємозалежних інститутів та інституцій, специфіка якої визначає, що її цільовою функцією є створення загальних умов для функціонування економічних суб'єктів на різних ринках. Це дозволяє розглядати її як комплекс виробничої, кредитно-фінансової, інституціональної, комерційної, соціальної, екологічної й інформаційної інфраструктур».

В економічній літературі виділяються два методологічних підходи до визначення сутності і змісту інфраструктури: галузевий і функціональний. Відповідно до першого підходу інфраструктура визначається як сукупність галузей господарювання, що забезпечують загальні умови суспільного відтворення. При функціональному підході інфраструктура визначається як особлива сукупність організаційних, виробничих і соціальних функцій [126]. Однак, ці визначення, на наш погляд, носять досить загальний характер і не завжди дозволяють однозначно віднести ту або іншу галузь до інфраструктурного комплексу.

У вітчизняній економічній літературі, також як і в закордонній, немає єдиної думки щодо поняття інфраструктури. Відсутність єдності в підходах до визначення економічної сутності інфраструктури призвела до існування двох напрямків тлумачення цього поняття як економічної категорії: розширеного й обмеженого (вузького).

Прихильники першого методу відносять до інфраструктурного комплексу всі галузі так званої невиробничої сфери. Відповідно до вузького тлумачення, інфраструктура визначається як організаційно-економічна система, що забезпечує рух різних потоків: товарних, сировинних, фінансових, трудових, інформаційних, на основі якої стає можливим результативне функціонування системи в цілому, а також виконання функцій

саморегулювання і самонастроювання відповідно до кон'юнктурних коливань ринку.

Економічний зміст інфраструктури розкривається через систему її функцій.

Перша функція інфраструктури – створювати загальні умови для ефективного функціонування структуроутворюючих галузей в народному господарстві в цілому, у регіонах, а також окремих підприємств, соціальної сфери.

Друга функція – системоутворююча: вона сприяє забезпеченню єдності у всіх фазах відтворення в господарському комплексі в цілому і в кожній окремій його структурній ланці шляхом встановлення взаємозв'язків в процесі відтворення.

Третя функція інфраструктури полягає в забезпеченні нерозривності раціональних товарних, грошових, інформаційних і інших потоків, що створюють загальні умови для динамічної усталеності відтворення. Таким чином, інфраструктура є чинником, умовою прискорення обігу капіталу в базових галузях, у національному господарстві в цілому і в усіх його ланках.

Системно інфраструктура виконує важливу інтегровану функцію – створює загальні умови для підвищення ефективності тієї системи, відносно якої вона є інфраструктурою.

Для виконання відзначених й інших функцій необхідна відповідна організаційна складова інфраструктури, в якій виділяються певні її елементи: саме вони виконують цільово-орієнтовані функції у конкретних.

Існує безліч класифікацій інфраструктури (див. наприклад [127, 128]). Раніше в економічній літературі інфраструктура в основному підрозділялася на два великих блоки в зв'язку з розподілом господарства на виробничу сферу (відтворення суспільного продукту в матеріально-речовинній формі) і невиробничу сферу, в якій створювалися послуги, що забезпечують фізичний і духовний розвиток людини.

У виробничій інфраструктурі виділялися такі галузі, як енергетика, транспорт, зв'язок, інженерні комунікації, інформаційне забезпечення, меліорація тощо.

Другий блок інфраструктури одержав назву «соціальної інфраструктури» (освіта, охорона здоров'я тощо).

У перехідний період класифікація інфраструктури поповнилася виділенням ще одного блоку – ринкової інфраструктури. Цей блок має складну конструкцію, включаючи наступні підкомплекси інфраструктури ринку:

- торгово-посередницький: товарні склади, дрібнооптові бази, магазини;
- посередницьке-розподільний: товарні, фондові, валютні, сировинні й інші біржі, торгові доми, оптові ярмарки, аукціони, виставки – продажі товарів, посередницькі фірми, що обслуговують зовнішню торгівлю тощо;
- сервісний, куди включаються сервісні центри в розрізі галузевої спеціалізації; підприємства з надання виробничих послуг, виробництва і ремонту товарного господарства; лізингові фірми, агентства оренди нерухомості тощо;
- інформаційно-аналітичний: інформаційно-аналітичні і рекламні агентства, аудиторські і консалтингові фірми, центри маркетингового й інноваційного обслуговування тощо;
- фінансовий, куди включається система комерційних банків і небанківських кредитних установ, емісійні банки, пайові інвестиційні фонди, страхові компанії, суспільства взаємного страхування.

У доповіді Всесвітнього Банку «Реформування інфраструктури: приватизація, регулювання і конкуренція» відзначається, що найважливішою умовою успішного реформування інфраструктури є ефективне регулювання: «Система регулювання, що заснована на принципах, які заслуговують довіри і захищають як інтереси інвесторів, так і інтереси споживачів, має вирішальне значення для залучення довгострокової частки капіталу,

необхідного для забезпечення надійного й безперебійного функціонування об'єктів інфраструктури й надання послуг населенню в достатньому обсязі [129, 130].

Узагальнюючи вищезазначені концептуальні засади, маємо констатувати: функціонування будь-якої організаційно-економічної (господарської) системи в сучасних умовах вимагає налагодження нею розгалуженої мережі зв'язків та транзакцій, здатних забезпечувати її витрати матеріальними і нематеріальними ресурсами, дозволити реалізувати отриманий за результатами діяльності системи продукт у формі товару. Саме забезпечення зазначених зв'язків і транзакцій покладається на інфраструктуру як необхідну і обов'язкову підсистему організаційно-економічної (господарської) системи, без постійної взаємодії яких (за принципів «ціле» та «його частка») не можна передбачити ефективне функціонування та розвиток системи.

На основі аналізу наукових досліджень та вельми обмеженої законодавчої влади щодо інфраструктури як організаційно-економічного явища [127, 128, 131-134] можна акцентувати увагу на необхідності інтеграції двох, найбільш типових підходів до визначення інфраструктури:

- структурний (інституційний, об'єктний), де під інфраструктурою розуміють сукупність об'єктів, структур, організаційних та економічних системних утворень і таке інше;

- функціональний підхід, що розглядає інфраструктуру як організаційну, матеріальну, фінансово-кредитну, інформаційну (та інші складові) базу для створення умов, що сприяють ефективній акумуляції (та розподілу) коштів та наданню послуг для розвитку господарської (чи будь-якої іншої) діяльності.

Інтеграція цих двох підходів на засадах цільової єдності, комплексності та системності формує теоретико-методичне підґрунтя функціонально-компонентного підходу до розбудови інфраструктурного забезпечення розвитку природогосподарювання. Такий підхід характеризується як

сукупність деяких статичних компонентів (структур), що зорієнтовані на виконання певних функцій (наприклад, доступ до певних ресурсів – фінансових, інфраструктурних, кадрових), спеціальних послуг і таке інше.

Слід відмітити, що саме при функціонально-компонентному підході інфраструктура природогосподарювання здобуває цілісне уявлення, при якому складові компоненти взаємопов'язані та в тій чи іншій мірі доповнюють один одного, формуючи системний синергетичний ефект взаємодії.

Домінантою при функціонально-компонентному підході до розбудови інфраструктурного забезпечення стають потреби, які повинні задовольняти підсистему інфраструктурного середовища у розвитку природогосподарювання як системи: на основі саме потреб формується множина функцій, для реалізації яких виокремлюються компонентні складові елементи системи.

Функціонально-компонентний підхід до розбудови системи інфраструктурного забезпечення розбудови природогосподарювання як сегмента національної економіки орієнтований не на вектор удосконалення існуючих класичних моделей інфраструктурних складових будь-яких економічних систем, а від оберненого, створюючи принципово нові, інноваційні за своєю природою, моделі інфраструктурного забезпечення, які базуються на поєднанні для їх запровадження техніко-технологічні, організаційно-управлінські, економічні, екологічні інновації тощо. Це максимально задовольняє новим умовам та потребам розвитку природогосподарювання як індустріально-орієнтованого товаропродукуючого (з високою часткою доданої вартості) сегмента національної економіки.

Таким чином, з огляду на виявленні принципових ознак оновлення моделі інфраструктурного забезпечення розвитку природогосподарювання пропонується розглянути інфраструктуру природогосподарювання як підсистему загальної системи «природогосподарювання» (відповідно на

національному на регіональному), яка об'єднує організаційно-економічні форми та інституції, налагоджує взаємозв'язки з її складовими, забезпечуючи умови стійкого функціонування та розвитку природогосподарської діяльності, задовольняє потреби природо господарського бізнесу, влади, суспільства у множині необхідних та достатніх за змістом, якістю та обсягом інфраструктурних послуг, створює реальні передумови для досягнення найвищих критеріїв збалансованого, економічно ефективного, соціального (відповідального) та екологічно безпечного розвитку природогосподарювання в єдиній соціо-еколого-економічній системі.

Грунтуючись на розглянутих теоретичних підходах до визначення сутності поняття «інфраструктури», а також з огляду на виявлену залежність функціонування інфраструктурного сектору від об'єкта, щодо якого вона має реалізовувати обслуговуючі функції, можна запропонувати наступну побудову функціонально-компонентної моделі інфраструктурного середовища розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки (рис. 3.8).

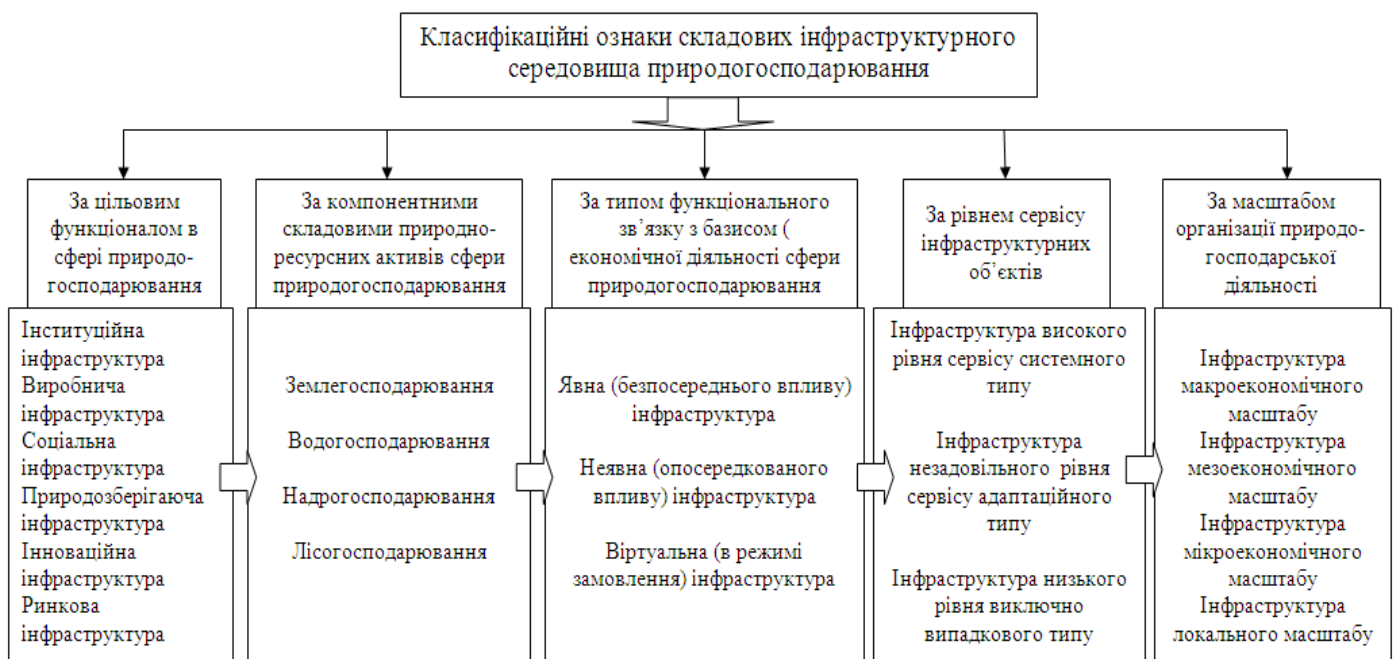

Рисунок 3.8 – Функціонально-компонентна модель інфраструктурного середовища розвитку природогосподарювання

(джерело: побудовано автором)

Запропонований варіант побудови інфраструктурного середовища розвитку природогосподарювання в її функціонально-компонентній моделі об'єктивно обумовлює можливість реалізації її певних особливих функцій як економічної категорії:

Інфраструктурі як складній економічній категорії притаманні певні особливості, до яких можна віднести [134]:

- інтегральність – інфраструктура має міжгалузевий характер, оскільки повинна забезпечувати виконання певних функцій у багатьох напрямках виконуючи, таким чином, інтеграційну функцію; в господарських системах;

- гнучкість – будучи достатньо розвинутою, інфраструктура повинна швидко реагувати на зміну умов виробництва, своєю чергою виконуючи роль стимулятора (чи стабілізатора) розвитку;

- виконання функції забезпечення функціонування економіки і життєдіяльності суспільства, але без створення матеріальних благ; розвиток інфраструктури є передумовою усіх процесів відтворення, він істотно впливає на рівень економічного розвитку в країні загалом, і окрім того, від стану інфраструктури значною мірою залежить і соціо-еколого-економічна ефективність розвитку.

Дослідження наукових основ формування та розвитку інфраструктури як феноменального явища поєднання основ економічного розвитку та менеджменту дозволяє сформулювати основні принципи інфраструктурного забезпечення природогосподарювання:

- цілісність інфраструктури природогосподарювання означає невід'ємність будь-якого її компонента (організаційно-економічної інституції) як системи та унеможливорює його ефективне функціонування виокремлено від інших складових системи;

- комплексність інфраструктури природогосподарювання передбачає обов'язкове врахування взаємопов'язаних нормативно-правових, економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів

формування та розвитку цілісного, ієрархічно побудованого, інфраструктурного комплексу;

– універсальність інфраструктури природогосподарювання передбачає можливість її розбудови та функціонування як системи, що забезпечує рівні умови для всіх складових природогосподарювання (деталізованих за складовими потенціалу природно-ресурсних активів, видів економічної діяльності, форми власності і таке інше);

– оперативність інфраструктури природогосподарювання передбачає максимально швидке прийняття (на різних ієрархічних рівнях управління) управлінських рішень для реалізації найбільш перспективних проектів розвитку природогосподарської діяльності, що буде сприяти скороченню витрат часу з моменту виникнення проектної ідеї моменту її натуралізації (комерціалізації) і в мінімально можливих термінах доводити проекти природогосподарювання до стадії її стійкого функціонування з відповідними соціо-еколого-економічними ефектами;

– економічність інфраструктури природогосподарювання передбачає дотримання вимог адекватності (відповідної рентабельності) вартості створення та забезпечення необхідними ресурсами і часом інфраструктурного комплексу будь-якого рівня наявному в його розпорядженні потенціалу природно-ресурсних активів та стратегічним цільовим показникам збалансованого функціонування як сегмента (або його частини) національної економіки;

– адаптивність (гнучкість) інфраструктури природогосподарювання передбачає активне пристосування до мінливих зовнішніх умов як глобального, так саме регіонального або локального характеру, що передбачає об'єктивність необхідності трансформаційних зрушень в інфраструктурному забезпеченні природогосподарювання.

Варіанти створення і розвитку інфраструктурного забезпечення природогосподарювання повинні бути тісно пов'язані із варіантами тих чи інших стратегій розвитку природогосподарських проектів, що буде

забезпечувати реальні можливості досягнення на цій інтеграційній основі стратегічних цілей природогосподарювання на засадах збалансованості розвитку та максимізації його соціо-еколого-економічної результативності.

У наявному арсеналі теоретичного базису інфраструктурного забезпечення сталого розвитку соціо-еколого-економічної системи будь-якого масштабу та виміру особливе місце займає екологічна інфраструктура, що обумовлено фактором єдності інтересів економіки, соціуму та навколишнього природного середовища в системному прояві, розвитком та масштабами економічних, соціальних й екологічних перетворень у суспільстві, очікуваними позитивними або, часто непередбаченими, негативними природоперетворювальними процесами від локального до мегамасштабного виміру, які є супутніми для процесів залучення природно-ресурсних активів суспільства до господарської діяльності.

На відміну від традиційного бачення функціональних елементів – складових інфраструктури будь якої соціо-еколого-економічної системи (від локальної до мегамасштабної) при визначенні функціональних складових екологічної інфраструктури доцільно скористатися системно-функціональним підходом з позицій запровадження системи регуляторних функцій у сфері природогосподарювання [128].

Практичне розуміння цієї тези зводиться до визначення:

- а) структурних компонентів екологічної інфраструктури, що мають розглядатися у системному аспекті;
- б) функцій, що має виконувати екологічна інфраструктура, та характеру їх взаємодії;
- в) співвідношення функціональних екоінфраструктурних елементів, які реалізують її призначення;
- г) сутності системної організації та управління екоінфраструктурою;
- д) умов та необхідних рішень щодо системного узагальнення, інтеграції та збалансованості інтересів суспільства, влади та бізнесу у розвитку екоінфраструктурного сектору;

е) інноваційної складової у формуванні об'єктів екологічної інфраструктури;

є) інвестиційного забезпечення екоінфраструктурного комплексу, зокрема формування його інвестиційної привабливості та інтеграції суб'єктів інвестиційних процесів тощо.

Згідно з системно-функціональним підходом доцільним виокремити наступні ієрархічно систематизовані функціональні складові сучасної інноваційної моделі екологічної інфраструктури природогосподарювання [128]:

– політико-правова екологічна інфраструктура, елементами якої є регуляторні інститути природогосподарювання законодавчого та підзаконного характеру, інші політико-правові інститути,

– інституційна екологічна інфраструктура, де основними складовими виступають регуляторні інституції, що утворюються та функціонують з метою реалізації вищезазначених інститутів природогосподарювання;

– інструментальна екологічна інфраструктура, конструктивне наповнення якої складає широкий спектр інструментів екологічного та технічного регулювання природогосподарювання:

– природно-техногенна екологічна інфраструктура, до складу якої, на відміну від виробничої (або соціальної) інфраструктури, слід відносити об'єкти природного та природно-техногенного походження, що забезпечують підтримку сталої якості природного середовища, як природно-ресурсних активів природогосподарювання, адаптацію його до антропогенних та техногенних навантажень, відтворювальні процеси в екологічних системах тощо;

– інформаційно-аналітична екологічна інфраструктура, наповнення якої складають організаційні елементи для забезпечення оціночних, аналітичних, інформаційних функцій загальної регуляторної системи природогосподарювання; саме такі елементи становлять необхідне підґрунтя

конструктивних регуляторних дій іншими елементами екологічної інфраструктури;

– публічна екологічна інфраструктура, основними складовими якої мають стати неурядові інституції громадянського суспільства, які покликані на основі передбачених для них законом функцій та завдань справляти відповідний вплив на дії влади, перебіг економічних та соціальних процесів у суспільстві, дотримання конституційних норм і правил особистості, суспільства, бізнесу, влади тощо;

– техніко-технологічна екологічна інфраструктура – елементи цього блоку (засоби та предмети праці) створюють матеріально-речовинні умови реалізації процесів природогосподарювання в реальних вимірах простору та часу, а саме використання та відтворення природного капіталу, охорону навколишнього природного середовища, реалізацію природоперетворювальних процесів, забезпечення їх ресурсно-екологічної безпеки та ресурсно-екологічної життєдіяльності людини й суспільства загалом.

Формування комплексу екологічної інфраструктури природогосподарювання на інноваційних засадах (техніко-технологічний та організаційно-управлінський напрями) базується на інноваційних підходах, вітчизняних наукових шкіл економістів-екологів: системного бачення розбудови та функціонування екологічної інфраструктури природогосподарювання. На законодавчому та нормативному рівнях у практичній площині зазначена проблема не має відповідних рішень діяльність у цій сфері майже не впорядкована будь-якими офіційно визначеними механізмами та інструментами.

Основна гіпотеза подальших науково обґрунтованих рішень проблеми у практичній площині полягає у формуванні новітніх інноваційних за своєю сутністю, інституційних засад переходу в Україні до моделі інфраструктурного середовища сфери природогосподарювання, і відмови від безсистемної, заснованої на помилкових принципах (залишкового

фінансування, мінімально необхідної на даний час та однобічно орієнтованої на техніко-технологічний напрям) політики формування і підтримки інфраструктурного сектору сфери природогосподарювання.

З огляду на основні напрями державної політики щодо збалансованого розвитку природогосподарювання методологічні положення ефективного функціонування об'єктів інфраструктури цієї сфери господарської діяльності повинні базуватися на таких основних принципах:

- створення рівних умов доступності інфраструктурного обслуговування для всіх складових природогосподарювання як системи;
- просування якісних стратегій природогосподарювання через збалансований розвиток на основі раціонального використання потенціалу природно-ресурсних активів;
- управління розвитком природогосподарювання з орієнтацією на процес, зокрема це інтерактивне планування з коригуваннями в залежності від сформованих тенденцій;
- ступінь забезпеченості системи суб'єктів природогосподарювання (як і окремих їх елементів) послугами інфраструктури має стати необхідною функцією якості і рівня інфраструктурних послуг з урахуванням їх підвищення для майбутнього.

Динамічний і якісний розвиток інфраструктури природогосподарювання є також чинником його підвищення рівня соціо-еколого-економічного розвитку в цілому.

Розвитку інфраструктурного забезпечення природогосподарювання має забезпечувати відповідна концепція – прогнозно-аналітичний документ, що складається з системи заходів щодо стратегічного вибору, цілей і пріоритетів модернізації (або новоутворення) інфраструктурного комплексу, що враховує наявні різноманітні ресурси і механізми його реалізації протягом певного часу. Виходячи з цього, концепції стратегічного розвитку інфраструктури природогосподарювання може бути ілюстрована певною моделлю (рис. 3.9).

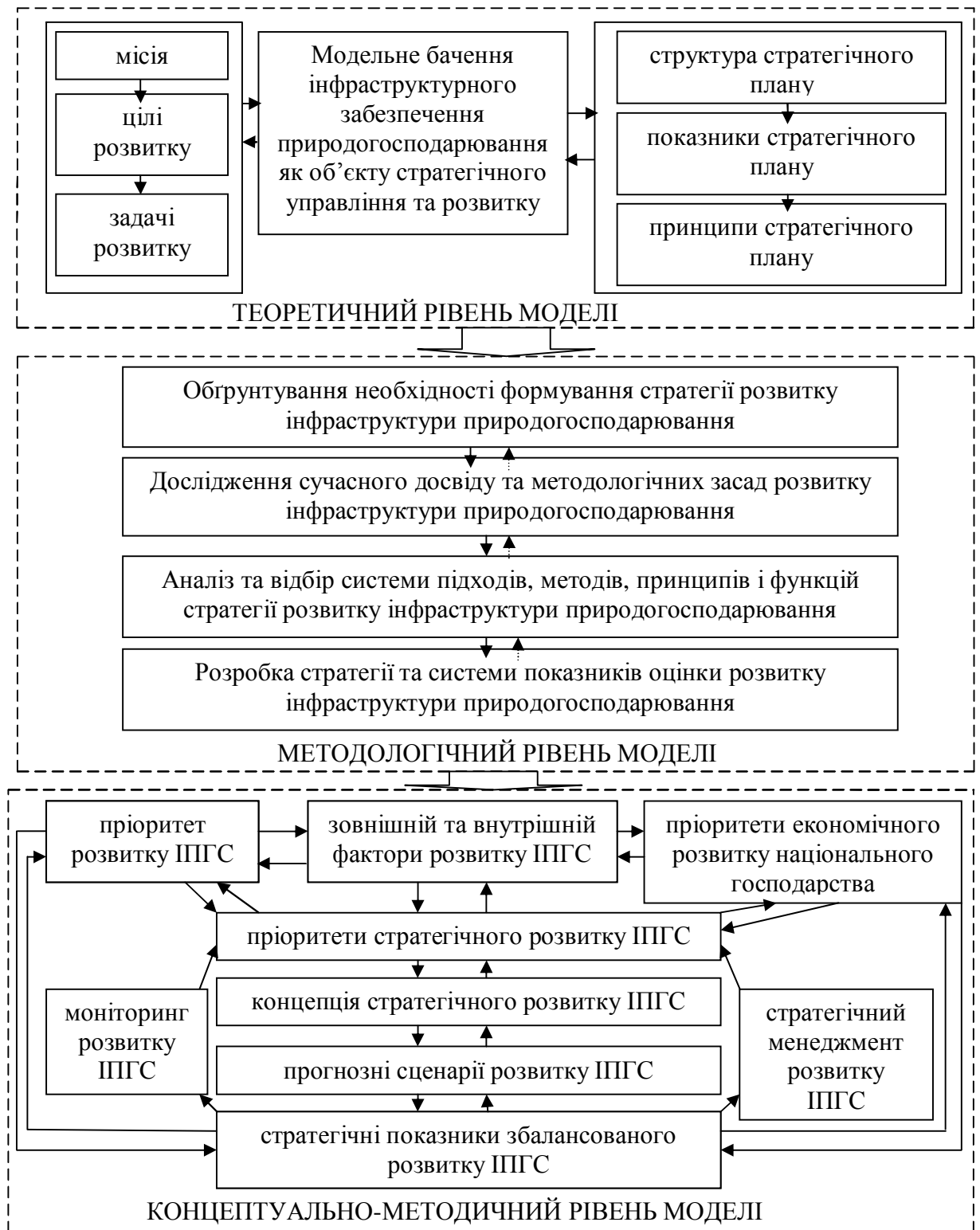

Рисунок 3.9 – Концептуальна модель стратегічного розвитку інфраструктурного забезпечення природогосподарювання (ІПГС) (джерело: наведено автором на підставі [128])

Метою концепції стратегічного розвитку інфраструктури природогосподарювання є визначення ключових проблем і вироблення комплексу заходів економічного, правового та управлінського характеру,

спрямованих на формування умов своєчасного надання якісних інфраструктурних послуг (функцій) щодо розвитку природогосподарювання.

Нестабільна динаміка основних макроекономічних показників природогосподарювання, низький рівень її індустріалізації, часті коливання кон'юнктури на світових ринках гальмують сталий розвиток природогосподарювання, а разом з нею і інфраструктури, лише на основі раніше накопиченого досвіду і традиційних методів управління.

Розробка та впровадження концептуальної моделі стратегічного розвитку інфраструктури відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності процесів економічного розвитку, підвищення якості і рівня результативності природогосподарської діяльності, яка виявляється в наступному:

- модель стратегічного розвитку інфраструктури забезпечує механізм реалізації довгострокових цілей, пов'язаних з підвищенням якості та результативності природо господарського комплексу країни та його окремих структурних одиниць;

- модель стратегічного розвитку дозволяє своєчасне передбачати зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та мінімізувати їх негативні наслідки для функціонування і розвитку інфраструктури природогосподарювання в цілому та її окремих компонентів зокрема;

- розробка та впровадження стратегії розвитку інфраструктури дозволяє виявити і використовувати внутрішній потенціал з метою розвитку сфери природогосподарювання та підвищення ефективності національної економіки;

- наявність моделі стратегічного розвитку інфраструктури забезпечує чіткий взаємозв'язок стратегічного і тактичного управління процесами розвитку природогосподарювання.

3.4 Особливості кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарської діяльності

Теорія економічної поведінки та менеджменту розвитку економічних систем різних ієрархічних рівнів – від мікроекономічного до мегаекономічного – переконливо свідчать, що базовими елементами стратегій їх розвитку завжди мають бути різноманітні форми організації цих систем, зокрема їх інноваційні моделі на засадах використання синергетичних ефектів, що у поєднанні економічного, соціального та природного капіталу обумовлюють утворення інноваційного за характером, завжди більшого за окремо враховані складові потенціалу.

Інноваційний потенціал забезпечується наявністю синергетичних зв'язків, що існують між цими сферами. Під синергетичними зв'язками розуміємо функціональні зв'язки (внутрішні та зовнішні), що виникають між різними складовими системи і забезпечують виникнення синергетичних ефектів.

Формування таких зв'язків чітко простежується як на рівні підприємств, між підприємствами, так і на більш вищому економічному рівні. Особливої ваги вони набувають в кластерах природогосподарської спрямованості, ініціювання яких має стати пріоритетним для України.

Для розуміння кластерів природогосподарювання необхідно розкрити зміст поняття кластер. Існує три найбільш популярні визначення кластерів [135]:

- регіонально обмежені форми економічної активності всередині споріднених секторів, звичайно прив'язаних до тих чи інших закладів індустрії знань (НДІ, університети і т.д.);
- вертикальні виробничі ланцюги, вузько визначені сектори, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера;

– галузі промисловості, визначені на високому рівні агрегації, або сукупності секторів ще на більш високому рівні агрегації, які формують так звані мегакластери.

Основне завдання кластерів полягає в забезпеченні господарської та забезпечуючих її видів діяльності альянсу та співробітництва зацікавлених суб'єктів інтеграційних процесів.

Розвиток інституту кластеризації в сфері природогосподарювання, який вже має певний практичний результат [117,118,136 та інші джерела], є запорукою можливості національної економіки створити ефективні інституціональні умови для задіяння усіх ресурсів у напрямі підвищення конкурентоспроможності цього сегмента національної економіки й гарантування умов його соціо-еколого-економічно збалансованого розвитку.

У світовій практиці господарювання, позитивний досвід якої безумовно є надійним підґрунтям щодо розбудови інноваційної моделі природогосподарювання в Україні, поширено достатньо багато моделей кластеризації на принципах державно-приватного партнерства [137-139].

Узагальнення сутності поняття та активного досвіду державно-приватного партнерства, зокрема в напрямках, які, чи то напряду, чи то опосередковано, мають ознаки природогосподарської діяльності, визначення представлених у закордонних і вітчизняних наукових публікаціях, пропозицій практиків, оцінки змісту категорії міжнародними організаціями дає можливість прийти до висновку, що в узагальненому варіанті державне приватне партнерство у сфері природогосподарювання є:

– інститутом взаємодії і сумісного регулювання держави і бізнесу господарської діяльності з використанням потенціалу природно-ресурсних активів;

– формою довгострокового співробітництва між державою, органами місцевого самоврядування і приватними фірмами, залучення приватного бізнесу (капіталу, компетенції) до вирішення суспільно значимих проблем, реалізації проектів природогосподарювання;

– інструментом довгострокової державної політики економічного розвитку, залучення приватних інвесторів, бізнесу в умовах розподілу ризиків і винагороди (прибутку);

– інструментом узгодження інтересів суспільства і приватного сектору економіки, усіх зацікавлених сторін, стейк-холдерів в процесі встановлення взаємовигідних стосунків, системи партнерських відносин між владою і бізнесом щодо використання наявних у розпорядженні суспільства природно-ресурсних активів;

– системою економічних відносин між державою і приватним сектором економіки на взаємовигідних засадах і прозорості прийняття рішень по суспільно значущим проблемам економічного, соціального і екологічного характеру;

– механізмом взаємодії бізнесу і держави на основі розподілу можливостей і ризиків, об'єднання зусиль, ресурсів, переваг задля сумісного функціонування в інтересах розвитку природогосподарювання на засадах сталості.

Суб'єктами партнерських стосунків ДПП у сфері природогосподарювання можуть виступати держава, бізнес, населення (суспільство), некомерційні суспільні організації, міжнародні фінансові і некомерційні організації, транснаціональні компанії, при цьому кожен суб'єкт володіє індивідуальними можливостями (потенціалами) і грає певну роль в партнерських відносинах (рисунок 3.10).

Держава виступає у цих відносинах через органи влади, які, в даному випадку, виступають як суб'єкти господарювання. Крім того, держава, як суб'єкт ДПП, виступає з боку суспільства, інтереси і потреби якого прагне задовольняти, укладаючи відповідну угоду. Підприємництво приймає участь у цьому процесі через бізнес-одиниці – самостійні господарюючі суб'єкти, юридичні особи, що використовують свої власні активи з метою отримання бажаних господарських результатів і виконання зобов'язань.

Рисунок 3.10 – Суб'єкти партнерських взаємовідносин між державою і бізнесом у сфері природогосподарювання

(джерело: наведено автором на підставі [128])

Для реалізації потенціалу державно-приватного партнерства в Україні і особливо у такій специфічній сфері як природогосподарювання необхідно в повній мірі використати досвід закордонних країн по поширенню концепції державно-приватного партнерства, традиції узгодження інтересів та ресурсів в процесі взаємодії влади і бізнесу. Пошук оптимальної моделі сумісного фінансування проектів природогосподарювання передбачає врахування досвіду реалізації проектів і виявлення закономірностей і технологій досягнення успіху взаємодії державного і приватного секторів економіки у різних країнах світу, узгодження національних, регіональних і приватних інтересів.

Забезпечення впровадження механізмів державно-приватного партнерства у практику формуванні і розробки проектів природогосподарювання необхідно в українських реаліях формувати з урахуванням наявного досвіду функціонування державно-приватного партнерства у різних секторах економіки і видах економічної діяльності, зокрема щодо передумов, переваг факторів та стимулів розвитку природогосподарювання.

Головними передумовами для розробки і реалізації механізмів державно-приватного партнерства для розвитку сфери природогосподарювання в Україні є наступні:

- розвиток інституційного базису суспільства, стабільні темпи зростання національної економіки, створення інституцій громадського суспільства;

- удосконалення законодавства і створення розвинутої нормативно-правової основи;

- підвищення ефективності природогосподарської політики державними органами влади, визначення державно-приватного партнерства в якості пріоритетного напрямку діяльності держави і органів, здійснюючих ресурсну та екологічну політику, контроль за станом природно-ресурсного потенціалу та екологічним станом довкілля;

- можливість здійснення проектів ДПП, що передбачає виконання однієї або кількох функцій, таких як: проектування; фінансування; будівництво; відновлення (реконструкція, модернізація); експлуатація; пошук; обслуговування, а також інших функцій, пов'язаних з виконанням договорів на умовах партнерства; при здійсненні проектів ДПП у сфері природогосподарювання в Україні можуть укладатися договори про концесію; спільну діяльність; розподіл продукції; інші договори.

Переваги механізмів державно-приватного партнерства у розвитку сфери природогосподарювання створюють сприятливі умови для їх ефективного впровадження в українську практику господарювання, для

залучення приватного бізнесу, встановлення конструктивного діалогу між органами влади і управління та зацікавленими потенційними учасниками проектів державно-приватного партнерства.

Переваги формування механізмів державно-приватного партнерства у розбудові і розвитку інфраструктури сфери природогосподарювання для різних груп зацікавлених сторін ілюструє рис. 3.11 [128].

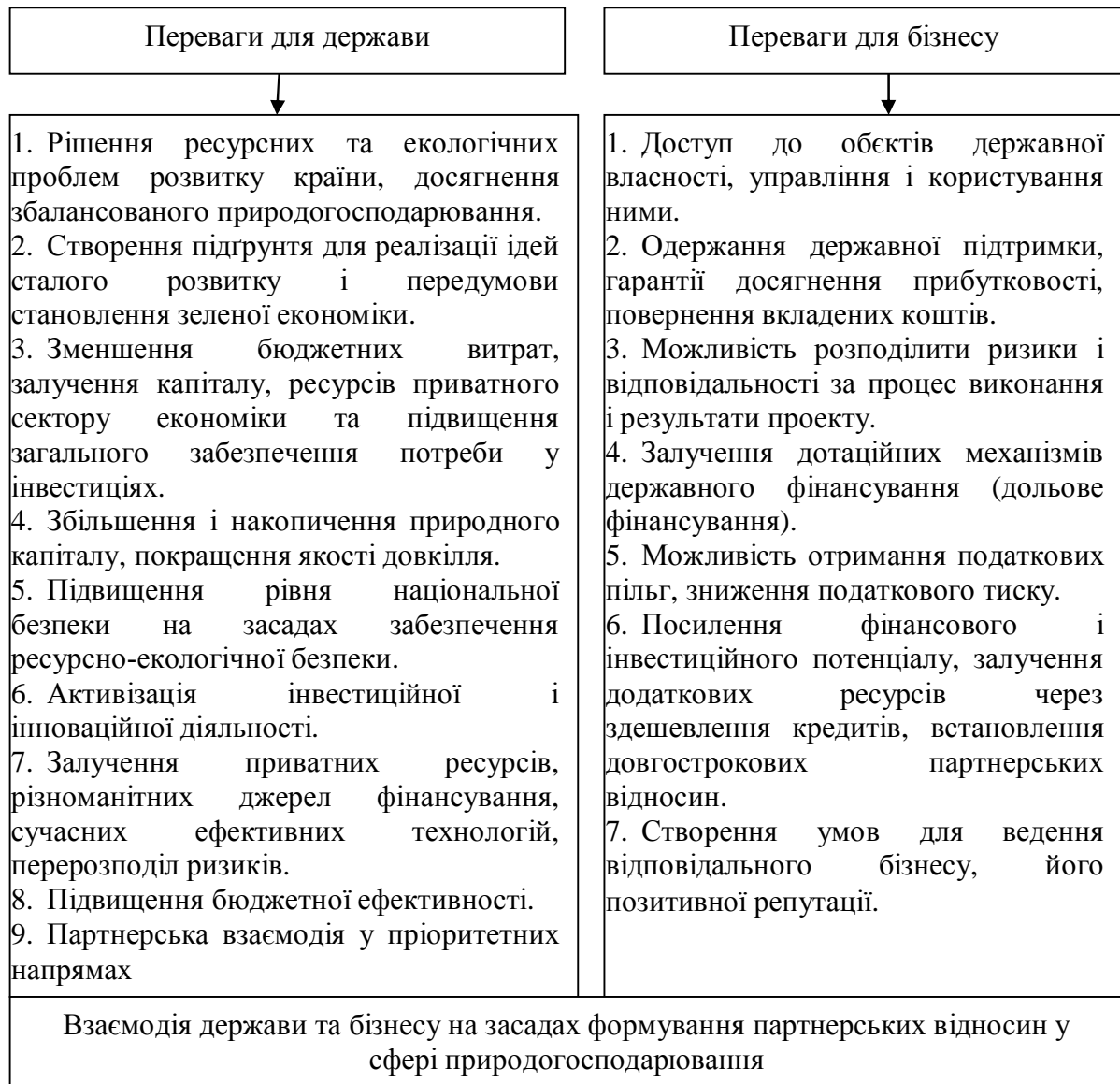

Рисунок 3.11 – Переваги механізмів державно-приватного партнерства у розвитку сфери природогосподарювання

(джерело: наведено автором на підставі [128])

Потенціал державно-приватного партнерства у розвитку сфери природогосподарювання в Україні включає сукупність додаткових ресурсів,

можливостей для рішення суспільно значимих ресурсних та екологічних проблем, що мають впливовий характер на функціонування національної економіки, її ефективність та конкурентноздатність. Прояв існуючого потенціалу реалізується у перетворенні переваг об'єднання державного і приватного секторів економіки над існуючими перешкодами, нейтралізації недоліків, отримання додаткових вкрай потрібних ресурсів, які неможливо ефективного залучити іншим засобом, новітніх організаційних, управлінських, економічних, інвестиційних рішень, технологій, менеджменту, стимулів, важелів та інструментів, креативних ідей, позитивних результатів і екстернальних ефектів від застосування цих сучасних механізмів взаємодії влади і бізнесу, соціуму і некомерційних організацій.

Таким чином, державно-приватне партнерство у сфері природогосподарювання являє собою механізм взаємодії певного кола учасників, які повинні бути представлені як органами державної влади та органами місцевого самоврядування, так і приватним сектором у рамках реалізації проектів, які створюються з метою раціонального використання природно-ресурсних активів на визначений строк.

Державний сектор реалізує право власності та відповідальність за стан природних об'єктів, як джерела відповідних активів, право встановлювати та контролювати стандарти їх якості, а також важелі контролю над діяльністю приватного оператора. Приватний сектор забезпечує отримання підприємницького досвіду, інноваційних технологій, високої економічної ефективності.

Розглядаючи методологічне підґрунтя феномену природогосподарювання, його інноваційну парадигму, яка набуває на теперішній час все більший зміст та реальні ознаки практичності, зазначалось, що концепція кластеризації природогосподарювання базується на наступних положеннях:

по-перше, природогосподарювання це соціо-еколого-економічна система, що має ознаки та здатність до саморозвитку, сформована соціумом та функціонує шляхом залучення до неї речовини, енергії, інформації природного середовища, а також інтелекту та духовності соціуму, з метою створення життєпридатних умов для його існування й розвитку, а також для задоволення його інтересів та потреб, співставлених із законами природних екосистем.

по-друге, структурними елементами природогосподарювання як сфери суспільного розвитку можна визначити такі складові: природоосвоєння, природокористування, природоспоживання, природоперетворення, природооблаштування, природоохоронна, природотворення, природоінтелектуалізація, природовивчення (чи природопізнання). У реальних умовах природогосподарювання можлива безліч будь-яких комбінацій цих складових, що є відображенням рівня освоєння реальних природних об'єктів та стану економічних систем господарювання, які у синтезі суб'єкт-об'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин саме і визначають процес природогосподарювання на будь-якому рівні управління: макрорівні, мезорівні, мікрорівні або, навіть, локальному рівні;

по-третє, кластеризація в сфері природогосподарювання – це просторово обмежені форми об'єднання та структуризації організаційно-економічних форм господарської діяльності, базисним фундаментом якої виступає природний капітал, або в якості предмету праці, або – засобу виробництва.

Суб'єктами кластеризації в природогосподарюванні є: по-перше – власники (або користувачі, не на правах власності) об'єктів природного капіталу, по-друге – суб'єкти господарювання, що будують свою господарську діяльність на використанні природного капіталу, по-третє – інші (традиційні) інфраструктурні суб'єкти економічних взаємовідносин в класичних моделях корпоративних утворень (збутові, постачальні, фінансові, наукові, освітні та інші інституції влади тощо).

Питання активного впровадження методології кластеризації в розвитку природогосподарювання в певній мері обмежені невизначеністю пріоритетів кластеризації у цій специфічній сфері. Методологічною та одночасно методичною прогалиною тут є підходи до визначення найбільш перспективних типів можливих кластерів та, відповідно, усього комплексу необхідних практичних рішень.

Особливої уваги в цьому аспекті набувають питання визначення найбільш обґрунтованих рішень щодо потенційних центрів (ядер) кластерних утворень в сфері природогосподарювання, впровадження найбільш технологічних (з точки зору їх дієвості) методів та засобів планування, стимулювання, зростання та динамічно збалансованого розвитку таких утворень.

Узагальнення як практичного досвіду, так саме і реалізованих теоретико-методичних засад формування та збалансованого розвитку кластерних утворень у сфері природогосподарювання (наприклад у сфері землегосподарювання, водогосподарювання, особливо лісогосподарювання, надрогосподарювання, частково – у сферах рекреаційного та морського природогосподарювання) дає підстави запропонувати авторську уніфіковану версію базової структури та змісту характеристик кластерів природогосподарювання (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Уніфікований варіант базової структури та змісту характеристик кластера природогосподарювання (джерело: розроблено автором)

Ознаки кластерних утворень природогосподарювання	Змістовна характеристика ознак
1	2
Місія кластеризації	Забезпечення сталої, індустріально-спрямованої, природогосподарської діяльності як системної складової національного господарства на умовах високої економічної результативності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної безпеки та дотримання принципів природозбереження в інтересах сучасності та стратегічної перспективи.

Продовження таблиці 3.2

1	2
Завдання кластерного утворення	Створення та реалізація умов економічного зростання на основі ефективного та раціонального використання природно-ресурсних активів вторинного напрямку природно-господарської діяльності; інноваційний прогрес та розвиток підвищення рівня індустріалізації природогосподарювання; перехід на нові рівні технологічних укладів у відповідних напрямках природогосподарської діяльності; розширення номенклатури кінцевої продукції суттєве підвищення конкурентних переваг та послуг; освоєння нових ринків збуту кінцевої продукції та послуг з підвищеною часткою доданої вартості; забезпечення реальних дій щодо дотримання стандартів соціальної відповідальності та природозбереження в процесах природогосподарської діяльності.
Об'єкти	Природогосподарські комплекси (та відповідні до них проекти природогосподарювання) національного, регіонального, місцевого та локального рівнів.
Суб'єкти	Суб'єкти власності природно-ресурсних активів, бізнесові структури, органи влади, іноземні партнери, контрольно-інституційні органи, інфраструктурні інституції підтримки бізнесу, громадські організації, суб'єкти інформаційного середовища, представники громад.
Функції	Домінантна функція: урахування та забезпечення балансу інтересів (економічних, екологічних, соціальних) усіх суб'єктів природогосподарської діяльності в просторово-часовому континуумі.
Принципи	Підприємницької ініціативи, рівноправності, суверенітету, компенсації, диверсифікації та конкуренції суб'єктів, поєднання вертикальних та горизонтальних зв'язків, конвергенції, відповідальності, інноваційності.
Механізми та інструменти	Правові: стандартизації, сертифікації, нормування, захист споживачів. Економічні: стратегування, планування, моніторинг, облік, аналіз та аудит, контролювання, фінансування, менеджмент-маркетинг. Соціальні: мотивування, соціальна-відповідальність, інформатизація. Екологічні: ресурсозбереження, екологізація, відтворення природно-ресурсних активів.
Результати	Економічне зростання, неіндустріалізація національної економіки, стале індустріально-орієнтоване природогосподарювання та перехід до нової моделі економічного розвитку на засадах природозбереження і соціальної відповідальності.

Враховуючи величезне значення переваг кластерної організації природогосподарювання (за будь-яким його напрямком, виокремленим відповідно класифікації елементів потенціалу природо-ресурсних активів – землегосподарювання, водогосподарювання, лісогосподарювання, надрокористування, поводження з відходами тощо) певний інтерес викликає питання щодо умов формування та розвитку кластерних утворень сфери природогосподарювання.

Відповідь на це питання, що базується на вищенаведеній змістовній характеристиці ознак кластерних утворень природогосподарювання (табл. 3.2), з нашої точки зору полягає у можливості уніфікованого використання концепції методичного підходу до формування умов створення кластера природогосподарювання (рис.3.12), що презентують фахівці ДУ «Інститут економіки природогосподарювання та сталого розвитку НАН України» [112].

Рисунок 3.12 – Схема уніфікованого методичного підходу до формування умов створення та розвитку кластера природогосподарювання

(джерело: наведено автором на підставі [112])

На основі базових характеристик «типового» кластера природогосподарювання можна сформувати авторське бачення «еталонної» моделі такого кластера, що ілюструє наведений рисунок 3.13.

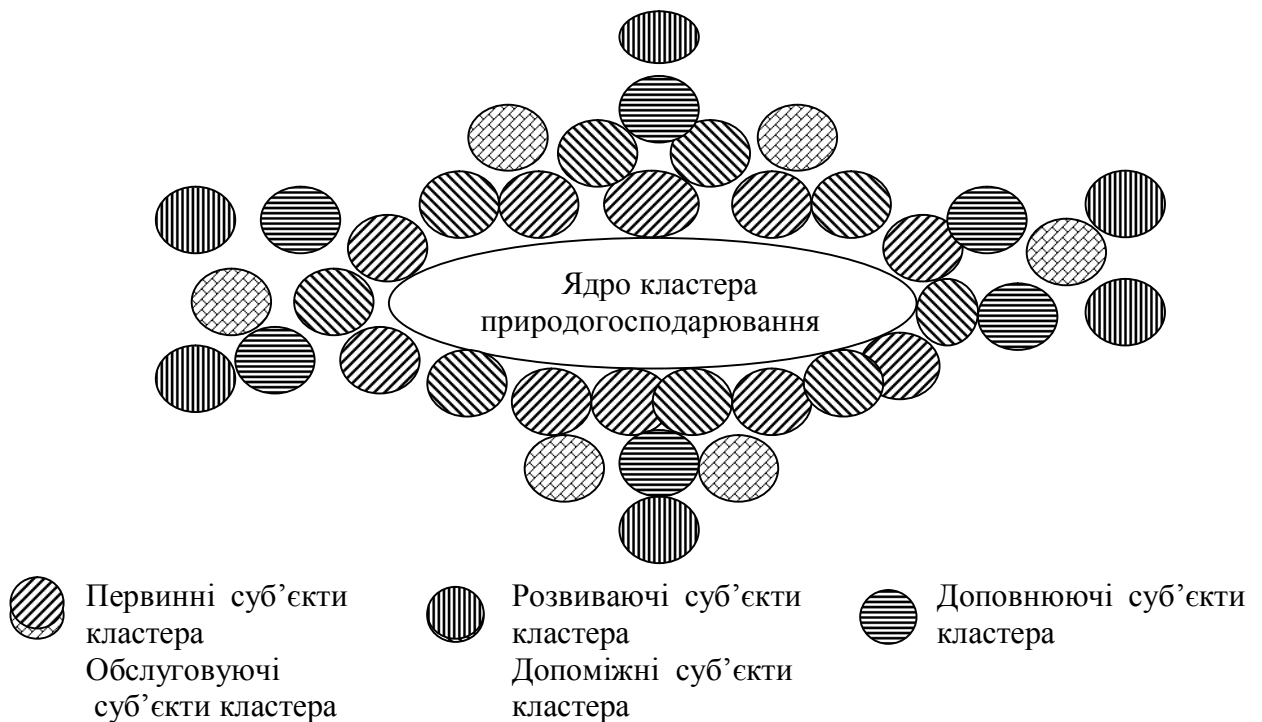

Рисунок 3.13 – «Еталонна» модель кластера природогосподарювання*

(джерело: розроблено автором)

У структурі «еталонної» моделі кластера природогосподарювання на основі компетентнісного підходу слід виокремлювати наступні елементи:

– ядро кластера, що, як правило, становлять суб'єкти (або їх повна сукупність), які є власника природного об'єкту як джерела потенціалу природно-ресурсних активів конкретного проекту природогосподарювання; саме вони реалізують цільову базисну функцію майбутнього кластера;

– «простір» первинних суб'єктів природогосподарської діяльності, компетенція яких полягає у реалізації первинної функції кластера природогосподарювання – вилучення природно-ресурсних активів із джерел їх надходження та залучення до господарської діяльності;

– «простір» розвиваючих суб'єктів природогосподарської діяльності, цільова компетенція яких – обробка та часткова переробка природно-ресурсних активів у сировину для подальшого виробництва кінцевого продукту з високим ступенем доданої вартості; до цього ж блоку «розвиваючих» суб'єктів природогосподарської діяльності слід долучити і безпосередньо господарські структури, що спрямовані у своїй компетенції на виробництво кінцевого продукту з високим рівнем доданої вартості;

– «простір» доповнюючих суб'єктів кластерних утворень, діяльність яких реалізує компетенції щодо безпосереднього забезпечення умов функціонування вище означених суб'єктів природогосподарювання ядра, первинних та «розвиваючих»; до цього «простору» має бути віднесена «екологічна компонента» інфраструктурного середовища природогосподарювання, модель якої розглянуто раніше;

– «простір» обслуговуючих суб'єктів кластерних утворень, необхідність і наявність яких у структурі кластера обумовлена їх компетенціями щодо сервісних функцій у кластерному утворенні (логістичні, збутові, фінансові, аудиторські тощо);

– «простір» допоміжних суб'єктів кластерних утворень, які не є обов'язковими, але якнайчастіше вони бажані, в «еталонній» моделі ми маємо їх зазначити як такі, що за своїми компетенціями мають можливість диверсифікувати набір обслуговуючих функцій, наприклад – аутсорсингові, сервісно-консалтингові, реінжинірингові, реалізації зв'язків та транзакцій кластерного утворення (та його складових) із зовнішнім організаційно-економічним середовищем.

Одним з принципових питань щодо запровадження політики кластеризації у сфері природогосподарювання постає питання ідентифікації ознак кластеризації у відповідних сферах природогосподарювання виокремлених за відповідними компонентними складовими природно-ресурсних активів, наприклад за їх масштабною типологією, що наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Приклад «масштабної» типології кластерів природогосподарювання (за компонентними складовими природно-ресурсних активів) (джерело: розроблено автором)

№	Природна компонента природогосподарювання	Напрями господарської діяльності	Можливі типи кластерів за їх масштабами
1	Агросфера	Вирощення органічної сільськогосподарської продукції, виробництво кінцевої харчової продукції із неї.	Регіональні Локальні
		Вирощення сировини та виробництво кінцевої продукції для парфумерної, косметичної та фармацевтичної галузей.	Локальні
2	Гідросфера	Рибництво та аквакультура, виробництво кінцевої рибної продукції.	Локальні
		Марікультура та виробництво кінцевої продукції з морепродуктів.	Локальні
3	Надра	Видобуток та реалізація лікувальних мінеральних вод	Локальні
		Видобуток ропи, лікувальних грязей (озокериту та ін.) та виробництво з них лікувальних препаратів	Локальні
		Видобуток торфу та виробництво паливних матеріалів із нього	Локальні
		Видобуток бурштину та виробництво із нього кінцевої продукції	Локальні
4	Лісова сфера	Лісництво, переробка лісової сировини та виробництво продукції з деревини	Регіональні Локальні
5	Багатокомпонентні природні об'єкти	Комплексне природогосподарювання на причорноморських лиманах Одещини	Регіональні
		Традиційні види природогосподарювання у місцях компактного проживання етнічних меншин	Локальні

В залежності від рівня розвитку інституційного середовища природогосподарювання у тих чи інших реальних ситуаціях можливо запропонувати наступну типологію підходів щодо кластеризації як організаційного забезпечення проектів природогосподарювання:

– початкова стадія формування інституційного середовища обумовлює можливість цільового підходу до формування кластерних утворень природогосподарювання на основі принципів цілеспрямованого формування кластера з домінуванням у подальшому пасивному типі розвитку;

– стадія активного розвитку інституційного середовища дозволяє реалізацію практичного підходу реалізації кластерної ініціативи за принципами проектного менеджменту з подальшим домінуванням зростаючого типу розвитку;

– стадія сталого інституційного середовища є передумовою запровадження варіанту кластерної політики природокористування у варіанті стихійної самоорганізації, що не передбачає наступальний тип розвитку та є найбільш перспективною з точки зору дотримання критеріїв балансу інтересів економізації, соціалізації, гуманізації, екологізації і інформатизації суспільно-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Акцентуючи увагу на запропонованих інноваційних підходах до формування інституційного та організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання в Україні, за результатами третього розділу роботи сформульовані такі висновки:

1. Необхідною умовою ефективного розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки України має стати повноцінна система забезпечення розвитку, що має базуватися на системі відповідних принципів (наукова обґрунтованість, визначеність, гнучкість, цілеспрямованість, одночасність і сумісність, альтернативність, оптимальність та раціональність, відповідальність, аналітичність, оперативність, соціальність, безперервність, керованість, рівновага) та за своїми ознаками реалізувати цільовий функціонал системи, що полягає у забезпеченні політики переходу держави на шлях сталого розвитку внаслідок послідовного цілеспрямованого соціо-еколого-економічно збалансованого природогосподарювання.

2. Найважливішою складовою моделі забезпечення розвитку природогосподарювання необхідно визначити його інституційне забезпечення (середовище), інноваційне бачення системного структурування якого виокремлює наступні середовищеутворюючі блоки:

- первинні фундаментальні інститути, що імперативно визначають змістовне наповнення природогосподарювання як економічний та організаційний феномен;

- вторинні надбудовні інститути, що мають своєю метою реалізувати детермінуючі функції фундаментальних інститутів;

- механізми та відповідне інструментальне оснащення, за допомогою яких саме і будуть забезпечуватися цільові функціонали природогосподарювання як сегменту національної економіки, що побудоване

на засадах самоорганізації, державного менеджменту та ринкових регуляторів природогосподарювання як бізнес-процесів;

- цільові функціонали, що мають бути реалізовані усією системою інституційного забезпечення розвитку природогосподарювання;
- система інституцій, які самі матеріалізують у просторі і часі дію відповідних інститутів природогосподарювання;
- ефекти дій, які характеризують результативність синергічної інтеграційної взаємодії первинних та вторинних інститутів природогосподарювання через запровадження відповідних механізмів та інструментів.

3. Важливим фактором впливу на розвиток та ефективність природогосподарювання як сегмента національної економіки України визначено інфраструктурне середовище в системній конструкції його організаційного забезпечення.

В роботі обґрунтовано систему принципів інфраструктурного забезпечення природогосподарювання, а саме: цілісності, комплексності, універсальності, оперативності, економічності та адекватності.

Запропоновано полікомпонентну матрицю класифікаційних ознак та функціонально-компонентну модель інфраструктурного середовища природогосподарювання за такими критеріями: цільовий функціонал; компонентний склад природо-ресурсних активів та функціональні зв'язки з базисом, рівень сервісу, масштаб організації природогосподарської діяльності.

Наведено пропозиції щодо концептуальної моделі стратегічного розвитку інфраструктурного забезпечення природогосподарювання.

4. В системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання особливої уваги заслуговують інноваційні форми організації природогосподарської діяльності на засадах використання синергетичних ефектів, що у поєднанні економічного, соціального і природного капіталу обумовлюють утворення інноваційного за характером,

завжди більшого за окремо враховані складові, потенціалу. В роботі найбільш типовою моделлю таких інноваційних утворень визначено кластери природогосподарювання.

Дослідження особливостей кластеризації у сфері природогосподарювання сформувало підґрунтя для в роботі визначення головних передумов запровадження механізмів державно-приватного партнерства для розвитку сфери природогосподарювання на засадах кластеризації, оцінки переваг цих механізмів для держави та бізнесу.

На основі запропонованої у роботі уніфікованої версії базової структури та змісту характеристик кластерів природогосподарювання обґрунтовано "еталону" модель такого кластера з наступною типологізацією його суб'єктної структури: ядро кластера; первинні суб'єкти; розвиваючі суб'єкти; доповнюючі суб'єкти; обслуговуючі суб'єкти та додаткові суб'єкти, де кожен з цих суб'єктів має свої цільові завдання, функції та компетенції в наданні відповідних послуг у системі кластерного утворення.

5. В залежності від рівня розвитку інституційного середовища природогосподарювання у тих чи інших реальних ситуаціях можливо запропонувати наступну типологію підходів щодо кластеризації як організаційного забезпечення проектів природогосподарювання:

– початкова стадія формування інституційного середовища обумовлює можливість цільового підходу до формування кластерних утворень природогосподарювання на основі принципів цілеспрямованого формування кластера з домінуванням у подальшому пасивного типу розвитку;

– стадія активного розвитку інституційного середовища дозволяє реалізацію практичного підходу реалізації кластерної ініціативи за принципами проектного менеджменту з подальшим домінуванням зростаючого типу розвитку;

– стадія сталого інституційного середовища є передумовою запровадження варіанту кластерної політика природокористування у варіанті стихійної самоорганізації, що передбачає наступальний тип розвитку та є

найбільш перспективною з точки зору дотримання критеріїв балансу інтересів економізації, соціалізації, гуманізації, екологізації і інформатизації суспільно-економічного розвитку.

Основні наукові результати третього розділу, отримані протягом дослідження, висвітлено у таких працях автора [149, 151, 153, 155, 160, 161].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення *важливого наукового завдання*, яке полягає в обґрунтуванні та розробці теоретично-методичного підґрунтя системноорієнтованого інституційного та організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки України та науково-обґрунтованих рекомендацій щодо цільового застосування відповідних інноваційних підходів у вирішенні прикладних задач його сталого індустріально-орієнтованого розвитку.

Визначені для дослідження задачі, що структурують наукове завдання, розв'язано, сформульовано такі принципові висновки та рекомендації:

1. Наведено у роботі узагальнення загально-цивілізаційного осмислення сталого розвитку як парадигми трансформаційних зрушень в системі «суспільство-природне середовище» у XXI столітті є фундаментальною методологічною основою концептуально-теоретичної постановки наукового завдання запровадження підходів ідеології сталого розвитку для подальшого їх використання у якості базису формування інституційних та організаційних засад, механізмів і інструментальної бази формування нової моделі національної економіки України на засадах раціоналізації відносин природогосподарювання, збалансованості із критеріями природозбереження та соціальної відповідальності у єдиній соціо-еколого-економічній системі. На основі теоретико-концептуального бачення системних ознак природогосподарювання шляхом запровадження методології загальної теорії систем, а саме запропонованої та обґрунтованої у роботі інвентаризації відносин в соціо-еколого-економічних системах та деталізації суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин в системі «економіка – природне середовище» визначено сутність явища та процесу «природогосподарювання» як феномену економіко-екологічних (та

зворотних еколого-економічних) відносин в соціо-еколого-економічних системах.

2. Базуючись на результатах теоретичного узагальнення концептуальних засад природогосподарювання як специфічного виду економічної діяльності в роботі запропоновано та обґрунтовано систематику структурних елементів природогосподарювання, та побудовано організаційно-технологічну модель поєднання природокористування та господарської діяльності у систему природогосподарювання. Автором на основі аналізу змісту та атрибутів господарської діяльності у різних її видах автором обґрунтовано ідентифікацію, виокремлення та архітекtonіку природогосподарювання як сегмента національної економіки України: в якості методологічного підґрунтя для вирішення цього завдання дослідження обґрунтовано такий класифікаційний критерій як системне виділення видів економічної діяльності, заснованих на використанні потенціалу природо-ресурсних активів суспільства в якості предметів (або засобів) праці в господарській діяльності, де остання відповідно, є сукупністю процесів їх виявлення, вивчення, оцінки, вилучення із природного середовища, первинної обробки і таке інше.

3. Систематизовані та наведені у роботі економічні оцінки потенціалу природо-ресурсних активів сфери природогосподарювання в Україні на основі єдиного рентного підходу дають змогу порівнювати його складові, визначити структуру та загальну вартість природного капіталу сфери природогосподарювання як сегмента національної економіки, забезпечує можливість враховувати ці оцінки у визначенні стратегічних напрямків його сталого розвитку. В роботі запропоновано використання інструментарію діагностики стану, якісних та кількісних характеристик сучасних ситуацій у сфері природогосподарювання в Україні шляхом запровадження SWOT-аналізу з метою поєднання та взаємоузгодження оцінок сильних та слабких сторін, можливостей та загроз у сфері природогосподарювання, дієвості та

об'єктивності діагностично-аналітичних процедур, що передують наступним за ними етапам стратегування сталого розвитку природогосподарювання.

4. На основі запровадження сучасних методологічних підходів загальної теорії систем, їх організації та самоорганізації в роботі запропоновано організаційно-методичний підхід та обґрунтовано типологію і системні взаємозв'язки трансформаційних процесів у сфері природогосподарювання; наведено якісні ознаки типових складових трансформаційних процесів в системах природогосподарювання різних ієрархічних рівнів за такими складовими трансформаційних перетворень як інституційна, структурна, функціональна, організаційна та управлінська трансформація. На основі узагальнення аналізу сучасних тенденцій та перспектив сталого розвитку природогосподарювання в Україні з використанням розробленого та обґрунтованого у роботі методичного підходу запропоновано систему детермінант індустріалізації сфери природогосподарювання, розроблено та обґрунтовано типологію стратегічних інноваційних напрямків сталого індустріально-орієнтованого розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки за сукупністю системи критеріїв: «цілі розвитку природогосподарської системи → інноваційні орієнтири розвитку → доступність ресурсів для досягнення цілей розвитку»; альтернативна множина стратегічних інноваційних напрямків сталого розвитку природогосподарювання запропонована як комбінаторика їх варіацій за стратегічною спрямованістю, масштабами, терміном реалізації та сферою застосування відповідних стратегій.

5. Акцентуючи увагу на теоретико-методичному обґрунтуванні інноваційних підходів до формування інституційного та організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання в Україні в роботі доведено, що необхідною умовою ефективного розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки України має стати повноцінна система забезпечення розвитку, що базуватиметься на системі відповідних принципів (наукова обґрунтованість, визначеність, гнучкість, цілеспрямованість,

одночасність і сумісність, альтернативність, оптимальність та раціональність, відповідальність, аналітичність, оперативність, соціальність, безперервність, керованість, рівновага) та за своїми ознаками реалізувати цільовий функціонал системи, що полягає у забезпеченні політики переходу держави на шлях сталого розвитку внаслідок послідовного цілеспрямованого соціо-еколого-економічно збалансованого природогосподарювання.

6. Домінантою забезпечення розвитку природогосподарювання в роботі обґрунтовано інституційне забезпечення (середовище), інноваційне бачення моделі системного структурування якого виокремлює наступні середовищеутворюючі блоки: первинні фундаментальні інститути, що імперативно визначають змістовне наповнення природогосподарювання як економічний та організаційний феномен; вторинні надбудовні інститути, що мають своєю метою реалізувати детермінуючі функції фундаментальних інститутів; механізми та відповідне інструментальне оснащення, за допомогою яких саме і будуть забезпечуватися цільові функціонали природогосподарювання як сегменту національної економіки, що побудоване на засадах самоорганізації, державного менеджменту та ринкових регуляторів природогосподарювання як бізнес-процесів; цільові функціонали, що мають бути реалізовані усією системою інституційного забезпечення розвитку природогосподарювання; система інституцій, які самі і матеріалізують у просторі і часі дію відповідних інститутів природогосподарювання; ефекти дій, які характеризують результативність синергічної інтеграційної взаємодії первинних та вторинних інститутів природогосподарювання через запровадження відповідних механізмів та інструментів.

7. Важливим фактором впливу на розвиток та ефективність природогосподарювання як сегмента національної економіки України в роботі визначено інфраструктурне середовище в системній конструкції його організаційного забезпечення: обґрунтовано систему принципів інфраструктурного забезпечення природогосподарювання, а саме: цілісності,

комплексності, універсальності, оперативності, економічності та адекватності, як його методологічний базис; запропоновано полікомпонентну матрицю класифікаційних ознак та функціонально-компонентну модель інфраструктурного середовища природогосподарювання за такими критеріями: цільовий функціонал; компонентний склад природо-ресурсних активів та функціональні зв'язки з базисом, рівень сервісу, масштаб організації природогосподарської діяльності; наведено пропозиції щодо концептуальної моделі стратегічного розвитку інфраструктурного забезпечення природогосподарювання.

8. В системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання особливої уваги заслуговують інноваційні форми організації природогосподарської діяльності на засадах використання синергетичних ефектів, що у поєднанні економічного, соціального і природного капіталу обумовлюють утворення інноваційного за характером, завжди більшого за окремо враховані складові, потенціалу. В роботі доведено, що найбільш типовою моделлю таких інноваційних утворень слід вважати кластери природогосподарювання. На основі використаного у роботі компетентнісного підходу запропоновано уніфіковану версію базової структури та змісту характеристик кластерів природогосподарювання, обґрунтовано «еталонну» модель такого кластера з наступною типологізацією його суб'єктної структури: ядро кластера; первинні суб'єкти; розвиваючі суб'єкти; доповнюючі суб'єкти; обслуговуючі суб'єкти та додаткові суб'єкти, де кожен з цих суб'єктів має свої цільові завдання, функції та компетенції в наданні відповідних послуг у системі кластерного утворення.

Отримані та системно-інтегровані концептуально-теоретичні, методологічні та організаційно-методичні результати дослідження, їх інноваційний потенціал, запропоновані науково-прикладні рішення та рекомендації щодо інституційного та організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання як сегмента національної економіки України,

утворюють комплекс об'єктивних передумов переходу до модернізації економіки України на засадах сталості, природозаощадження, соціальної відповідальності та індустріально-орієнтованого розвитку природогосподарювання, конкретизують, деталізують та формують науково-прикладну базу їх практичної реалізації.

Довідки про впровадження результатів дослідження наведено у Додатку В.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руденко Л.Г. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України // Руденко Л.Г. – Укр. геогр. журн. – 1998. – № 1. – с. 5-12.
2. Программа действий «Повестка дня на 21 век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении». Встреча на высшем уровне «Планета Земля», Публикация Центра «За наше общее будущее». – Женева, 1993. – 70 с.
3. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України. – Київ, 2009. – 299 с.
4. The Johannesburg Declaration on Sustainable Development. – United Nations. – 2002.
5. Проблемы окружающей среды природных ресурсов. Обзорная информация. – Москва. – 2012. – №10. – с. 3-76.
6. Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Європейська інтеграція».: Оновлена Стратегія збалансованого розвитку ЄС. – 2016. – №7 (151). – 36 с.
7. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник/ под ред. проф. Л.Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия) – Сумы: Университетская книга, 2007. – с.233.
8. Сталий розвиток [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
9. Kunte A. Estimating National Wealth: Methodology and Results / Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M. – Washington, D.C.: The World Bank, 1998.
10. Serageldin I. Sustainability and the Wealth of Nations: First Steps in an Ongoing Journey /I. Serageldin // Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series; No 5.– Washington, DC: World Bank, 1996.

11. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. – UN. – 1987 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

12. Crowe B.L. The Tragedy of the Commons Revisited // Science. Vol. 166., 3909 (1969. November 28). Кроу Берил Еще раз о трагедии ресурсов общего пользования [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.inliberty.ru/library/209-eshche-raz-onbsptragedii-resursov-obshchego-polzovaniya>.

13. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку. – К: Геопринт, 2006. – 200 с.

14. Згуровский М.З. Основы устойчивого развития общества [Текст]: курс лекций в 2 ч./ М.З. Згуровский, Г.О. Статюха. – К.: НТУУ "КПИ", 2010. – Ч.1. – 464 с.

15. Модель сталого розвитку для України: системний підхід, методологія переходу. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України, 2012. – 59 с.

16. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України, 2012. – 714 с.

17. Проект доповіді України до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – 60 с.

18. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

19. Лісовський С.А. Основи сталого збалансованого економічного, соціального, екологічного розвитку: монографія. – Житомир: «Полісся», 2007. – 108 с.

20. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на XXI століття» (2002-2012)/ За ред. Руденко Л.Г. – К.: Академперіодика, 2014. – 359 с.
21. Шапар А.Г., Ємець М.А., Копач П.І. та ін. Стратегія і тактика сталого розвитку. /За ред. А.Г.Шапара. – Дніпропетровськ: Моноліт, 2004. – 320 с.
22. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12 січня 2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
23. Москаленко О.М. Методологія дослідження теоретичної моделі випереджаючого економічного розвитку в сучасній політичній економії / О.М. Москаленко // Економіка розвитку, 2013. – №3(67). – С. 16-20.
24. Москаленко ОМ. Інституціональні умови прискореного економічного розвитку країн / О. М. Москаленко // Перспективи і проблеми забезпечення розвитку відкритих конкурентоспроможних економічних систем в умовах глобалізації. Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції (8-9 грудня 2011 р., м. Кривий Ріг). – Кривий Ріг. КВ КНЕУ, 2011. – С.174-177.
25. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія» практика / Я.А. Жаліло – К.. НІСД, 2003. – 368 с.
26. Системно-функціональне забезпечення реалізації стратегії сталого розвитку України/ С.К. Харічков, Л.Є. Купінець//Сталий розвиток – ХХ століття: управління, технології, моделі (дискусії 2015): колективна монографія/ за наук. ред. проф. Хлобистов Є.В. – Черкаси, 2015. – 538 с. – с. 40-51.
27. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса: Астропринт, 1996. – 392 с.
28. Артюшок К. А. – Основні категорії та форми прояву суспільних еколого-економічних відносин/ К. А. Артюшок // Збалансоване

природокористування. – 2014. – № 1. – С. 44-48. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2014_1_9.

29. Kneese A. Economics and the Environment: A Materials Balance Approach/Allen V. Kneese, Robert U. Ayres, Ralph C. D'Arge. – Washington DC: Resources for the Future, 1970. – P.11-13.

30. Callan S. Environment Economics and Management. Theory, Policy and Applications/ S. Callan, J. Thomas. – Chicago: Irwin, 1996. – 724 p.

31. Загвойська Л.Д. Філософсько-економічний дискурс проблеми «Людина-Природа» / Л.Д. Загвойська // Сталий розвиток та екологічна безпека: теорія, методологія, практика / [Андерсон В.М., Андрєєва Н.М., Алимов О.М. та ін.]; За наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Хлобистова / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП : монографія. – Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2011. – С.12-41.

32. Харічков С. К. Інноваційне бачення природозберігаючої політики України/ С.К. Харічков// Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса, ОНПУ, 2013. – № 5 (10). – С. 5-11. [Електронний ресурс] / С.К. Харічков // Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua>.

33. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2008. – 256 с.

34. Барякин В. От природоиспользования к природохозяйствованию: новая социально-экологическая парадигма/ В. Барякин. [Электронный ресурс]. Режим доступа: brennoe-i-vechnoe.narod.ru.

35. Мишенин Е. Концептуальные основы формирования экологически ориентированного механизма управления природохозяйствованием // Экономист, 2012, №3. – с. 59-64.

36. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В. М. Гесць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артёмова та ін. ; за ред. Л. В. Шинкарук ; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2011. – 696 с.

37. Молчанов А.М. Возможная роль колебательных процессов в эволюции // Колебательные процессы в биологических и химических системах. – М.9 1967. – С. 287.

38. Егоров А.А. Возможность и структура // Современные проблемы материалистической диалектики. – М.5 1971. – С. 124.

39. Егоров Ю.Л., Хасанов М.Х. Система, структура, функция // Философские науки. – 1978. – № 5. – С. 38.

40. Бернар И.В., Колли Жан-Клод. Толковый экономический и финансовый словарь : в 2-х т. — Т. 2. – М.: Международные отношения, 1994. – С. 574.

41. Статистичний збірник «Регіони України». Державна служба статистики України. – Київ, 2013 . – Частина II. – 783 с.

42. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). Архів за 2009-2016 роки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.

43. Власюк В. Чем грозит Украине деиндустриализация? / В Власюк// Зеркало недели. Украина от 28 мая 2016 г. Киев. – №19 (265). – С.7.

44. Ватаманюк З. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / З. Ватаманюк, С. Панчишин, О. Дорош, Н. Гнатюк, І. Грабинська. – Л. : Новий Світ-2000, 2005. – 648 с.

45. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст / Туниця Т.Ю. – К., 2006. – 300 с.

46. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: ЗАТ «Нічлава». – 2006. – 704 с.

47. Мельник, Л.Г. Економіка природних ресурсів [Текст] : навч. посіб. / Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин. – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.

48. Моткин Г.А. Экономическая теория природопользования и охраны окружающей среды (лекции теоретической систематики). — Институт проблем рынка РАН. — М. : 2009. — 347 с.

49. А. Эндрес, И. Квернер Эоч экономика природных ресурсов, 2-е изд. — СПб.: Питер, 2004. — 256 с.

50. Буркинський Б.В. Капіталізація економіки регіонів України : монографія / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. — Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. — 273 с.

51. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Г 62. Экономика природных ресурсов. — М.: Аспект Пресс, 1998,— 319 с.

52. Рубель О.Є. Інституціоналізація економіки природокористування : монографія / О. Є. Рубель; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. — Одеса, 2014. — 517 с.

53. Капіталізація економіки України/ за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д.е.н. А.А. Гриценка. — К.: Інститут економіки і прогнозування, 2007. — 220 с.

54. Національна парадигма сталого розвитку України/ за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. — К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. — 72 с.

55. Costanza R., Daly H.E. Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*, Vol. 6, No. 1 (Mar., 1992), pp. 37-46.

56. Costanza, R. *Ecological economics: the science and management of sustainability*. Columbia University Press, New York. 525 pp.

57. Пухова У.М. Природный капитал, как часть составляющего природных ресурсов [Электронный ресурс] / У.М. Пухова // фундаментальные исследования. — 2008. — № 2 — С. 130-132. — Режим доступа: www.rae.ru.

58. Бобух І.М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України: монографія / І.М. Бобух. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. – 372 с.

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусель]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

60. Невская М.А., Трушевский В.Л. Современные научные подходы к исследованию природно-ресурсного потенциала / М.А. Невская, В.Л. Трушевский // Сборник научных статей "Проблемы системной модернизации экономики России: социально-политический, финансово-экономический и экологический аспекты". – СПб.: НОУ ВПО Институт бизнеса и права, 2010. – №9. – С. 438-443.

61. Мир и Россия: материалы для размышления: Учебное пособие [Электронный ресурс] / [В.С. Автономов, А.П. Кузнецов, А.А. Мицкевич и др.]; под ред. В.С. Автономова и Т.П. Субботиной. – СПб.: Экономическая школа, 1999. – 146 с. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org>.

62. Деревяго И.П. Анализ воспроизводственных процессов в системе устойчивого развития [Электронный ресурс] / И.П. Деревяго // Проблемы современной экономики. — 2008. — № 2(26). — Режим доступа: <http://www.m-economy.ru>.

63. Горячук В.Ф. Оцінка природного капіталу регіонів України як умова формування зеленої економіки / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 9-20. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_52_3.

64. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів»].

65. Довідник показників нормативної грошової оцінки земель населених пунктів [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://land.gov.ua/hroshova-otsinka-zemel/otsinka-zemel-naselenykh-punktiv.html>.].

66. Постанову Кабінету Міністрів України "Про методику грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)" від 30.05.1997 року № 525.

67. Економічна енциклопедія: У трьох томах.-Том 1. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.

68. Малый экономический словарь/ под ред. Азрилияна, А.Н. – Издательство: М.: Институт новой экономики, 2000. – 1088 с.

69. Формирование окружающей среды и экономика природных ресурсов : Пер. с нем. / [В. Грингмут, К. Кутчбаух, Г. Роос, Г. Штрайбель]; Общ. ред. и послесл. А. Н. Ворощука. – М. : Прогресс, 1982. – 382 с.

70. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 240 с.

71. Хлобистов Є.В. SWOT-аналіз і аналіз прогалін (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі економіки та підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень конвенцій РІО / Є.В. Хлобистов. – Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2016. – 96 с.

72. SWOT-аналіз і аналіз прогалін (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі екології та природних ресурсів і підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень Конвенцій Ріо. / Л. Г. Руденко – Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2016. – 124 с .

73. Данилишин Б. М. Економіка природокористування / Б. М. Данилишин, М.А. Хвесик, В. А. Голян. – Київ: Кондор, 2010. – 465 с.

74. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України : Моногр. / В. І. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 548 с.

75. Захарченко В.І. Процеси ринкової трансформації регіональних промислових комплексів//Формування ринкових відносин в Україні: Зб.наук. праць. – К.: НДЕІ Мінекономіки та з питань євроінтеграції України. – 2004. – №1-2. – с.6-9.

76. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наук. думка, 1993. – 219 с.

77. Прокопчук Р.В. Питання трансформації територіально-галузевої структури регіону// Проблеми географії України: Мат-ли наук. конф. (м. Львів, 25-27 жовтня 1994 р.). – Львів, 1994. – с.134-135.

78. Моисеев Н.Н. Логика динамических систем и развитие природы и общества// Вопр. философии. – 1999. – №4. – с.3-10.

79. Богданов А.А. Всеобщая организационная наука. Тектология. в 2-х книгах. – М., 1989. – Кн. 1. – 304 с.; Кн. 2. – 351 с.

80. Захарченко В.И. Основные направления комплексного развития региональных промышленных комплексов// V съезд Географического общества Украинской ССР: Тез. докл. (г. Симферополь, март 1985 г.) / Ред. кол.: А.М. Маринич (отв. ред.) и др. К.: Наук. думка, 1985. – с.72-73.

81. Кононенко П.И. Стратегическое программно-целевое управление производственно-хозяйственной системой. – М.: ИТК «Дашков и К», 2003. – 270 с.

82. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. – 303 с.

83. Захарченко В.І. Ринкові перетворення і стратегічне управління промисловими територіальними системами// Регіональні перспективи. – 2004. №1-2. – С.6-9.

84. Бабенко Г.А. Перспективы структурной трансформации промышленной экономики Крыма. – Симферополь: Таврия, 1999. – 80 с.

85. Комеліна О.Б. Соціально-економічні проблеми розвитку промислового комплексу регіону (на прикладі Полтавської області): Автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.10.01/ РВПС НАН України. – К., 2001. – 20 с.

86. Колимийчук В.С., Шевчук Л.Т., Шульц С.Л. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону (методологія, методи, практика). – Тернопіль, 2002. – 278 с.

87. Пила В., Абрамов В. Програмно-цільовий метод управління соціально-економічним розвитком регіонів// Економіка України. – 1998. – №9. – С. 32-39.
88. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). – Луцьк: Настир'я, 2000. – 580 с.
89. Бландел Р. Эффективные бизнес-коммуникации. Принципы и практика в эпоху информации: Пер. с англ. – СПб: Питер, 2000. – 384 с.
90. Состояние системы управления промышленностью в регионах и пути ее совершенствования/ Н.Г. Чумаченко, Б.М. Биренгер, Л.Г. Червова и др. – Донецк: НЭП НАН Украины, 1999. – 60 с.
91. Яковенко Л.І. Промислова політика в трансформаційній економіці. – Полтава: Скайтек, 2000. – 315 с.
92. Горник В. Взаємодія та розподіл функцій держави і регіонів як суб'єктів реалізації промислової політики// Управління сучасним містом. – 2004. – №7-9. – с.154-160.
93. Бучарин А. Повышение роли экономических методов управления// Экономист. – 2002. -№4. – с.28-35 .
94. Студінський В.А. Економічна поведінка в трансформаційній економіці :курс лекцій /В.А. Студінський. Київ : Фенікс, 2010. – 262 с.
95. Мельник Л. Г. Теория самоорганизации экономических систем [Текст] : монография / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2012. – 439 с.
96. Мельник Л. Г. Триалектические основы управления развитием экономических систем [Текст] : монография / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2015. – 447 с.
97. Мельник Л.Г. Методология развития. Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 602 с.

98. Конспект лекцій з дисципліни «Управління інноваційним розвитком» /Укладачі: С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. – Суми: Вид-во МумДУ, 2006. – 129 с.

99. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 582 с.

100. Біловодська О.А. Системний аналіз і вдосконалення теоретико-методологічних підходів до вибору напрямів інноваційного розвитку підприємств / О. А. Біловодська // Пробл. науки. – 2004. – № 4. – С. 7-15.

101. Мішенін Є.В. Організаційно-економічний механізм екологічно орієнтованого управління природо господарюванням / Є.В. Мішенін, Н.В. Мішеніна, І.Є. Ярова // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: [монографія] / за заг. ред. к.е.н., доцента Ю.С. Шипуліної. – Суми: ТОВ «ДД Папірус», 2012. – С.424-438.

102. Мишенин Е.В. Модель экономико-экологического механизма управления природохозяйствованием: системное видение и методологический базис / Е.В. Мишенин, И.Е.Яровая, Н.В. Мишенина// Экономические проблемы устойчивого развития: матер. доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту СумДУ, (3-5 квітня, 2012 р). – Суми: СумДУ, 2012.-Т.1.-С.112-113.

103. Мішенін Є. Організаційно-економічний механізм аграрного природо господарювання: теоретико-методологічні орієнтири формування /Є. Мішенін, І. Ярова, Н. Мішеніна // Вісник Львівського аграрного університету. Серія «Економіка АПК». – 2013.-№ 20 (2).-С.93-101.

104. Мішенін Є.В. Лісогосподарювання як сучасна парадигма сталого розвитку лісового комплексу / Є.В. Мішенін, І. Є. Ярова// Наукові праці Лісівничої академії наук України. – 2014. – Вип. 12. – С. 221-226.

105. Мішенін Є.В. Інституційне забезпечення інноваційного розвитку /Є.В. мішенін, Мерщій Б.Є.//Технологии XXI века: Сборник тезисов по

матеріалам 21й міжнародної научної конференції (8-10 вересня 2015 г.). Ч.2. – Суми: СНАУ, 2015. – С. 27-29.

106. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.01.2015, підстава 35-19 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. № 40, ст.527 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

107. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.07.2014, підстава 1586-18// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. №9, ст.79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.Ua/laws/show/160-15>.

108. Фатхудинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность / Р. А. Фатхудинов. – М: ЗАО Издательство "Экономика", 2005. – 504 с.

109. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я. А. Жаліло . – Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень (НІСД) : та ін., 2003 . – 362 с.

110. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010. // Верховна Рада України. – 2010. №26, ст. 218 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

111. Манцуров І.Г. Інституційне планування як складова сучасної системи державного регулювання економіки / І. Г. Манцуров // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 5. – С. 5-11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_5_3.

112. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [колективна монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 400 с.

113. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: [монографія] / В.А. Голян. – Луцьк: Твердиня, 2009. – 592 с.

114. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування [Текст] : монографія / Б. М. Данилишин ; Національна академія наук України. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.

115. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат : монографія / М. А. Хвесик. – К. : Кондор, 2007. – С. 220.

116. Хвесик М.А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : Моногр. / М. А. Хвесик, В. А. Голян; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України, Нац. авіац. ун-т. – К. : Книжк. вид-во НАУ, 2006. – 260 с.

117. Хвесик М.А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик, С. М. Демидюк; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 488 с.

118. Харічков С.К. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування : монографія / С. К. Харічков, Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, Н. І. Хумарова, Н. М. Андрєєва; В.о. НАН України. Ін-т проблем ринку та економіко-еколог. дослідж.; Під ред. С. К. Харічков.– Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2010.– 482 с.

119. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності: [монограф.]/ [З. В. Герасимчук, І. М. Вахович, В. А. Голян, А. О. Олексюк]. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 228 с.

120. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.

121. Потапенко В. Г. Трансформація використання природно-ресурсної сфери України на засадах “зеленої” економіки : монографія /В. Г. Потапенко. – Суми : Папірус, 2013. – 383 с.
122. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
123. Носова С.С. Производственная инфраструктура в системе государственно-монополистического капитализма. – М.: Высшая Школа, 1983. – с. 12.
124. Пезенти А. Очерки политической экономики капитализма. – Т.2. – М.: Прогресс, 1976. – 885 с.
125. Макконнел Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.2. – М.: Республика, 1992. – с.388.
126. Роль инфраструктуры в реализации промышленной политики / Вигдорчик Е.А., Кашин В.К., Липсиц И.В., Нещадин А.А., Никологорский Д.Ю. // ЭКО. -1996. – №12. -С.24.
127. Бережная И.В., Михуринская Е.А., Малахова В.В. Автотранспортный комплекс как объект регионального управления: Монография. – Симферополь: Национальная академия природоохранного и курортного строительства, 2009. – 176 с.
128. Харічков С.К. Сучасні тенденції формування екологічної інфраструктури природокористування : монографія / С. К. Харічков, І. В. Бережна, Л. Є. Купінець, К. О. Міхурінська, О. В. Садченко; ред.: С. К. Харічков; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О., 2012. – 355 с.
129. Reforming infrastructure – Privatization, Regulation and Competition// Доповідь Світового Банку 14.06.2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.worldbank.org](http://www.worldbank.org).

130. Бутенко А.І. Проблеми та стратегічні напрямки розвитку підприємництва в інфраструктурному секторі економіки (ІСЕ) / керівник авт. кол. д.е.н., проф. А.І.Бутенко – Одеса: Фенікс, 2006. – 373 с.

131. Герасимчук З.В. Інфраструктурне забезпечення інноваційних процесів : монографія / З. В. Герасимчук, Н. Т. Рудь; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк : Захарчук В.М., 2013. – 259 с.

132. Маслак В.О. Ринкова інфраструктура та її вплив на економічне зростання виробництва: теоретичні та прикладні засади : монографія / В. О. Маслак, О. О. Маслак, В. Й. Жежуха; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2010. – 204 с.

133. Шевчук Я.В. Автотранспортна інфраструктура: теорія і методи сучасних регіональних досліджень. Монографія. – Ужгород: Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес», 2011. – 376 с.

134. Інфраструктурний комплекс Західного регіону України: оцінка стану і напрями розвитку : [монографія]/ [С.О.Іщук, Т.В.Кулініч, В.С.Крупін,С.М.Ткач]; НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [наук. редактор С.О.Іщук]. – Львів, 2010. – 242 с.

135. Проблеми теорії та практики формування сучасних кластерних систем: монографія/ за наук. ред. проф. С.К. Харічкова [С.К. Харічков, І.М. Дишловий, В.І. Захарченко та ін.]. – Одеса: Інтерпринт, 2014. – с. 326.

136. Мішенін Є. Концептуальні засади розвитку механізмів державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері /Є. Мішенін, Г. Мішеніна // Економіст : наук. журнал. – 2010. – № 12. – С. 23-26.

137. Бутенко А.І. Механізми взаємодії органів влади та підприємницького сектора економіки України : [монографія] / А. І. Бутенко, О. О. Барабаш, Т. О. Журавльова, Н. Г. Каптуренко, Г. В. Карпінська, А. В. Курносова, Є. В. Лазарева, О. І. Лайко, В. В. Лукашук, В. В. Лук'янова; ред.: А. І. Бутенко; Нац. акад. наук України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – О. : Інтерпринт, 2011. – 277 с.

138. Запатрина І.В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктури їх проектів і надання публічних послуг/ І. В. Запатрина// Економіка і прогнозування. – 2010. – №4. – с.62-86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/ep/2010_4/4_Zapatrina.pdf.

139. Public-Private Partnerships in Infrastructure. – Days 2008, December 15-18. – 2008. -Washington, D.C. : Edited by Periklis Saragiotis, PPP Program, World Bank Institute. – Day 2.

140. Пилипів В.В. Капіталізація природних ресурсів: механізми залучення інвестицій у сталий розвиток / І.К. Бистряков, В.В. Пилипів, О.В. Луців // Економіст. – 2013. – №.10 – С. 38-41.

141. Пилипів В.В. Інвестиційне управління природним капіталом / В.В. Пилипів, В.П. Павленко // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. –с. 68-73.

142. Пилипів В.В. Просторові аспекти сталого розвитку: постнекласичний дискурс / І.К. Бистряков, В.В. Пилипів // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С.5-15.

143. Пилипів В.В. Проблемні аспекти капіталізації природних ресурсів в системі територіального управління // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №15. – С.42-45.

144. Бібліотека Всеукраїнської ліги. Серія «Стан навколишнього середовища». Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом: директиви, що стосуються довкілля. – 2015. – №5 (137). – 24 с.

145. Бібліотека Всеукраїнської ліги. Серія «Стан навколишнього середовища». Структурна перебудова економіки України в контексті переходу до збалансованого розвитку. – 2009. – №2 (62). – 32 с.

146. Аверіхіна Т.В., Іванченкова Л.В., Крутякова В.І. Поточковий облік витрат в системі управління природоохоронною діяльністю підприємства // В

кн. «Управління фінансово-економічною безпекою підприємств харчової промисловості України: аналіз і синтез методів»: моногр. за загальн. ред. д.е.н., проф. В.В. Немченко; Одеська нац. академія харчових технологій. – Одеса: Фенікс, 2013. – 448 с. – с. 289–304.

147. Харічков С.К. Крутякова В.І. Інноваційна модель економіки України на засадах невиснажливого природогосподарювання та природозбереження /С.К. Харічков, В.І. Крутякова// Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі: [Коллективна монографія] /НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, КПІ «Київський політехнічний інститут», Вища економіко-гуманітарна школа, асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистов Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2014. – 590 с. – п.2.7. – с. 222-243.

148. Крутякова В.І. Приоритеты экологической политики в условиях экономико-экологически безопасного развития регионов. / В.І. Крутякова //Экономические инновации, вып. 29. Сб.науч.статей – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007. – с.114-122.

149. Крутякова В.І. Шляхи вдосконалення системи контрольно-інспекційних функцій у сфері природогосподарювання /С.К. Харічков, В.І. Крутякова // Экономические инновации, вып. 26. Сб.науч.статей – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007. – с.249-260.

150. Рассадникова С.І., Харічков С.К., Крутякова В.І, Організація суспільних робіт у сфері регіонального природокористування /С.К. Харічков, В.І. Крутякова // Економічні інновації, вип.35; Українське Причорномор'я в контексті економічних альтернатив: сучасні виклики та антикризові стратегії (регіональна система в економічному, соціальному та екологічному вимірах). Зб.наук.праць. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2009. – с. 431-437.

151. Крутякова В.І., Харічков С.К. Напрями реформування системи регіонального управління та організації контролю в сфері природокористування /С.К. Харічков, В.І. Крутякова // Економічні інновації, вип. 44; Українське Причорномор'я в національних і міжнародних координатах розвитку: природокористування, рекреація та туризм, соціальна сфера. Зб.наук.праць. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – с. 128-133.

152. Крутякова В.І. Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на засадах сталого природогосподарювання. [Електронний ресурс] /С.К. Харічков, В.І. Крутякова // Економіка: реалії часу. – 2014. – №2 (12). – с. 175-183. Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No2/175-183.pdf> (Журнал індексується і реферується в зарубіжних базах РІНЦ (Росія); Google Scholar (США); EBSCO (США); Index Copernicus (Польща); Ulrich's Periodicals Directory (США)).

153. Крутякова В.І. Структурна модель системи інституційного забезпечення природогосподарювання як сегменту національної економіки / В.І. Крутякова// Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип.3. – с.39-44.

154. Крутякова В.И. Природохозяйствование – сегмент экономики в условиях перехода Украины к устойчивому развитию/ В.И. Крутякова, Е.М. Субчинская // Journal of ecological sciences, spirituality, education and environmental culture "Noosfera". Republica Moldova, 2016. – №16. – С.136-142

155. Иванченкова Л.В., Крутякова В.И. Государственно-частное партнерство в развитии инфраструктуры сферы природопользования: Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях// Матеріали наук.-практ.конф. м. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р./ НДІ сталого розвитку та природокористування/ Л.В. Иванченкова, В.И. Крутякова. Сімферополь, «СОНАТ»: НДІ СРП, 2009. – 191 с. – с.65-66.

156. Крутякова В.І. Модернізація системи організації контрольно-інспекційних функцій в природокористуванні: Шляхи та інструменти

модернізаційного прориву економіки України// Матеріали міжнародної конференції, м. Одеса, 21-22 жовтня 2010 р./ ІПРЕЕД НАН України / С.К. Харічков, В.І. Крутякова. – м. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. – 470 с. – с.456-460.

157. Крутякова В.І., Харічков С.К. Екологізація виробництва – системний чинник забезпечення екологічної безпеки регіону: Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції.: Матеріали Міжнародної конференції 6-7 жовтня 2011 р., м. Одеса: збірка тез/ Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України/ В.І. Крутякова, С.К. Харічков. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2011. – 320 с. – с. 151-154.

158. Крутякова В.І. Екологізація як складова стратегії переходу України до сталого розвитку: Цілі збалансованого розвитку для України: матеріали Міжнародної конференції (Київ, 18-19 червня 2013 р.)/ В.І. Крутякова, С.К. Харічков. – К: Центр екологічної освіти та інформації, 2013. – 491 с. – с. 280-286.

159. Крутякова В.І. Формування нової моделі економіки на засадах невиснажливого природогосподарювання: Технології та методи піднесення економіки України: Збірник матеріалів Всеукраїнських наукових економічних читань з міжнародною участю (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, 29-30 травня 2014)/ В.І. Крутякова, С.К. Харічков. – Миколаїв: НУК, 2014. – 132 с. – с.7-8.

160. Рассадникова С.І., Крутякова В.І. Потенціал державно-приватного партнерства у формуванні інфраструктури природогосподарювання в Україні (переваги, фактори, стимули): Матеріали ІV Міжнародної інтернет-конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, 21-22 травня 2015)/ С.І. Рассадникова, В.І. Крутякова . – Одеса: ОНПУ, 2015. – 214 с. – с.155-157.

161. Крутякова В.І. Стратегічні напрями модернізації державного менеджменту сфери природогосподарювання в Україні : Матеріали ІІ

Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка: реалії часу і перспективи» (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, 7-11 вересня 2015 р.). Том 1 /С.К.Харічков, В.І. Крутякова. – Одеса: ОНПУ. – 2015. – 528 с. – с. 230-232.

162. Крутякова В.І. Системна модель інноваційних домінант переходу України до сталого розвитку: Матеріали першої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління інноваційним розвитком на макро-, мезо– та мікрорівнях» (Одеський національний політехнічний університет. 5 червня 2015. В двох томах. Том 1) /С.К.Харічков, В.І. Крутякова. – Одеса, 2015. – 152 с. – с.22-23.

163. Крутякова В.І. Парадигма природогосподарювання як сегменту національної економіки: Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (28-29 травня 2015 р., м. Одеса) / С.К.Харічков, В.І. Крутякова. – Одеса: ОНЕУ. – 2015. – 132 с. – с.24-27.

164. Крутякова В.І. Систематика цілей інноваційного розвитку природогосподарювання: Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки: Матеріали XXI міжнародної науково-практичної конференції, Том I, Частина I, Одеса, 12-15 вересня 2016 р./ Національна академія наук України, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії наук ім. Г.М. Доброва НАН України» /С.К. Харічков, В.І. Крутякова. – Київ – Одеса: 2016. – 225 с. – с.114-116.

ДОДАТКИ

Додаток А

Етапи виникнення та становлення концепції збалансованого розвитку

(джерело: викладено автором на підставі [6])

Першою віхою в історії становлення концепції збалансованого розвитку можна вважати Конференцію ООН з проблем навколишнього середовища, що відбулася в Стокгольмі у червні 1972 року. Саме на Стокгольмській конференції було вперше внесено до міжнародного порядку денного питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища. За підсумками конференції було прийнято Декларацію Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, яка містила 26 принципів і план дій зі 109 пунктів. У принципах вперше було наведено перелік законів з природоохоронної діяльності на державному та міжурядовому рівнях.

На засіданні Генеральної асамблеї ООН (1982 рік) було прийнято Всесвітню Хартію природи («The World Charter of Nature Defense»), в якій проголошується ряд принципів збереження природи, відповідно до яких будь-яка діяльність людини, що впливає на природу, має бути керованою і оціненою.

У 1983 році Генеральна Асамблея ООН створила Міжнародну комісію з навколишнього середовища і розвитку (World Commission on Environment and Development). До завдань Комісії входило розроблення основних принципів, показників збалансованого розвитку, а також глобальної еколого-економічної програми дій. У 1987 році за результатами роботи Комісії Г. Х. Брундтланд (голова Комісії, прем'єр-міністр Норвегії) була опублікована доповідь «Наше спільне майбутнє» («Our common future»), в якій і була представлена нова концепція збалансованого розвитку, як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні та було вперше точно визначено поняття збалансованого розвитку (sustainable development) – розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої

потреби, при цьому не ставлячи під загрозу можливість задовольняти потреби майбутніх поколінь.

Світова Програма переходу до збалансованого розвитку

Концепція збалансованого розвитку була платформою для скликання Другої Конференції ООН з питань природного середовища та розвитку, яка мала назву «Саміт Землі» (1992 рік, Ріо-де-Жанейро, Бразилія).

В результаті було прийнято п'ять підсумкових документів. Серед них особливе значення мають:

- Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку.
- Порядок денний на XXI століття.
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату.
- Конвенція про охорону біологічного різноманіття
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці
- Декларація щодо напрямку розвитку, охорони та використання лісів.

Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку складається з 27 принципів, які спрямовані на визначення та об'єднання нових принципів міжнародного співробітництва. «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21) містить рекомендації кожній країні щодо розроблення національної стратегії збалансованого розвитку з урахуванням необхідних природоохоронних заходів.

Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Планета Земля» + 5 (1997 рік, Нью-Йорк, США) була присвячена огляду та оцінці реалізації Порядку денного на XXI століття. Підсумковий документ містив наступні висновки:

– глобальний стан навколишнього середовища продовжує погіршуватися, серйозні екологічні проблеми, як і раніше, глибоко вбудовані в соціально-економічну структуру країн в усіх регіонах;

– брати участь у розробленні та впровадженні стратегії збалансованого розвитку мають усі сектори суспільства;

– всім країнам необхідно сформулювати і розробити до 2002 року національні стратегії збалансованого розвитку, що відобразатимуть внесок і обов'язки всіх заінтересованих сторін.

Принцип збалансованого розвитку закріплено в установчому Амстердамському договорі ЄС (Договір про ЄС, 1997). Збалансований розвиток визначено ключовим принципом усіх політик ЄС. Згідно з ним будь-яку політику ЄС слід розробляти так, щоб вона враховувала економічні, соціальні та екологічні аспекти, а досягнення цілей в одній зі сфер політики не стримувало б прогресу в іншій.

На Всесвітньому саміті ООН зі збалансованого розвитку (2002 рік, Йоганнесбург, ПАР) було представлено огляд десятирічного досвіду просування до збалансованого розвитку. Значну увагу було приділено проблемі втрати біорізноманіття. На Йоганнесбурзькому саміті також обговорювали нові проблеми: торгівля, глобалізація та фінансування збалансованого розвитку. На зустрічі було прийнято два основні документи: Йоганнесбурзька декларація зі збалансованого розвитку. План виконання рішень з визначенням пріоритетів діяльності.

У декларації сформульовано основні завдання для досягнення збалансованого розвитку: подолання бідності; зміна моделей виробництва і споживання; охорона і раціональне використання природної ресурсної бази.

У 2012 році (Ріо-де-Жанейро, Бразилія) ООН зібрала уряди, міжнародні організації та основні групи для того, щоб спільно виробити ряд дієвих заходів, здатних знизити рівень бідності і одночасно сприяти створенню гідних робочих місць, чистої енергетики та раціональнішого і справедливого використання природних ресурсів.

Глави держав і урядів ухвалили підсумковий документ Конференції «Майбутнє, якого ми прагнемо» – курс на збалансований розвиток і

забезпечення побудови економічно, соціально та екологічно збалансованого майбутнього для нашої планети, для нинішнього і прийдешніх поколінь.

У підсумковому документі йдеться про:

- розвиток «зеленої» економіки в контексті збалансованого розвитку і ліквідації бідності;
- формування інституційних рамок такого розвитку;
- необхідність подальшого просування ідеї збалансованого розвитку на всіх рівнях та інтеграції його економічної, соціальної та екологічної складових і врахування їхнього взаємозв'язку.

На Конференції поряд із загальними офіційними документами були проголошені добровільні зобов'язання (понад 700). Зокрема, Україну у розділі «Екологізація освіти» Добровільних зобов'язань Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20» представляють Всеукраїнська екологічна ліга та Міжнародний інститут «Асоціація регіональних екологічних проблем».

Під час ювілейної 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (25-27 вересня 2015 року) відбувся Саміт зі збалансованого розвитку.

Ключові теми для обговорення – Порядок денний «Період після 2015 року» і документ «Глобальні цілі збалансованого розвитку».

Основними складовими елементами Порядку денного є гідність, люди, процвітання, планета, справедливість і партнерство. Було визначено п'ять рушійних елементів: універсальність, інтеграція, права людини, рівність та розвиток. Новий Порядок денний передбачає до 2030 року викоринити злиденність і повсюдно сприяти економічному процвітання, соціальному розвитку, охороні довкілля.

Комплексні, взаємопов'язані і неподільні 17 Глобальних цілей збалансованого розвитку до 2030 року є цілями усіх країн і демонструють всесвітній характер. Цілі та 169 завдань спрямовані на усунення основних системних перешкод на шляху до збалансованого розвитку, зокрема,

нерівності, незбалансованого виробництва і споживання, відсутності належної інфраструктури та гідної роботи.

Підсумкові документи: Декларація, Глобальні цілі збалансованого розвитку до 2030 року, цільові завдання та Глобальне партнерство.

Додаток Б

Глобальні цілі збалансованого розвитку до 2030 року
(ухвалено 25-27 вересня 2015 року на Саміті під час ювілейної 70-ї сесії

Генеральної Асамблеї ООН)

Таблиця Б.1 – Глобальні цілі збалансованого розвитку до 2030 року

№ цілі	Цілі збалансованого розвитку Sustainable Development Goals	Характеристика дій цілі
1	2	3
1	<p>Подолати бідність в усіх її проявах у всьому світі End poverty in all its forms everywhere</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Подолати крайні форми бідності (стосується категорій людей, добове споживання яких є нижчим 1, 25 доларів США на день) • Скоротити принаймні удвічі кількість людей, що живуть за межею бідності у всіх її проявах • Запровадити системи загального соціального захисту усіх категорій населення, а також досягти сталого рівня забезпеченості бідних та незахищених верств населення • Забезпечити рівний доступ чоловіків та жінок до усіх суспільних благ, послуг, права власності, зокрема, права власності на землю та інших форм власності та наслідування; рівний доступ до природних ресурсів, сучасних технологій та фінансових послуг • Забезпечити здатність малозабезпечених та незахищених верств населення реагувати на несприятливі обставини та зменшити їх вразливість до впливу кліматичних, соціальних, природних потрясінь та катастроф
2	<p>Подолати голод, досягти продовольчої безпеки і поліпшити харчування та сприяти збалансованому розвитку сільського господарства End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Покласти край голоду та забезпечити доступ кожного до безпечної та поживної їжі упродовж цілого року • Покласти край усім формам недоїдання та задовольнити потреби у харчуванні дівчат-підлітків, вагітних жінок та жінок у період лактації, а також людей похилого віку • Збільшити удвічі урожайність та прибуток малих фермерських господарств, з урахуванням природних особливостей та біологічного різноманіття кожного регіону • Попереджати настання посух, повеней та

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>інших природних катастроф</p> <ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити охорону різноманіття видів насіння, зернових та свійських тварин, а також справедливий розподіл результатів виробництва • Заохочувати залучення інвестицій у розвиток інфраструктури села, наукових досліджень у сфері сільського господарства, розвиток технологій, а також у висадку та зберігання генофондів сільськогосподарських рослин з метою покращення врожайності у країнах, що розвиваються • Врегулювати існуючі, а також попередити встановлення нових торговельних обмежень та порушень на ринках сільськогосподарської продукції • Вживати заходи для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів та похідних ринків з метою недопущення надмірного коливання цін на продукти харчування
3	<p>Забезпечити здоровий спосіб життя та сприяти добробуту для всіх, незалежно від віку</p> <p>Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Скоротити загальний показник смертності при пологах до показника, що не перевищує 70 випадків на 100 000 новонароджених • Покласти край смертності новонароджених та дітей до п'яти років • Покласти край епідемії СНІДу, туберкульозу, малярії, гепатиту, а також розповсюдженню інших інфекційних захворювань, що передаються через воду • Скоротити утричі передчасну смертність, викликану неінфекційними захворюваннями • Посилити заходи профілактики зловживання психоактивними засобами, у тому числі наркотичними речовинами та алкоголем • До 2020 року удвічі скоротити у всьому світі кількість смертей та випадків травмування у результаті дорожньо-транспортних пригод • Забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, зокрема, у сфері планування сім'ї, інформування та освіти, а також включити заходи з охорони репродуктивного здоров'я у

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>національні стратегії та програми</p> <ul style="list-style-type: none"> • Запровадити загальне медичне страхування, забезпечити доступ усіх категорій населення до послуг з охорони здоров'я, а також до безпечних, дієвих, якісних та доступних основних медичних препаратів та вакцин • Значно скоротити кількість смертей та захворювань, спричинених викидами небезпечних хімікатів у повітря та воду, а також унаслідок забруднення ґрунтів такими хімікатами • Збільшити обсяг фінансування охорони здоров'я, сприяти залученню, розвитку та підготовці медичних кадрів у країнах, що розвиваються • Посилити спроможність усіх країн у сфері попередження, виявлення ризиків для здоров'я, та також управління вказаними ризиками на глобальному та національних рівнях
4	<p>Забезпечити для всіх інклюзивну освіту, рівноправний доступ до якісної освіти та сприяти можливості навчатися протягом усього життя</p> <p>Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити рівні можливості для отримання дівчатами та хлопцями безкоштовної, якісної початкової та середньої освіти • Забезпечити рівний доступ дівчат та хлопців до якісних заходів із раннього розвитку, піклування та якісної дошкільної освіти • Забезпечити рівний доступ жінок та чоловіків до доступної, якісної професійної, технічної та вищої освіти, зокрема, до навчання у вищих навчальних закладах • Збільшити на x% кількість молоді та дорослих із відповідними знаннями, навичками, у тому числі професійно-технічними, з метою їх працевлаштування та залучення до підприємницької діяльності • Ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти та забезпечити рівний доступ незахищених верств населення, зокрема, осіб із обмеженими можливостями, корінного населення та дітей із соціально незахищених сімей до освіти на усіх рівнях, включаючи професійно-технічний • Гарантувати здобуття як мінімум x% дорослого населення, як жінками так і чоловіками, навчоч

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>читання, письма та арифметики</p> <ul style="list-style-type: none"> • Гарантувати отримання усіма, хто навчається, знань та навичок, необхідних для сприяння сталому розвитку, зокрема, шляхом проведення освітніх заходів щодо сталого розвитку, прав людини, гендерної рівності, сприяння культурному розвитку та відмові від насильства, правильного розуміння культурного розмаїття • Побудувати та модернізувати заклади освіти, що враховують потреби дітей, людей з особливими потребами, гендерні аспекти, та забезпечити загальні та рівні умови для всеохоплюючого та ефективного навчання • До 2020 року збільшити на x% кількість стипендій для студентів з країн, що розвиваються • Збільшити на x% кількість кваліфікованих педагогічних кадрів, зокрема, шляхом співпраці у сфері підготовки вчителів у країнах, що розвиваються
5	<p>Досягти тендерної рівності шляхом розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат</p> <p>Achieve gender equality and empower all women and girls</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ліквідувати дискримінацію жінок та дівчат у всіх її проявах у всьому світі • Ліквідувати усі прояви насильства проти жінок та дівчат у громадській та приватній сферах, зокрема, торгівлю людьми та сексуальну експлуатацію • Ліквідувати усі види небезпечних традиційних практик, а саме примусові шлюби, зокрема у дитячому та ранньому віці • Забезпечити визнання цінності неоплачуваного догляду та домашньої роботи шляхом надання соціальних послуг, зміцнення інфраструктури надання таких послуг та посилення заходів соціального заходу • Забезпечити всебічну та ефективну участь жінок та створити рівні можливості для лідерства жінок на усіх рівнях прийняття рішень у політичній, економічній та суспільній сферах • Забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>здоров'я та репродуктивних прав • Запровадити реформи з метою надання жінкам рівних прав на використання економічних ресурсів, а також доступу до права власності, зокрема на землю, до інших форм власності, та їх контролю, а також доступу до фінансових послуг, права наслідування та природних ресурсів</p> <ul style="list-style-type: none"> • Збільшити використання передових, зокрема, інформаційних технологій (ІТ) з метою сприяння розширенню прав та можливостей жінок • Забезпечити прийняття та зміцнення політики та законодавства щодо сприяння гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок та дівчат на усіх рівнях суспільного життя
6	<p>Забезпечити доступність і збалансоване використання водних ресурсів і послуги у сфері санітарії для всіх</p> <p>Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Досягти загального та рівного доступу усього населення до безпечної доступної питної води • Забезпечити загальний та рівний доступ до нормальних санітарних умов та гігієни, покласти край відкритій дефекації • Покращити якість води шляхом зменшення забруднень, припинення забруднення та мінімізації викидів у воду небезпечних хімікатів та інших речовин • Значно підвищити ефективність використання води та забезпечити відведення та постачання питної води з метою подолання нестачі води • Охороняти та відновлювати екосистеми, пов'язані із водою, у тому числі гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки, підземні води та озера • Розвивати міжнародне співробітництво та забезпечити підтримку країн, що розвиваються, щодо водопостачання, водовідведення та пов'язаних питань, у тому числі, що стосується збору стічних вод для зрошування, знесолення, ефективного використання водних ресурсів, обробки стічних вод, технологій переробки та повторного використання водних ресурсів • Забезпечити підтримку та посилення участі місцевих спільнот у вирішенні питань щодо покращення управління у сфері водопостачання

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		та санітарії
7	<p>Забезпечити для всіх доступ до недорогих, надійних, збалансованих і сучасних джерел енергії</p> <p>Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy – for all</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити загальний доступ кожного до безперебійних та сучасних енергетичних послуг • Значно збільшити частку відновлюваних джерел енергії у світовій енергетичній системі до 2030 року • Подвоїти загальний показник енергетичної ефективності до 2030 року • Посилити міжнародне співробітництво з метою забезпечення доступу до досліджень та технологій у сфері зеленої енергетики, зокрема, у сфері відновлюваної енергетики, сучасних та екологічних технологій використання викопних джерел енергії; сприяти залученню інвестицій в енергетичну інфраструктуру та розвитку технології зеленої енергетики • Забезпечити розвиток інфраструктури та модернізацію технологій з метою забезпечення загального доступу до сучасних та сталих енергетичних послуг у країнах, що розвиваються, особливо у найменш розвинених країнах та невеликих острівних країнах, що розвиваються
8	<p>Сприяти тривалому, інклюзивному та збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх</p> <p>Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Сприяти економічному зростанню із розрахунку на душу населення, враховуючи особливості економічного розвитку окремих країн, та сприяти економічному зростанню на 7% щорічно у найменш розвинених країнах • Забезпечити досягнення високих економічних показників шляхом диверсифікації економіки, використання здобутків технологічного прогресу та інноваційного розвитку • Сприяти впровадженню заходів, зокрема, шляхом надання фінансових послуг, що сприяють розвитку та прогресу, розвитку виробництва, підприємництва, створенню робочих місць та розвитку малого та середнього бізнесу, а також творчому та інноваційному розвитку • Підвищити загальну ефективність споживання та виробництва ресурсів, а також сприяти економічному зростанню, взявши за приклад

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>досвід розвинених країн, з метою протидії погіршення екологічної ситуації</p> <ul style="list-style-type: none"> • Досягти загальної повної та продуктивної зайнятості, встановлення гідних умов праці та оплати для усіх жінок та чоловіків До 2020 року значно зменшити відсоток молоді, що не працює чи не отримує освіти • Вжити невідкладних заходів, спрямованих на заборону використання дитячої праці та викорінення примусової праці; до 2015 року припинити використання будь-яких форм дитячої праці, у тому числі службу дітей у збройних силах • Забезпечити охорону трудових прав та сприяти встановленню безпечних та гарантованих умов праці для всіх працівників, зокрема, для трудових мігрантів • Розробити та реалізувати політику для сприяння сталому розвитку туризму, що дозволить створити нові робочі місця, сприяти розвитку місцевої культури та виробництва місцевої продукції • Зміцнити спроможність національних фінансових установ з метою полегшення та розширення можливостей загального доступу усіх категорій населення до банківських послуг та послуг страхування • Активізувати реалізацію ініціативи «Допомога у торгівлі» в інтересах країн, що розвиваються, у тому числі шляхом реалізації Інтегрованої рамкової програми технічної допомоги у сфері торгівлі з найменш розвиненими країнами • До 2020 року розробити та запровадити глобальну стратегію зайнятості молоді
9	<p>Створити життєстійку інфраструктуру, сприяти інклюзивній і збалансованій індустріалізації та заохочувати інновації</p> <p>Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити розбудову сталої та стійкої інфраструктури з метою сприяння економічному розвитку та добробуту населення • Сприяти розвитку всеохоплюючої сталої індустріалізації, підвищенню рівня зайнятості населення у промисловості, збільшенню частки у валовому внутрішньому продукті, враховуючи національні умови, та подвоїти її у найменш розвинених країнах

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
	<p>industrialization and foster innovation</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Посилити можливість доступу невеликих промислових та інших підприємств до фінансових послуг, включаючи доступне кредитування та інтеграцію у мережі виробництва та ринки збуту • Модернізувати інфраструктуру та модифікувати промисловість, забезпечивши їх сталий розвиток, посилити ефективне використання ресурсів та екологічно безпечних технологій і процесів виробництва • Активізувати впровадження наукових досліджень, модернізувати технологічну спроможність секторів промисловості у всіх країнах, у тому числі шляхом сприяння розвитку інновацій та збільшення частки працівників науково-дослідної та дослідно-конструкторської сфери на 1 мільйон осіб, а також шляхом залучення приватних інвестицій у науково-дослідну та дослідно-конструкторську сферу • Сприяти сталому та стабільному розвитку інфраструктури у країнах, що розвиваються • Підтримувати розвиток технологій та інновацій у країнах, що розвиваються • До 2020 року значно розширити можливості доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та сприяти забезпеченню доступу до мережі інтернет за доступною ціною у країнах, що розвиваються
10	<p>Зменшити нерівність всередині країн і між ними Reduce inequality within and among countries</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Досягти та підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40% населення на рівні, що перевищує середній національний показник • Забезпечити розширення прав та можливостей та заохочення соціальної, економічної та політичної інтеграції усіх людей, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, раси, національної приналежності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу • Забезпечити рівні можливості та ліквідувати нерівність результатів, у тому числі шляхом виключення дискримінаційних норм із законів, політичних стратегій та дій у вказаному

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>напрямку</p> <ul style="list-style-type: none"> • Впроваджувати відповідну політику у сфері бюджету, заробітної плати, соціального захисту з метою поступового досягнення відповідної рівності • Удосконалювати методи регулювання та моніторингу глобальних фінансових ринків та інституцій та сприяти підвищенню ефективності вказаних методів • Забезпечити розширення представництва країн, що розвиваються, у глобальних міжнародних економічних інституціях з метою сприяння зміцненню ефективності, авторитетності, підзвітності та законності таких інституцій • Сприяти організованій, безпечній, регулярній та відповідальній міграції та мобільності людей • Забезпечити впровадження принципу особливого та диференційованого ставлення до країн, що розвиваються, особливо до найменш розвинених країн, відповідно до угод Світової організації торгівлі • Сприяти на данню офіційної допомоги та інвестуванню у країни, які найбільше цього потребують • Знизити до рівня менше 3% операційні витрати, пов'язані з грошовими переказами, здійснюваними мігрантами, та ліквідувати канали грошових переказів мігрантів, де такі витрати перевищують 5%
11	<p>Зробити міста і населені пункти інклюзивними, безпечними, життєстійкими та збалансованими</p> <p>Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити доступ до нормальних, безпечних і доступних житлових умов та основних послуг у відповідній сфері, а також модернізувати райони, у яких проживає населення, що знаходиться за межею бідності • Забезпечити доступ до безпечних, територіально доступних та сталих транспортних систем, та покращити безпеку доріг • Посилити заходи захисту та охорони світового культурного та природного надбання • Значно скоротити кількість загиблих та потерпілих унаслідок природних катастроф, а

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>також зменшити економічні збитки, спричинені ними</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мінімізувати негативний екологічний вплив міст, приділяючи особливу увагу якості повітря і управлінню переробкою відходів • Забезпечити загальний доступ до зелених зон та місць громадського відпочинку, особливо жінок, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями • Підтримувати позитивні економічні, соціальні та екологічні зв'язки між містами, передмістями та сільськими місцевостями • Збільшити до 2020 року кількість міст та поселень людей, що прийняли та впровадили заходи з метою підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків змін клімату та адаптації до таких змін • Підтримати найменш розвинені країни, у тому числі шляхом надання фінансової та технічної допомоги для будівництва стійких надійних будівель із використанням місцевих матеріалів
12	<p>Забезпечити впровадження моделей збалансованого споживання та виробництва Ensure sustainable consumption and production patterns</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити впровадження методів сталого управління та ефективного використання таких ресурсів • Зменшити вдвічі із розрахунку на душу населення загальносвітовий рівень харчових відходів та скоротити втрати продуктів харчування у процесі їх виробництва та постачання • До 2020 року досягти екологічно безпечного використання хімічних та інших відходів протягом усього їх життєвого циклу • Значно скоротити виробництво відходів шляхом впровадження заходів з попередження, зменшення, переробки та повторного їх використання • Заохочувати компанії, особливо великі та транснаціональні корпорації, використовувати раціональні методи виробництва та висвітлювати їх впровадження у своїх регулярних звітах • Сприяти проведенню прозорих державних

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>закупівель згідно з принципами сталого розвитку та національними стратегіями</p> <ul style="list-style-type: none"> • Забезпечити відповідний рівень загальної обізнаності усіх людей про сталий розвиток та відповідний спосіб життя • Підтримувати країни, що розвиваються, для зміцнення їх наукового та технологічного потенціалу з метою впровадження сталих схем споживання та виробництва продукції • Забезпечити розробку та впровадження інструментів моніторингу впливу сталого розвитку на сталий туризм • Рационалізувати неефективні субсидії на використання викопних видів палива шляхом усунення відповідних ринкових перешкод
13	<p>Вжити термінових заходів для боротьби зі змінами клімату та їхніми наслідками</p> <p>Take urgent action to combat climate change and its impacts</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищити у всіх країнах здатність адаптуватися до ризиків, пов'язаних з кліматом, та природними катастрофами • Включити заходи щодо подолання наслідків зміни клімату у національну політику, відповідні стратегії та плани • Покращити освітній рівень, обізнаність населення та інституційну спроможність щодо питань пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптації до них та їх ліквідації, а також раннього попередження настання таких наслідків • Забезпечити виконання зобов'язань взятих сторонами згідно з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату щодо спільної мобілізації коштів у сумі 100 мільярдів доларів США щорічно з метою задоволення потреб країн, що розвиваються згідно з заходами для пом'якшення наслідків зміни клімату • Сприяти створенню у країнах, що розвиваються, механізмів для зміцнення спроможності ефективного планування та управління з питань, пов'язаних із зміною клімату, у тому числі, приділяючи особливу увагу жінкам, молоді, місцевому населенню та маргіналізованим групам суспільства

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
14	<p>Забезпечити збереження та збалансоване використання океанів, морів і морських ресурсів для збалансованого розвитку</p> <p>Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development</p>	<ul style="list-style-type: none"> • До 2025 року забезпечити впровадження заходів щодо попередження та значного зменшення усіх видів забруднень морських ресурсів • До 2020 року вжити заходів щодо запровадження сталого управління та охорони морських та прибережних екосистем шляхом посилення їх опору несприятливому впливу, а також впровадити заходи, направлені на відновлення вказаних екосистем • Мінімізувати шкідливий вплив та подолати наслідки процесів окислення океану, зокрема, шляхом інтенсифікації наукового співробітництва у відповідній сфері на усіх рівнях • Забезпечити до 2020 року впровадження заходів з ефективного регулювання морського промислу, припинити практики перелову, а також незаконного та нерегульованого рибного промислу; впровадити науково обґрунтовані плани управління з метою відновлення запасів риби у найкоротші можливі терміни • Забезпечити до 2020 року збереження як мінімум 10% прибережних та морських зон, гарантуючи при цьому виконання відповідного національного та міжнародного законодавства • До 2020 року заборонити субсидії риболовного промислу, що
		<p>сприяють створенню надлишкових виробничих потужностей та перелову, а також утриматися від впровадження нових подібних заходів субсидіювання</p> <ul style="list-style-type: none"> • Збільшити економічні вигоди від сталого використання морських ресурсів для малих острівних країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн • Розширювати наукові знання, розвивати науково-дослідницький потенціал та забезпечувати розповсюдження відповідних морських технологій з метою покращення здоров'я океану • Забезпечити доступ малих рибпромислових

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		ремісничих об'єднань до морських ресурсів та ринків збуту
15	<p>Забезпечити захист і відновлення наземних екосистем і сприяти їх збалансованому використанню; здійснювати збалансоване управління лісами; боротися з опустелюванням; припинити процес деградації земель і розпочати їх відновлення та зупинити втрати біорізноманіття</p> <p>Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss</p>	<ul style="list-style-type: none"> • До 2020 року забезпечити впровадження заходів щодо збереження, відновлення та сталого використання лісів, водно-болотних угідь, гір та посушливих земель, відповідно до зобов'язань в рамках міжнародних угод • До 2020 року зупинити вирубку лісів, відновити деградований лісовий фонд, а також збільшити залісення та відновлення лісового фонду на x% у глобальному масштабі • До 2020 року подолати опустелювання та відновити деградовані землі та ґрунти, у тому числі землі, що постраждали внаслідок посух та повеней • Забезпечити збереження гірських екосистем, зокрема, їх біологічної різноманітності, з метою підвищення їх потенціалу для забезпечення переваг, що мають важливе значення для сталого розвитку • Вжити термінових заходів з метою зупинення процесу втрати біологічної різноманітності та до 2020 року. Захистити і запобігти зникненню видів, що знаходяться під вказаною загрозою • Забезпечити доступ на справедливій та рівній основі до вигод від використання генетичних ресурсів, та сприяти належному доступу до генетичних ресурсів • Вжити невідкладних заходів з метою зупинення браконьєрства та незаконного обігу охоронюваних видів флори і фауни • До 2020 року запровадити заходи з метою попередження проникнення інвазивних чужорідних видів у наземні та водні екосистеми • До 2020 року забезпечити включення положень щодо забезпечення біологічної різноманітності у відповідні національні та місцеві плани, процеси розвитку та стратегії скорочення масштабів бідності • Мобілізувати і значно збільшити фінансові ресурси з метою збереження біологічної різноманітності і сталого використання

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>екосистем</p> <ul style="list-style-type: none"> Посилити глобальну підтримку зусиль, направлених на боротьбу з браконьєрством та незаконною торгівлею охоронюваними видами, у тому числі за рахунок зміцнення спроможності місцевих громад щодо забезпечення можливостей для сталого отримання засобів до існування
16	<p>Сприяти формуванню мирних та інклюзивних суспільств для збалансованого розвитку, забезпечити всім доступ до правосуддя і створити ефективні підзвітні та інклюзивні інституції на всіх рівнях</p> <p>Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels</p>	<ul style="list-style-type: none"> Істотно скоротити масштаби насильства у всіх його проявах та пов'язані з ним показники смертності у всьому світі Покласти край зловживанням, експлуатації, торгівлі людьми та всім формам насильства і тортур, що застосовуються щодо дітей Сприяти встановленню верховенства права на міжнародному та національних рівнях, та забезпечити рівний доступ кожного до правосуддя Істотно скоротити незаконні фінансові потоки та незаконний обіг зброї, посилити діяльність щодо відновлення і повернення викрадених активів та подолати усі форми організованої злочинності Істотно скоротити масштаби корупції та хабарництва у всіх їх проявах
		<ul style="list-style-type: none"> Створити ефективні, підзвітні та прозорі відповідні інституції на всіх рівнях Встановити відповідний, із забезпеченням зворотного зв'язку, рівень загальної участі у представництві та процесі прийняття рішень на всіх рівнях Розширити та посилити участь країн, що розвиваються, у роботі органів глобального управління Забезпечити надання повного спектру юридичних прав кожному, зокрема реєстрацію народження Забезпечити доступ громадськості до інформації та захист основоположних свобод відповідно до національного законодавства та міжнародних угод Зміцнити відповідні національні інститути,

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>зокрема в країнах, що розвиваються, з метою створення потенціалу для запобігання насильству та боротьбі з тероризмом і злочинністю</p> <ul style="list-style-type: none"> • Заохочувати і забезпечувати дотримання недискримінаційних законів і політики у сфері сталого розвитку
17	<p>Змінити засоби впровадження та активізувати Глобальне партнерство для реалізації цілей збалансованого розвитку</p> <p>Strengthen the means of implementation revitalize the Global Partnership for Sustainable Development</p>	<p>Фінанси</p> <ul style="list-style-type: none"> • Посилити мобілізацію внутрішніх ресурсів з метою зміцнення внутрішнього потенціалу збору податків та інших відрахувань • Домогтися повного виконання розвиненими країнами зобов'язань щодо надання офіційної допомоги, у тому числі обов'язкового виділення 0,7% від валового внутрішнього продукту, з метою сприяння розвитку країн, що розвиваються • Мобілізувати виділення додаткового фінансування країнам, що розвиваються, із різноманітних джерел • Надати допомогу країнам, що розвиваються, у досягненні прийнятного рівня заборгованості у довгостроковій перспективі шляхом проведення політики, спрямованої на полегшення боргового тягаря та реструктуризації заборгованості • Посилити співробітництво Північ-Південь, Південь-Південь та тристороннє регіональне та міжнародне співробітництва з питань науки, технологій та інновацій • Сприяти розробці та поширенню екологічно безпечних технологій у країнах, що розвиваються на сприятливих, у тому числі пільгових, умовах Розбудова спроможності • Посилити міжнародну підтримку у сфері ефективного та цілеспрямованого нарощування потенціалу в країнах, що розвиваються, з метою реалізації

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>національних планів із виконання усіх цілей у сфері сталого розвитку</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сприяти створенню загальної, побудованої на основі відповідних правил, відкритої, недискримінаційної, справедливої багатосторонньої торговельної системи у рамках Світової організації торгівлі • Значно збільшити обсяги експорту з країн, що розвиваються, з метою збільшення удвічі частки у світовій системі експорту до 2020 року <p>Системні питання</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зміцнити глобальну макроекономічну стабільність, зокрема, шляхом координації та узгодження відповідної політики • Поважати політичний простір та провідну роль кожної країни у питаннях розроблення та впровадження політики, спрямованої на викорінення бідності та сприяння сталому розвитку <p>Багатосторонні партнерства</p> <ul style="list-style-type: none"> • Посилити глобальне партнерство в інтересах сталого розвитку, а також розвивати багатосторонні партнерства, що сприятимуть накопиченню та обміну знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами • Заохочувати і стимулювати ефективне партнерство у державному секторі, державно-приватне партнерство та партнерство у рамках громадянського суспільства, спираючись на
		<p>досвід, та взявши за основу стратегії розвитку партнерства Інформація, моніторинг та підзвітність</p> <ul style="list-style-type: none"> • Посилити підтримку розбудови спроможності в країнах, що розвиваються, з метою гарантування доступу до достовірних даних у розбивці за рівнем доходів, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом,

Продовження таблиці Б.1

1	2	3
		<p>станом здоров'я, географічним розташуванням та за іншими характеристиками, що є актуальними у відповідних національних умовах</p> <ul style="list-style-type: none"> • Спираючись на існуючі відповідні ініціативи, розробити засоби оцінювання рівня прогресу у галузі сталого розвитку, які доповнюватимуть показники ВВП, та підтримувати удосконалення рівня статистичного потенціалу у країнах, що розвиваються

Додаток В

Довідки про впровадження

ВСЕУКРАЇНСЬКА ЕКОЛОГІЧНА ЛІГА

Україна, 01033, м. Київ, вул. Сакаганського, 30-В, оф. 33,

тел. (044) 289-31-42

E-mail: yel@ecoleague.netwww.ecoleague.net

*Вих. №45/05-1
від 18 травня 2016 року*

*Одеський національний
політехнічний університет
Інститут бізнесу, економіки
та інформаційних технологій*

Всеукраїнська екологічна ліга підтверджує, що наукові розробки здобувача Крутякової В. І. (науковий керівник – д. е. н., професор Харічков С. К.) щодо формування інституційного та організаційного забезпечення сталого розвитку природогосподарювання в Україні мають високу науково-практичну значущість та заслуговують загальної позитивної оцінки.

Як важливі та перспективні можна охарактеризувати запропоновані фахівцями Одеського національного політехнічного університету обґрунтування та конструктивні рішення щодо:

- стратегічних перспектив розвитку природогосподарювання як сегменту національної економіки;
- формування інноваційних підходів у системному структуруванні його інституційного забезпечення;
- запровадження кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарської діяльності;
- системи інфраструктурного забезпечення розвитку природогосподарювання в Україні.

На основі попередньої експертної оцінки передбачено апробацію та врахування наданих пропозицій на етапах консультативного процесу регіонального та національного рівней щодо Проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, який запроваджується за підтримки Програми розвитку ООН в Україні стосовно адаптації Глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року, прийнятих історичним Самітом ООН у вересні 2015 року.

Голова Всеукраїнської
екологічної ліги

Т. В. Тимочко

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Ministry of Education and Science of Ukraine

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ODESSA NATIONAL POLYTECHNIC UNIVERSITY

пр. Шевченка, 1, м. Одеса-44, 65044 Україна
 тел.: +38 048 7223474, факс: +38 0482 344273

Shevchenko av., 1, Odessa-44, 65044 Ukraine
 phone: +38 048 7223474, fax: +38 0482 344273

E-mail: opu@opu.ua http://www.opu.ua, Код СДРПОУ 02071045

16.05.2016 № 1200/71-06

На №

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
Крутякової Валентини Іванівни
 «Інституційне та організаційне забезпечення розвитку
 природогосподарювання як сегменту національної економіки України»
 у науково-дослідницькій діяльності
 Одеського національного політехнічного університету

Довідка видана в тому, що здобувач кафедри менеджменту Крутякова Валентина Іванівна була співвиконавцем науково-дослідних робіт на кафедрі менеджменту Одеського національного політехнічного університету відповідно до тематичних планів за темами:

«Кластерна форма організації та розвитку територіально-виробничих комплексів» (№ ДР 0112U000566, 2012-2014 рр.), до звіту за якою включено наукові рекомендації автора щодо запровадження кластеризації в системі організаційного забезпечення розвитку природогосподарської діяльності в Україні;

«Інструменти управління розвитком суб'єктів господарювання реального сектору національної економіки» (№ ДР 0114U005504, 2015-2017 рр.), в межах першого та другого етапів якої автором запропоновано рекомендації щодо інституційної та інструментальної бази забезпечення та впровадження відповідного організаційного забезпечення розвитку природогосподарювання як сегменту реального сектору національної економіки.

Проректор з наукової та
 науково-педагогічної роботи
 Одеського національного
 політехнічного університету

Д.В. Дмитришин

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Ministry of Education and Science of Ukraine

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ODESSA NATIONAL POLYTECHNIC UNIVERSITY

пр. Шевченка, 1, м. Одеса-44, 65044 Україна
 тел.: +38 048 7223474, факс: +38 0482 344273

Shevchenko av., 1, Odessa-44, 65044 Ukraine
 phone: +38 048 7223474, fax: +38 0482 344273

E-mail: opu@opu.ua http://www.opu.ua, Код ЄДРПОУ 02071045

16.05.2016 № 1199/71-06
 На №

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Крутякової В.В.
 «Інституційне та організаційне забезпечення розвитку природогосподарювання як
 сегменту національної економіки України»
 у навчальний процес Одеського національного політехнічного університету

Довідка видана в тому, що наукові розробки, отримані у дисертаційному дослідженні Крутякової Валентини Іванівни на тему «Інституційне та організаційне забезпечення розвитку природогосподарювання як сегменту національної економіки України» використані в Одеському національному політехнічному університеті у навчальних курсах:

по кафедрі менеджменту – «Конфліктологія», «Управління підприємницькою діяльністю», «Управління природогосподарською діяльністю»;

по кафедрі економічних систем та управління інноваційним розвитком - «Екологічний менеджмент», «Національна економіка», «Державне та регіональне управління».

Наукові результати дисертаційного дослідження Крутякової В.І. використовуються у лекційних курсах, практичних заняттях, дипломному проектуванні магістрів для поглибленого розкриття актуальних питань:

- державної ресурсної та екологічної політики, сталого природогосподарювання в Україні;
- формування системної моделі інституційного забезпечення природогосподарювання;
- побудови кластерних утворень господарської діяльності, адаптованих до особливостей кластеризації у сегменті природогосподарської діяльності;
- розбудови інфраструктурного забезпечення сталого розвитку природогосподарювання.

Проректор з науково-педагогічної та виховної роботи
 Одеського національного політехнічного університету

С.А. Нестеренко

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

м. Одеса

«16» 03 2016 року

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник директора з наукової роботи,
д.с.н., проф. О.М. Котлубай

АКТ

**впровадження основних результатів дисертаційного дослідження
Крутякової Валентини Іванівни**

Цим підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження В.І. Крутякової, які були впроваджені в Інституті полягають у такому:

У доповідних записках та пропозиціях Інституту, адресованих до органів державної влади (Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економіки України, Профільний Комітет Верховної Ради України), Президії НАН України, Всеукраїнська екологічна ліга за участю В.І. Крутякової запропоновано та викладено:

- пропозиції щодо трансформаційних перетворень та впровадження нових організаційно-управлінських рішень в сфері державного управління природогосподарюванням як дієвого механізму активізації сучасної природоресурсної політики України

- пропозиції щодо трансформації діючої системи реалізації контрольно-інспекційних функцій у сфері природогосподарювання в Україні, зокрема щодо створення в Україні національної ресурсної та екологічної інспекції;

- принципи та методичні засади визначення середньострокових пріоритетних напрямків інноваційної діяльності у сфері природогосподарювання (на прикладі Одеської області).

Зав. відділу, д.е.н., професор

Л.Є. Купінець

Вчений секретар відділу,
к.е.н., н.с.

О.Л. Гетьман

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

03022, Київ-22, вул. Васильківська, 37. Для телеграм: Київ-22, НААН. Тел. 281-06-77, 281-06-67

Факс: (044) 226-32-84. E-mail: prezid@ukr.net

22.07.2015р № 2-9/22
від

Довідка

про апробацію та впровадження результатів наукових досліджень
дисертаційної роботи
Крутякової Валентини Іванівни

Довідка посвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня кандидата економічних наук Крутякової В.І. щодо визначення в системі стратегічних цільових функцій сталого аграрного природогосподарювання завдань невиснажливого ресурсокористування та екологізації господарської діяльності пройшли апробацію і використовуються у науково-організаційній роботі Національної академії аграрних наук України.

Зокрема, зазначені рекомендації використано в аналітичній оцінці результатів Програми наукових досліджень НААН України «Біотехніка» на 2010-2015 роки та визначенні перспективних завдань формування Програми наукових досліджень НААН України «Біотехніка» на 2016-2020 роки.

Віце-президент –
головний вчений секретар

А.С. Заришнюк

Виконавець: Павлішина О.М.
Тел.: (044) 281-06-73

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
УПРАВЛІННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ

Україна, 65026, м. Одеса, вул. Дерибасівська, 14
Тел. (048) 725-03-71, 722-10-70, тел./факс 724-33-24

ОДЕССКИЙ ГОРОДСКОЙ СОВЕТ
УПРАВЛЕНИЕ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Украина, 65026, г. Одесса, ул. Дерибасовская, 14
Тел. (048) 725-03-71, 722-10-70, тел./факс 724 33 24

E-mail: ecostar@pochta.ru

14.10.2010 № 987

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження науково-практичних рекомендацій
Інституту проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України

Управління повідомляє, що науково-практичні рекомендації щодо механізмів реалізації екологічної програми м.Одеси, а саме через розвиток екологічних ініціатив місцевої громади, які виконані Інститутом проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України (автори Буркинський Б.В., Харічков С.К., Крутякова В.І.) використані у поточної діяльності управління екологічної безпеки Одеської міської ради, зокрема в розробці та запровадженні:

- пропозицій щодо можливих напрямків екологічної діяльності місцевої громади;
  - рекомендацій щодо розвитку екологічної освіти та систематичної пропаганди екологічних знань;
  - пропозицій щодо залучення громадських організацій екологічної спрямованості до вирішення екологічних проблем міста.
- Досягнутий результат:
- залучення населення (окремого району) у роздільному зборі (сортуванні) твердих побутових відходів;
  - участь громадськості у обговоренні проектних рішень генерального плану м. Одеси, у т.ч. природоохоронної складової;
  - організація робіт щодо поводження з бродячими тваринами;
  - залучення громадян у роботу по озелененню міста.

Начальник управління

І.А. Дербоглав

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
УПРАВЛІННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ

Україна, 65026, м. Одеса, вул. Дерибасівська, 14
Тел. (048) 725-03-71, 722-10-70, тел./факс 724-33-24

ОДЕССКИЙ ГОРОДСКОЙ СОВЕТ
УПРАВЛЕНИЕ
ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ

Украина, 65026, г. Одесса, ул. Дерибасовская, 14
Тел. (048) 725-03-71, 722-10-70, тел./факс 724-33-24

E-mail: ecostar@pochta.ru

21.08.09 № 791

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження науково-практичних рекомендацій
Інституту проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України

Управління повідомляє, що науково-практичні рекомендації щодо вирішення першочергових природоохоронних проблем м. Одеси, які виконані Інститутом проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАН України (автори Буркинський Б.В., Харічков С.К., Крутякова В.І.) використані у розробці Програми охорони і поліпшення стану навколишнього природного середовища м. Одеси 2009-2012р. (затверджена Рішенням Одеської міської ради № 4416-V від 07.07.2009р.).

Безпосередньо використані:

- пропорції щодо визначення пріоритетних напрямків та формування стратегії природоохоронної політики міста;
- рекомендації щодо забезпечення екологічної безпеки як чинника сталого розвитку території;
- пропозиції щодо використання різних джерел фінансування, а саме цільові бюджетні кошти, кошти від різних екологічних послуг, кошти від міжнародних фондів екологічної спрямованості, кошти, які спрямовані на реконструкцію або модернізацію виробництва;
- рекомендації щодо правового забезпечення розробки та реалізації програм.

Очікуваний економіко-екологічний ефект полягає:

- у підвищенні рівня безпеки і комфортності середовища існування людини;
- у покращенні іміджу м. Одеси в результаті дотримання державних та міжнародних екологічних стандартів;
- екологічному збалансованому природокористуванні в умовах економічного росту.

Начальник управління

І.А. Дербоглав